

SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HAN
DEVLET VE MEMLEKET
GÖRÜŞLERİM

A. Aslı ÇETİN

1. KİTAP

ÇAMLIÇA

Doğru bilgi doğru kaynaktan alınır...

DEVLET ve MEMLEKET GÖRÜŞLERİM

ÇAMLICA BASIM YAYIN / 87

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ömer Faruk Yılmaz

EDİTÖR
Harun Tuncer

HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Atilla Çetin

TASHİH
Abdullah Akar - Kemal Öncel

GRAFİK / TASARIM
Seyit Bor

KAPAK TASARIM
Sedat Yazılıtaş

1. BASKI
Haziran 2011, İstanbul

ISBN
978-605-4421-57-2

BASKI ve CİLT
Fazilet Neşriyat
Bağlar Mah. Mimar Sinan Cad.
No:52 Güneşli - Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 657 88 00 (pbx)

ÇAMLICA BASIM YAYIN
İnciliçavuş Sk. No:27/1 Sultanahmet/ İstanbul
Tel/Faks: 0212 512 41 01

www.camlicabasim.com
bilgi@camlicabasim.com

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 15702

© Bu eserin bütün yayın hakları Çamlıca Basım Yayın ve Ticaret
Anonim Şirketi'ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz.
Kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

DEVLET ve MEMLEKET GÖRÜŞLERİM

HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Atilla Çetin

ÇAMLICA

İstanbul 2011

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
ISLAHAT MESELELERİNE DAİR MUHTIRA	
Hekimlerin Yutturdıkları Haplar!	11
ISLAHATA DAİR MUHTIRA	
Rumeli Vilayetlerindeki Sosyal, Siyasî ve Mâlî Vaziyet Hakkında (1902)	19
SİYASÎ MUHTIRA	
İngiliz Oyunları... ..	26
SİYASÎ MUHTIRA	
Kurulması Muhtemel Hristiyan Birliği	30
SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA	
Bir Sergi Vesilesiyle Sultan Abdülhamid Han'ın Nutku	36
ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA	
Alınması Öngörülen Askerî Tedbirler Hakkında	38
ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA	
Yunan ile Savaş Çıkarsa (1880)... ..	44
SİYASÎ MUHTIRA	
Berlin Antlaşması ve İngilizler (1878)	68
SİYASÎ MUHTIRA	
Berlin Kongresi'nde Ermeni Hilesi!	71
ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA	
Rus Saldırılarına Dair Sultandan Meclise İrâde-i Seniyye (1878)... ..	73
SİYASÎ MUHTIRA	
Sultan Abdülaziz Han'dan Kalan Paralar... ..	75
ISLAHATA DAİR MUHTIRA	
Valilerin Denetlenmesi (1895-96)	76

ISLAHATA DAİR MUHTIRA

Yemen İdarî Kadrosuna Nasihatler ve Onlardan Talepler (1898).....80

SİYASÎ MUHTIRA

Bulgar Gemilerinin Boğazlar'dan Geçşi.....81

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA

Sason'da Meydana Gelen Ermeni Olayları ve
Ardından Gerçekleştirilen Tahkikat (1894-95).....95

MALİYEYE DAİR MUHTIRA

Sıkışan Devlet Bütçesi (1889).....98

HAYVANCILIK HAKKINDA MUHTIRA

Evcil Hayvanların Islahına Dair.....108

DIŞ SİYASETE DAİR MUHTIRA

Bulgaristan'da Prens Seçimi (1879).....112

NÜFUS SAYIMI HAKKINDA MUHTIRA

Şimdiye Dek Yapılan Sayımlarda
Görülen Aksaklıklar (1899).....114

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA

Mısır'da Yaşanan İdarî Karışıklıklar (1884-85).....118

SİYASÎ MUHTIRA

Padişah'tan Kahraman Arnavutlara: Bölünmeyin!125

HAYVANCILIK VE ZİRAATLE İLGİLİ MUHTIRA

Yine Evcil Hayvanların Cinslerinin Islahı ve Yetiştirilmesine Dair.....132

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA

Boğazlar'ın Kontrolü (1888-89).....136

ISLAHATLA İLGİLİ MUHTIRA

Dâhilî Islahatlara Dair (1901).....139

TAKDİM

Maalesef biz talihsiz nesiller Osmanlı padişahlarını çok iyi tanımıyoruz. Bunun sebeplerinden birisi de geçmiş dönemler için padişahların ellerinden çıkan hatt-ı hümayûnların ve daha yakın dönemler için var olan irade-i seniyyelerin ve padişahların söyledikleri veya yazdırdıkları, resmî görevlilerin ellerinden çıkan muhtıraların, bir başka deyişle birinci dereceden belgelerin iyi incelenememesi ve hükümdarların görüşlerinin tam olarak ortaya konamamasıdır.

19. yüzyılın en önemli Osmanlı padişahı olan Sultan İkinci Abdülhamid'in devlet ve memleket konularındaki çeşitli görüş ve tekliflerini ihtiva eden ve Yıldız Arşivi'nde bulunan muhtıra-ı seniyyeler bu açıdan çok zengin ve çok değerli bir koleksiyondur. Bundan 40 yıl önce Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladığım zaman ilk memuriyet yerim Yıldız Arşivi'nde idi. Muhtıra-ı Seniyye'ler ile o zaman orada tanışmıştım. Muhtıralara o zaman başlayan ilgim her yıl daha da artarak orada genel müdürlük yaptığım dönem de dâhil devam etmişti. Sultan Abdülhamid'in çok geniş görüşlü bir devlet adamı olduğunu müşahade etmiş; devlet, siyaset, bayındırlık, eğitim, askerlik, tarım, hayvancılık vb. konularında isabetli görüşlerini ve yorumlarını hayret ve hayranlıkla defalarca okumuştum. Sultan İkinci Abdülhamid'in ağızından çıkan ve resmî saray görevlileri olan Mabeyn Başkâtibi ve Mabeyn Kâtipleri tarafından onun saltanatı döneminde kaleme alınmış bu belgeler tarihimiz açısından doğru, otantik ve özgün kaynaklardı. Sultan İkinci Abdülhamid'in görüş, düşünce ve geleceğe yönelik projeleri doğru olarak ancak böyle kaynaklardan öğrenilebilirdi. Bu muhtıraların ciddi bir yayını, sultanın engin dünya ve devlet görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyacak ve genç nesillere onun kim olduğunu ve ne yaptığını doğru bir şekilde aktaracaktı.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Sadrazamlar" adlı eserinde de belirttiği gibi Sultan İkinci Abdülhamid'in hatıratı yoktu.

Fakat hatirât adıyla, bir kısmı sübjektif, tarafgir, bazen hissiyat dolu bazı eserler de yayınlanmıştı. Ancak Sultan İkinci Abdülhamid'i anlatmakta yetersiz olan bu tür eserlerden Sultan Abdülhamid'i hakkıyla tanımak ve öğrenmek mümkün değildir. Hâlbuki Sultan Abdülhamid'in saltanatı döneminde çoğu hâdiselerin yaşandığı günlerde bizzat sultan tarafından sıcağı sıcağına yazdırılmış olan Muhtıra-ı Seniyye'ler yazdırana belli, tarihi belli, muhtırayı dinleyen ve kaleme alan Mabeyn görevlisi belli olan, çok mühim ve sağlam kaynaklardır. İçinde sonradan ilave edilmiş tek bir cümle olmayan bu belgeler sulandırılmamış ve bulandırılmamış haliyle çok sağlam ve güvenilir kaynaklardır. Bu bakımdan tarihçilerin ve sosyal ilimlerle uğraşanların güvenerek ve itimat ederek kullanabilecekleri mükemmel arşiv malzemeleridir.

Bu düşünceler ışığında Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın çeşitli konularda görüş ve mütalaalarını içeren muhtıralarının büyük bölümünü daha evvel yayınlamıştık. Diğer kitapla aynı ismi verdiğimiz bu eser ise önceden yayınlanmamış birçok muhtırayı ihtiva ediyor. Sultan İkinci Mahmud gibi bir padişah bir hatt-ı hümayûnunda “kötü zamanlarda padişah olduk, talihimiz böyle imiş” demişti. Bu açıdan bakıldığında Sultan İkinci Abdülhamid'in hükümdar olduğu dönemdeki iç ve dış şartların da çok iyi olduğu söylenemez. Bu bakımdan bu büyük sultanı ve onun düşüncelerini daha iyi anlamak ve anlatabilmek için bu çalışmanın büyük bir hizmet olduğu inancındayım.

Bu çalışmamı asil, görgülü ve inançlı bir Osmanlı Hanımefendisi olan, insanî vasıfları ile bana ve kız kardeşim Aylin'e hâlâ örneklik yapan, eğitimi için duyduğu özlemi bizlerin eğitimi ile gidermeye çalışan, İzmitli Bahriye Miralayı Hacı Ali Bey ve Kandıralı Kereste Tüccarı Emin Ağa'nın torunu merhume annem Ferhunde Çetin'e ithaf ediyorum. Ruhu şad ve mekânı cennet olsun.

Prof. Dr. Atilla ÇETİN

**SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HAN
DEVLET ve MEMLEKET GÖRÜŞLERİM**

ISLAHAT MESELELERİNE DAİR MUHTIRA¹

Hekimlerin Yutturdukları Haplar!

Sultan Abdülhamid Han'ın eski Maarif Nâzırlarından Münif Paşa ile konuşması ve ona verdiği cevap:

1312 senesi Şevvalinin 27. (23.04.1895) Pazartesi gecesi yapılan mülâkatımızda, Ermenilerin bozgunculuklarıyla Avrupa'da buna dair söylenen dedikodulardan bahsedildiği sırada, tarafınızdan ortaya gülle gibi bir söz atılmıştı. Siyasî ve şahsî bir maksat taşımadığı anlaşılan bu sözle ne denilmek istenildiği sorulduğunda ve bu sözün izah olunması istenildiğinde başka vakit izah edileceği cevabı verilmişti.

Bu söze cevap verilmesine hacet yoksa da nezaket gereği bu sözün zahirine göre cevap verilmesini münasip gördüm. Bu gibi sözlerin söylenmesi hem devlete ve hem bana zararlı olduğundan, bu sözün kendi başına haksız bir tecavüz olduğunu ve 20 yıllık emeğimizi heba ederek yok hükmünde bırakmaktan başka bir şey demek olmadığını ispat edeceğim. İfadenizi, -ağzınızdan çıkanı kulağımın işittiği gibi- aynıyla beyan ediyorum:

“Bir hasta için ya kendisi yahut bir diğeri tarafından çağrılan

1 BOA, Y.EE, 3/59

hekimlere, hastaya mutlaka bir ilaç bulmaları teklif olunduğunda, hekimlerin vereceği ilacı hastanın mutlaka kullanması lazım gelir. Rusya, Almanya ve Avusturya devletleri terakki ettiler, hususiyle Rusya devleti vaktiyle ehemmiyetsiz bir halde iken, bugün Avrupa'nın büyük devletlerinden sayılır. Biz geri kaldık. Terakki, ilim ve fen ile ve mektepten çıkmış diplomalı efendilerin istihdamıyla mümkündür. Efendimiz verilen kararları kabul ve icra buyurmalıdırlar. Bizde ziraat, sanayi ve maarif geri kalmıştır. **Mustafa Paşa** gibi bir adamın maiyetinde bulundum. Ona bir şey anlatmak kabil olmadı.” demiştiniz. Bu hususta tafsilat verilmesini istediğimde “başka gece” diye cevap verdiniz. Bu söze karşı iki soru ortaya atmak lazım geldi: Kendileri hangi mektepten diploma almışlardır ve mekteplerin çoğunda muallimlik vazifesini ifa etmiş ve etmekte olduklarından, kendi elinizde diploma bulunmadığı halde bir mektepte ders vermeye nasıl yetki ve iktidar kazandınız?

O hekimler kimlerdir ki; verecekleri deva hastaya şifa versin. Buyurduğunuz hekimlerin selefimize (Sultan Beşinci Murad) yutturdukları hapların fenalığı hâlâ çekilmektedir. Kapitülasyonlardan bahsedildiği sırada, kapitülasyonların da bu hekimler tarafından kaldırılacağı cevabı verilmiştir.

Maarife çok para sarf olunduğunu beyan etmem üzerine, bizde **dâru'l-fünûn** (üniversite) bulunmadığını ve maarife yeteri kadar para sarf olunduğunu ifade ettiniz. Velhâsıl saltanat makamı hedef seçilip hekimlerin verecekleri devaların kabul olunmadığı ve istibdat edildiği ifade olunmak istenilmiştir. Ayrıca “20 yıllık emek hebâ edilmiştir.” sözü gerçeğin hilâfında ve garaza dayanan bir tecavüzdür.

Sanayi ve ticaret bahsine gelince; bunların bir kısmı için önce ticaret anlaşmalarının bütün devletlerle, devlete gayet faydalı ve ecnebi malından alınmakta olan % 8 nispetindeki gümrüğü, devletin istediği gibi alması hakkını kazandıracak şekilde düzenlemek lazım gelir.

Mesela İstanbul'da bir cam fabrikası kurulup, 70 cm. uzunluğunda ve 50 cm. genişliğinde bir cam 2 kuruşa satılsa, herkes camı

oradan satın alır. Fakat Avusturya bu fabrikayı batırmak için bir sene zararına devam ederek camı mesela 40 paraya satar ve burada açılan fabrika kapanır. % 8 gümrük var iken böyle şeylerin husulü imkânsız olmakla, işte sanayi ve ticaretin terakkisine mâni olan sebepler bunun gibi şeylerden ibarettir.

Ziraat bahsine gelince; bundan 25-30 sene evvel şose yolları yok gibi idi; şimendifer hattı yoktu. Çiftçiler yalnız kendilerini idare edecek nispette ve bir köyden diğer köye satabileceği kadar ziraat yaparlardı. Sonra yollar ve şimendifer hatları yapıldıkça, daha çok ziraat yapmaya başladılar.

Doğrusu Avrupa'daki gibi, makinelerle ziraat yapmıyorlarsa da, bu husus vakte muhtaç olduğundan, sade bir şekilde ziraat etmektedirler. Amerika, Avrupa'ya rekabet ettiği gibi, biz de zararını her sene daha çok hissetmekteyiz. "Bu rekabetten dolayı Fransa, Almanya ve belki Rusya bile ülke içinde kullanmak ve dışarıya satmak için halkı sanayiye sevk ettiler; biz de halkı sanayiye sevk edelim." denirse, bunun meyvesi pek cüz'î olur ve sanayi erbabı için küçük küçük dükkânlarda, ancak geçinebilecekleri kadar bir semere hâsıl olabilir. Gümrük anlaşmalarından dolayı, büyük büyük fabrikalar açmak mümkün olamaz.

Kapitülasyonlara gelince; bir iki devlet, Devlet-i Aliyye'nin iyiliğini isteyip de % 1'i desteklese bile diğerleri desteklemezler. Çünkü Avrupa'da birlik ve beraberlik yoktur; devletler iki takımdır ve daima böyle kalacaklardır.

Maarife gelince; mektepten yetişen öğrencilerin bazıları Avrupa üniversitelerine gönderilip, bunun için epeyce masraflar yapıldığından, buraya muktedir muallimler çağrılarak, faydanın genelleşmesine çalışılmışsa da bunun takip edilmediği maalesef görülmüştür.

Bir de, "Doğu halkı birbirini vurarak, birbirinin mallarını gasp ve yağmalamakla yaşamaktadırlar. Avrupa'da herkes sanayi ve ticaretle geçinmektedirler." diye ifade ettiniz. Doğrusu devlet memurlarının ve askerlerin bulunmadığı yerlerde, kendi kendilerine kalmış

olan urban (bedeviler) ve aşiretler içinde böyle haller meydana geldiği işitilmektedir. Fakat bir devlet görevlisinin, “Umûmiyetle ülke-de asayiş yoktur.” Manasına gelen böyle bir söz söylemesi, insaf ve akl-ı selim ile bağdaşmaz.

(Cenâb-ı Hakk kabrini nurlandırın) Amcamız cennet-mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretleri, bütün devlet işlerini, birbiri ardınca Âlî, Fuad, Mahmud, Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar gibi -Mahmud Paşa bir dereceye kadar müstesna olmak üzere- İstanbul’da en çok kemâl ve bilgi ile şöhret bulmuş olan muhterem zatların ellerine bırakmış. Onlar her ne derlerse kabul etmiş; bunlar da “memleketi imar edeceğiz” diye birçok borçlanmalar yapmışlar. Bunlar da bu borçlanmaların imzalanmasında -yüzde şu kadar- keselerine atmışlar, iki milyona yakın tüfek satın alınırken, “Her devletle bir satın alma işi yapıldığında, işin başında bulunanların, % 1 nispetinde yararlanmaları meşrudur.” diye cennet-mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinden müsaade bile almışlar. % 1’e izin almışken, yüzde yarım da fazla almış ve en nihayet işte bu hekimler, verdikleri yıldızlı hapların neticesi olarak amcamızı bayıltmışlar; ayıltalım diye de kolundan kan almışlar ve türlü türlü mahâret göstermişler. Neticede devlet kımıldanamayacak derecede borca batmış ve gelirlerinin büyük bir kısmını -borcuna bedel- bir şekle bağlamış ki, şehrin temizliği için bile bir küçük pul yapıştırılarak, yeni bir gelir tahsiline teşebbüs olursa, anlaşmalar gereği düyûn-ı umûmiye onu da almaya kalkar.

Bu hekimlerin aldıkları akçe, ailelerinde kalmış olsaydı onlar bugün bir banka teşkil eder yahut memlekette büyük bir imtiyaz alıp ahalinin bir kısmını orada kullanarak memlekette servet hâsıl olurdu ve küçük esnafa destek ve küçük millî bankalar tesis olunabilirdi.

Hâlbuki haydan gelen hûya gider manasınca; bunların rüşvet olarak aldıkları paraları emaneten teslim ettikleri Şarapçı Azaryan ve Lorandolar, bu paraların hesaplarını yanlış göstererek zengin oldukları halde, sahiplerinin çoğunun vefatında akraba ve yakınları

tarafından, cenazelerini defin için para bulunamadığından bahisle, verilen dilekçeler üzerine, masrafları Hazîne-i Hassa-i Şahâne'den karşılanmıştır. Bu hal teessüfe şâyân değil midir?

Bütün bunların neticesi olarak, Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar olağanüstü bir emel ve arzuya düşüp, Hüseyin Avni Paşa burada Napolyon Bonapart gibi bir diktatör olmak maksadıyla, Midhat Paşa da hürriyet-perver olmakla, büyük ihtilali gerçekleştirmekle beraber barışı, kuvvetli esaslarla muhafaza mümkün iken, savaş açtılar.

Fransa komünleri hezimetten istifade ile komün idaresini teşkil ettikleri gibi, bu adamlar da hezimetten istifadeye çalışarak saltanat hanedanını Nüzhetiye Köşkü'nde (İhlamur Kasrı) katletmeyi tasarlamışlar ve “**Rejans**”² usûlünü fiile getirmek için -Napolyon'un yaptığı gibi- aynı planla ve terakkiperverlik adı altında hareket ederek devleti tehlikeye atmışlardır.

(Rusya - Almanya - Avusturya) üçlü ittifakı varken, İngiltere Devleti de -çıkarlarını garanti etmek için- bunlara ümit vermiş olduğundan, iki müttefiki bulunan Rusya'ya karşı az bir fedakârlıkla sulhu muhafaza ederek, devletin kuvvetini arttırmak lazım gelirken, maksatlarını gerçekleştirmek için devleti muharebeye sokmuşlar ve bu muharebenin sonunda Ruslar Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar gelmişlerdir.

Askerî sınıfta bulunup da terakkiperverlik fikrini ortaya atanların hangi önemli mevkilerde bulunarak ne yaptıkları isimleriyle malumunuz olduğundan izaha hacet görülmedi. Bunların, birçok silahlar teslim ettikleri ve Rusya'nın cüz'î kuvvetlerine karşı birçok kuvvetimizi feda ettikleri malumdur.

Meselerin başlangıcından, yani cülûsumuzdan, kendi ayrılıklarına kadar başkanlığımız altında, Mâbeyn-i Hümâyûnda ve Bâb-ı Seraskerî'de (Harbiye Nezareti) yapılan toplantıların tamamında hazır bulundunuz.

2 Fransa'da XV. Louis'nin rüştinü ispat edinceye dek süren (1712-23) ve Philip d'Orleans'ın naip olarak hüküm sürdüğü dönem. Daha geniş ifadeyle “Saltanat Naibliği”...

Ruslar, Ayastefanos'ta belli bir kuvvete sahipken devlete birçok tekliflere kalkışmışlar ve başkanlığımız altında yapılan toplantıda vekiller, vezirler ve idareciler "Evlad ü iyalimizi alıp adalara gidelim" demişlerdi. Donanmanın terki ve Rusya askerinin şehri istilaları teklif ettiklerinde, Cenâb-ı Hakk'tan başka kimsenin yardımına mazhar olmaksızın her türlü fedakârlığı göze aldırarak Allah'ın izniyle ve Hazret-i Peygamber'in ruhâniyyetinin yardımıyla, devleti büyük bir tehlikeden kurtarmaya muvaffak olduğumuzu hiçbir vicdan ve insaf sahibi inkâr edemez. Garazkâr olanlara: **"Hasbüna'llâhü ve ni'me'l-vekil"**³ den başka bir söz söylenilmez. Bu gibilerin "kısâs-ı İlâhî"⁴ye düşer olduklarını görerek teselli bulmaktayız.

Bosna ve Hersek'in ne türlü tehlikelere uğrayarak düşman eline geçtiği malumdur. Yapılan toplantıda merhum Eyyüb ve Safvet Paşalar hazır oldukları halde, burada da devlet bir kan döksün diye Safvet Paşa'nın fikriyle tamamen uyuşan görüşte bulunduğunuzu hatırlarsınız. Bunun ardınca, mecliste beyan ettiğiniz reyden dolayı, -memleket nâmına- size dolaylı olarak memnuniyetimi açıklayıp teşekkür ettiğim halde, ikinci mecliste evvelki görüşünüzle taban tabana zıt reyde bulunduğunuzu -üzülerek- müşahede ettim.

Ülgün⁵ meselesinde, devletlerin donanmalarla nümâyişler yaparak, Osmanlı Devleti'ne "ıslahat" adı altında memleketin birtakım otonomilere veyahut beyliklere taksimini doğuracak tekliflerde bulunmaları üzerine, Almanya Sefiri Kont Hatzfeldt⁶ vasıtasıyla, doğrudan doğruya İmparator Birinci Wilhelm'e müracaat edilerek, verilen karar üzerine, yalnız Ülgün'ün terkiyle iktifa olunmak husu-

3 "Allah (c.c.) bize yeter ve o ne güzel vekildir..."

4 İlâhî misilleme

5 Avrupa literatüründe "Ulcinj" olarak bilinen bu bölgenin Osmanlı tarafından verilen adı Ülgün'dü. Nerdeyse tamamı Müslüman Arnavutlardan teşekkül eden bu mahal bir zamanlar İşkodra Sancağı'na bağlı bir kaza idi. 1878 Berlin Konferansı ile elimizden alındı ve ahalinin bütün mukavemetine rağmen Karadağ'a teslim edildi...

6 İstanbul sefaretî: 1878-1881

sunda başarı sağlandı. Bu muvaffakiyet bazı devletlerin çıkarlarına o derece dokundu ki, öfkelerinin gereği o vakit sefirler İspanya Sefarethanesinde toplanarak bu mesele ile ilgili müzakere ederlerken, İspanya sefirinin zevcesi bulunan kontes bir kayığa binip sefarethanenin önünde gezerek, “Sefirlerin başarısızlığına nümâyîş ediyorum.” dediğini kendisinden işittim.

Genel borçlanmalar sebebiyle, Avrupa’ya borçlu bulunduğu-
muzdan, bu borçların ödenmesi için Avrupa’nın teklifi üzerine,
uluslararası bir komisyon kurulmasına Bâb-ı Âlî rıza göstermek
üzereyken, Mâbeyn-i Hümayûn’da üç gün üç gece toplantı yapıp,
Düyûn-ı Umûmiye İdaresi’nin teşkiline muvaffakiyet hâsıl olmuştur
ve Avrupa’nın da bir diyeceği kalmamıştır. Bunların cümlesini ha-
tıra getirmek, bir tarih yazmakla hâsıl olacağından, hatırlananlar
-yani ancak onda biri- yazılmıştır.

Cenab-ı Hakk’a şükredilir ki; Devlet-i Aliyye bugün bir devlettir.
Bu kadar mektepler açılmış; teminat akçesi devlete ve ahaliye yük
olmayacak şekilde epeyce şimendifer yapılmıştır. Vaktiyle zararı-
mıza olan şartlarla yapılan Rumeli hattından dolayı, şu anda mü-
zakereler ile uğraşılmaktadır. Hâlbuki Ankara hattının şartları buna
nispet kabul etmeyecek şekilde devlete faydalıdır.

Sinop’tan yapılması istenilen hatta müsaade olunmaması da;
ana hattı yapılmadan evvel bu hat yapılacak olursa, Rusya’ya hiz-
met edebileceği mütalaasına ve diğer bazı mahzurlardan ötürüdür.
Fakat ana hattı yapıldıktan sonra oraya da bir tâli hat inşası karar-
laştırılmıştır.

Üç buçuk milyon nüfusu geçmeyen Bulgarlar, askere bir milyon
sarf ettikleri, Sırp ve Yunan da böyle olduğu halde “Biz çok asker
besliyoruz; memleketi jandarma ile idare etmeli.” diye terakkiperver
denilenler tarafından sözler söylenmektedir. Bunlar: “Asker besle-
mek mülkün imarıyla hâsıl olur. Mülkü imar ettikten sonra askeri
çoğaltmalı.” diyorlar. Bu fikirde bulunanlar bir devletin himayesine
girmeyi göze almış, kendilerinde dinî ve millî duygular kalmamış ve

şahsî menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyenlerdir.

Bir çiftliğe sahip olan kimse korucu, bekçi ve köpek tedarik etmezden evvel, ziraat ve imara başlamaz. Çünkü korucusu olmazsa yabani bir hayvan çiftliğe hasar verir yahut bir başkası gelip orayı sahipsiz bir yer zannederek, ondan istifadeye kalkışır. Binâenaleyh önce bir korucu lazımdır ki; çiftlikte bulunan ameleler emniyet içinde çalışsınlar; dışarı ile alış-veriş edecek olurlarsa değeriyle mal alıp versinler. Eğer savunma kuvvetine sahip olmazlarsa, komşularıyla yapacakları alış-verişlerde onların ağır ve zararlı tekliflerini kabule mecbur olurlar. Çiftlik muntazam bir halde bulunmaz.

Devletin hali de bunun gibidir. Kuvvet olursa, kapitülasyonlar da kademe kademe ortadan kalkar; gümrük sözleşmeleri değiştirilir; yabancılara verilmiş olan aleyhimize işleyen birçok imtiyazlar -kuvvet sayesinde- hafifletilerek yok hükmünde kalır. Devletin itibarı da o nispette artar ve iç işlerimize dış işler karışmaz. Böylece işlerin görülmesi kolaylaşır.

Hâlbuki bugün, sokakta bir Müslüman ile bir Ermeni kavga etse, bir tercüman çıkıyor işe karışıyor. “Bunlar Osmanlı vatandaşdır sizin karışmaya ne hakkınız var.” denildiğinde: “**El-hükmü limen galebe**”⁷ diye cevap veriliyor. Bunların istenilen şekilde halledilememesinin sebebi şudur: En küçük bir muvaffakiyet birçok düşman kazanmakla, zorluklarla ve birçok kâğıt doldurmakla (Mevzuât) hâsıl oluyor. Mâbeyn-i Hümâyûn ve Bâb-ı Âlî ayrı ayrı birer devletmiş gibi hareket ediyorlar. Kendi ifadeniz de bunu desteklemektedir.

İfadenizin alt tarafını açıklayacak olursanız, inşallah aksini ispat edecek pek çok söz bulunabilir. Kalbim pek ziyade mükedder olmuştur. Devlete bu kadar yıl emek verdiğimiz bir yana, şahsınıza karşı gösterdiğim muamele üzerine böyle son derece adalet ve hakikat dışı ve birtakım maksatlara dayalı sözlerle karşılık gördüğüm-den dolayı, bu gece gözüme uyku girmemiştir.

7 Hüküm gâlip içindir ya da şöyle söyleyelim; kanunlar güçlüler içindir...

ISLAHATA DAİR MUHTIRA⁸

Rumeli Vilayetlerindeki Sosyal, Siyasî ve Mâlî Vaziyet Hakkında (1902)

Rumeli vilayetlerinin düzenlenmesi hakkında padişahın görüşlerini bildiren iki adet muhtıra-i aliyye arz ve takdim kılındı efendim.

Sadrazam Said

30 Şaban 1320 ve 17 Teşrinisani 1318

Padişah hazretlerinin bu husustaki arzusu, bütün vatandaşların tam bir huzur ve asayiş içinde can, mal, namus ve şahsî dokunulmazlıklarının devamıdır. İrâde-i seniyye hep bu merkezde çıkmıştır. Memleketin bayındırlığına ve zenginliğine katkıda bulunacak olan bayındırlık ve sınâî araçlarının çoğaltılması ticaret ve ziraatte artış sağlanması hususlarının da yine padişah tarafından ne derece önemsendiği ve arzu edildiği malumdur.

Hal böyle iken, Rumeli taraflarında, memnuniyetsizliğe sebebiyet veren bazı davranışlar sergilendiği üzüntü ile öğrenilmiştir. Daha önce Rumeli vilayetleri ahalisinden bazıları İstanbul'a çağırılmıştır. Daha geçenlerde Trablusgarb'a bağlı mahallerden de bir

8 BOA, Y.EE, 3/71

hayli itibarlı kimseler çağırılmışlar ve gelmişlerdir.

Yani böyle vilayetlerin halkından ileri gelenlerin öteden beri İstanbul'a çağırılmaları, tebaanın padişahımıza olan bağlılıklarını bir kat daha güçlendirmek için arzu ettikleri bir keyfiyettir. Bu manada Kosova ile civarında bulunan diğer mahallerin Müslim ve gayr-i müslim halkından ileri gelen ve hizmet ve sadakatlarından istifade edilmesi düşünülen birkaç zatın İstanbul'a çağırılması ve kendilerine padişah hazretlerinin arzusu doğrultusunda tebliğat yapılarak, nasihatlerde bulunulması, sonra uygun bir şekilde gönülleri hoş tutulup kendilerine iltifat olunarak memleketlerine iade edilmeleri;

İkinci olarak, valilerin mutasarrıfların ve diğer memurların dü-rüst olmaları, görevlerinde gayretli olmaları ve adaletin uygulanma-sına son derece dikkat etmeleri;

Üçüncü olarak, daha önce çıkan ve çıkacak olan fermanlar doğ-rultusunda gerek vilayet merkezinde ve gerek bağlı yerleşim mer-kezlerinde mekteplerin çoğaltılması, halka dinî dersler verilmesi, çiftçilik ve sanayi ile ilgili gerekli bilgilerin itinayla öğretilmesi;

Dördüncü olarak, hâkimlerin adliyeden yetişmiş, işinin erbabı ve uzman kişilerden olması gerekeceğinden, mahkeme heyetinin ona göre tertip edilerek arz edilmesi;

Beşinci olarak, halktan aranan ve istenen şartları taşıyanlar iş-tihdam edilmek üzere, jandarma ve polis sınıflarının tertibi. Ayrıca zabitlerin seçimlerinde de son derece titizlik gösterilmesi;

Altıncı olarak, gerek asâkir-i şâhâne ve gerek jandarma ve po-lis tahsisatlarıyla diğer devlet memurlarının maaşlarının zamanında verilerek sıkıntı çektilirilmemesi;

Yedinci olarak, ziraat, ticaret ve sanatın terakkisi; şosesler, köprü-ler ve şimendiferler gibi bayındırlık vasıtalarının çoğaltılması hususun-da büyük gayret gösterilmesi; az zaman içinde çok eserler ortaya ko-nulması, dolayısıyla ahalinin maişetlerini temin etmelerine sebepler oluşturularak, işsizlik yüzünden kötü yola gitmelerinin önlenmesi...

Hâsılı İslam unsurunun korunmasıyla birlikte, bütün Osmanlı va-

tandaşlarının mal, can, ırz, namus ve şahsî hürriyetlerinden emin olarak rahat ve huzur içinde hakkaniyet ve adalet ortamında servet ve medeniyetten yararlanmaları...

Jandarma ve Polis teşkilatına gelince;

Önce her vilayette mahallî asayiş ve emniyeti muhafaza için ne miktar polis ve jandarma gerektiği tamamıyla tespit edildikten ve bunlardan ne kadarının Müslim ve ne kadarının gayr-i müslim olması icap edeceği hususu da kararlaştırılmalı. Müslümanlar'dan jandarmaya alınacakların mutlaka askerlik görevini yapmış, tabur ve bölüğünde az çok bir suçla hapis cezası görmemiş olanlardan ve ayrıca bünyesi ve mizâcı sağlam, kötü ahlak sahibi olmayan, namuslu ve itaatli kimselerden seçilmesi. Gayr-i müslim jandarmaların da hiçbir husustan dolayı mahkûm ve mahpus olmamış, namus ve sadakati bilinen kimselerden seçilmesi.

Bunların padişah hazretlerine sadakatla hizmet, kanunlara ve yönetmeliklere uygun hareket edeceklerine ve Hükümet-i Seniyye aleyhinde hareket edenlere karşı canını feda edercesine çalışacaklarına ve gayret göstereceklerine dair Müslümanlar'a Kur'an-ı Kerîm ve gayr-i müslim olanlara da İncil-i Şerîf üzerine yemin ettirilmesi. Görev esnasında hastalananlara, sakatlananlara yahut vefat edenlerin ailelerine, kendilerine yetecek kadar maaşlar tahsisinin bir düzene konulması. Jandarma zabitleri içinde, şunun bunun iltimas ve himayesiyle hak etmeksizin tayin edilenler varsa, böyleleri açığa alınarak yerlerine gayretli, sadakatli, akıllı ve güzel karakterli kimselerden zabit tayin olunması.

Bir de jandarmalar için, asker efrâdı gibi hizmet müddeti belli olmadığından, neferlikten onbaşı ve çavuşluğa terfi için bir sınır belirtilerek ilerleme yolunun tesisi ve maaş derecelerinin de uygun sınırlar içinde olması maddesinin düşünülmesi.

Jandarma süvarisinin de, hayvanlarının ve yem tayinlerinin hükümetçe karşılanacağı, dolayısıyla bu uygulama kendilerinin hiçbir sıkıntıya düşmemelerini temin edeceğine göre, bu hususun da

karar altına alınması. Teşkil edilecek bu jandarmalardan piyadeler için tüfek ve süvariler için filinta ve revolver olmak üzere gerekli olan yeni ve modern silahların hemen satın alınması. Onbaşılara, çavuşlara ve zabıtlara da revolver verilmesi ve bunların elbisesinin de gayet elverişli, gösterişli ve dayanıklı şekilde yapılması ve bunlar üzerlerinde tabur, bölük ve sıra numaralarının yazılı bulunması. Çizme gibi ayakkabı ve diğer gerekli eşyalarının da mükemmel olması; bunların intizam, talim ve terbiyelerinin tamamiyle askerî usule uygun olmasına dikkat edilmesi.

Polislerin de kısmen askerlikte istihdam olunmuş ve üzerinde hiçbir şâibe bulunmayan, yalancılık ve benzeri kötü huylardan uzak, hapislik ve tutukluluk gibi kanunî ceza almamış; namuslu, dürüst ve ferasetli kimselerden seçilmesi ve numara usûlünün bunlar hakkında da geçerli olması.

Gerek polis ve gerek jandarmalar tarafından günlük, aylık ve yıllık jurnaller düzenlenmesi usûlü karar altına alınarak; sıradan bir olaydan en büyüğüne kadar tamamının kaydedilmesi, her ay başında jandarma ve polisin en büyük zabiti tarafından vali veya mutasarrıfa bir aylık vukuâtın hülâsasını ihtiva eden bir cetvel verilmesi. Bu şekilde düzenlenecek istatistiklerin, bir ay zarfında ne gibi olaylar olmuş, bu olaylar karşısında ne gibi tedbirler alınmış, olaylara sebebiyet verenlerin de, ne zaman ve ne şekilde mahkemeye teslim edilmiş oldukları herkesçe malum olmak üzere valiler tarafından vilayet gazeteleriyle ilan edilmesi...

Vilayet dâhilinde ne kadar maden ve diğer servet kaynakları varsa, vilayet ahalisinin münasiplerinden oluşan bir komisyon kurulması ve mahallince işletilmesi mümkün olanların işletilmesi hususunda, usûlü dairesinde Bayındırlık Bakanlığı ve Bâb-ı Âlî vasıtasıyla gerekli muamelelerin yapılması ve bunun yüce eşîğe arz edilmesi. Ancak madenlerin yabancıların ellerine geçmemesi için vilayet dâhilinde hisse senetleri çıkartılması ve işletilmesi.

Köprü ve şose yolların inşası hususunun yine mahallerince mut-

laka teminat altına alınması ve her halde köprülerin ve diğer bayındırlık inşaatlarının sağlam ve mükemmel olması ve fenne uygun şekilde yapılması lüzumlu olup, buna bilhassa dikkat ve itina gösterilmesi padişah hazretlerinin kesin arzusudur.

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin

27 Şaban 1320 ve 14 Teşrinisani 1320

Yıldız Saray-ı Hümâyûn'ı

Baş Kitâbet Dairesi

Rumeli vilayetlerinde gerçekleştirilmesi düşünülen düzenlemelerle ilgili yapılacak müzakerelere esas olmak üzere, padişahın yakın adamlarından Arif Beyefendi vasıtasıyla şifahen tebliğ olunan irâde-i seniyyeye ilaveten aşağıdaki maddeler de emr ü ferman buyurulmuştur:

Birincisi: Rumeli'de Devlet-i Aliyye'nin hükmünün devamını isteyen ve bu uğurda sadakatli hizmetlerde bulunacak olan sadece Müslüman ahalidir. Diğer halkın görüş ve temennilerinin ise bütün bütün başka olduğu açıktır.

Vaktiyle Anadolu taraflarında ve Rumeli'nin bazı taraflarında itibarlı Müslümanların nasıl yok edilmeye çalışıldığı ve bundan ne gibi zararlar meydana geldiği malumdur.

Avrupalıların birinci planları, itibar sahibi Müslümanları çeşitli iftiralarla lekeleyip memleketlerinden uzaklaştırmaktır. Rumeli Müslüman ahalisi gayet namuslu ve vakarlı bir topluluktur. Diğer tabakalarda bulunan avam takımının bağlarının güçlendirilmesi hususunda istihdam ettiğimiz itibar sahibi Müslümanların güvenliğinin Hükümet-i Seniyyece korunması önemlidir. Şayet onlar aynı şekilde memleketlerinden uzaklaştırılırlarsa, avam takımının küçük bir sebeple diğer ahaliye karşı hareket edecekleri, bunun da pek çok

uygunsuzluklara sebebiyet vereceği aşikârdır.

Bu sebeple, Müslümanlardan bu tür hareketlerde bulunanlar olursa, böyleleri yüzünden, adalet ve hakkaniyete muhalif bir muamele meydana gelmemesi için, bunların mahkemelere havalesi gereklidir.

İkincisi: Avusturyalıların Rumeli taraflarında pek çok bayındırlık müessesesinin imtiyazını elde etmeye gayret ettikleri, bunda başarılı olurlarsa uzman, usta ve ameleden oluşan birçok Avusturyalı nüfusu oralara yerleştirebilecekleri düşünülmeli ve buna karşı uyanık davranılmalıdır.

Arif Bey vasıtasıyla, tafsilatı şifahen irâde ve ferman buyurulduğu gibi, bundan maksat, oralarda faydalı tesisler kurulmasına engel olmak değil; diğer devletler gerekli olan faydalı tesislerin nasıl vücuda getiriyorlarsa, bizde de o şekilde yapılması lüzumunu ihtardan ibarettir.

Üçüncüsü: Asker, jandarma ve diğer devlet memurlarının maaşlarının muntazaman ödenmesi meselesidir. Bu hususta gecikmeye ve intizamsızlığa sebebiyet veren şey, müteahhitlere gönderilen havalelerin vesâirenin tahsilâtının valiler tarafından askerlere yaptırılmasıdır.

Hâlbuki askerler barış döneminde talim ve askerî kurallara uymak, savaş döneminde de savaş şartları gereği asayiş bozulabileceğinden, hem bozulan asayişi sağlamak ve hem de emniyet adına hizmet etmek göreviyle mükelleftirler. Bu durumda, tahsilât hususu askere kalırsa, bunda elbette birtakım yolsuzlukların meydana geleceği açıktır.

Valilerin, tahsilâtı -usulüne göre- vilayet memurları vasıtasıyla yerine getirmeleri; jandarmanın, polisin ve diğer memurların maaşlarını ödedikten sonra, geri kalanların tamamını -müteahhidlere ve diğerlerine hiçbir şey vermeksizin- banka vasıtasıyla Maliye Nezaretî'ne göndermeleri. Maliye Nezaretince de her vilayetin erzak, tayinât ve diğer askerî giderleri için müteahhidlere verile-

cek paranın, o vilayetin tahsilât ve irsalâtından ayrılması. Noksan gelirse diğer gelirlerden ikmal olunması ve paranın, müteahhitlere verilmek üzere askerî daireye ödenmesi. Hâsılı vilayetlerce birtakım havaleler ödenmesi usûlü bertaraf edilerek merkezîyet usûlüne tamamıyla riayet edilmesi; böylece hem asker, jandarma, polis ile diğer bütün memurların maaşları düzenli bir şekilde ödenerek intizamın sağlanması ve hem de Selanik, Manastır ve Edirne vilayetlerinde birkaç defa yapıldığı gibi, gelecek sene gelirlerinden harcama yapılarak birtakım yolsuzluklara meydan verilmemesi...

Ayrıca Maliye memurları içinde dürüst olmayan adamlar varsa gönderilecek heyet tarafından tahkikat yapılarak, onların da değiştirilmesi...

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Tahsin

27 Şaban 1320 ve 14 Teşrinisani 1318

SİYASÎ MUHTIRA⁹

İngiliz Oyunları...

-1-

Mısır'a girmeleri, İskenderiye'yi topa tutmaları ve böylece Osmanlı hânedânına ve Hilafet-i İslamiyye'ye zararlarının beyanı; Mısır'a girmeye ne şekilde muktedir oldukları...

-2-

Sultan Abdülaziz merhûmun hal'ine muvaffak olmaları ve buradaki birtakım taraftarlarıyla beraber...

-3-

Merhum Sultan Selim'in tahttan indirilmesiyle Sultan Mustafa Han'ı cülusa buranın vükelaıyla beraber muvaffak olmaları ve sonra Fransız donanmasının, -Marmara Denizi'nde takip edip yetişerek- İngilizlerin donanmasını ric'at ettirmelerinin tarihi ve şerhi...

-4-

Rusya Devleti'yle Osmanlı Devleti arasındaki son savaşın çıkmasına muvaffak olmaları...

Berlin'de bir kongre toplattırarak Ayestefanos Anlaşması'nın yalnız kendi aleyhlerine olan kısımlarını kaldırtıp, menfaatlerine olan kısımlarını teminat altına almaları ve şu anda Ermenilerin yap-

9 BOA, Y.EE, 3/11; E. Tas. No: 8-77/1108

tıkları melanet ve habâsete sebep: Berlin Antlaşması'na ıslahat namıyla bir fıkra koydurmaya muvaffak olmaları ve Ermenileri açıktan açığa himaye etmeleri...

Ermenilerden ibaret bir komisyon meydana getirmek, kademe-li olarak Anadolu'da bir Hıristiyan hükümeti oluşturmak, Hilafet-i İslamiye'ye zarar vermek, İzmir'den Konya'ya kadar küçük bir daire içinde ve İngiltere'nin himayesi altında küçük, müstakil bir Türk hükümeti bırakmak; böylece kendi deniz kuvvetlerine ila-veten bir de kara kuvveti oluşturmak politikasını takip etmekte olduklarına dair.

-5-

Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nden ne şekilde idareleri al-tına almaya muvaffak olduklarına ve **Suavi vak'asını**¹⁰ Kıbrıs muâhedenâmesinden evvel vukû'a getirmeleri ve Kıbrıs'ın terkiyle Suavi vak'asının birbiriyle olan münasebeti...

-6-

Sabık Bulgaristan **Prensi Alexander**'ı¹¹ ele alarak birtakım va-atlerde bulunup, Devlet-i Aliyye memuru sıfatıyla, o zaman orada bulunan Nihad Paşa ve diğer taraftan kendi memurları vasıtasıyla Doğu Rumeli'de Gavril Paşa'yı tevkif ettirerek ihraç ettirip, **Prens Alexander**'ı 14-15 bin asker ile Osmanlı hududunu tecavüze ha-zırlamaları ve burada da devlet adamlarını iğfâl ederek son derece tehlikeli bir politikaya, yani onları gayet cüz'î bir asker ile -devlet hukukunu müdafaa edecekler diye- yanlış bir yola sevk etmelerine ve böylece Bulgarların Edirne ve İstanbul taraflarına gelmelerine ve

10 Ali Süavi, Sultan Abdülhamid Han'ı tahttan indirmeye ve yerine Beşinci Murad'ı geçirmeye azmetmişti. Bu konuda İngilizlerin de desteğini sağladı. Bunun için gizli olarak çalışmaya başladı. Etrafına topladığı beş yüz kadar göçmen ile 20 Mayıs'ta Beşinci Murad'ın bulunduğu Çırağan Sarayı'nı basarak, Beşinci Murad'ı dışarı çıkardı. Bu sırada yetişen Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın vurduğu bir sopa darbesiyle Ali Süavi hadise yerinde öldü (1878). Yıldız Sarayı civarında bir yere gömüldü. Bugün yeri bilinmiyor.

11 1879-1886 yılları arasında Bulgar tahtında bulunan prens.

bu şekilde İstanbul'da bir ihtilal çıkarmak teşebbüsünde bulunduklarına dair...

-7-

Askerlerini İskenderiye ve Mısır'a yerleştirdikten sonra kendilerine bir muavin bulmak için İtalyanların **Masavva**'ya¹² asker sevki-ne yardımcı olmaları...

-8-

Afrika'da Kongo Hükümetini fiile getirmeleri ve bu defa da -Mısır'da Devlet-i Aliyye'nin bir parçası olmakla, vaktiyle Mısır'a bağlılığı için birçok kanlar dökülen- **Kordofan** ve **Sudan** bölgele-rinin, **Kongo** Hükümetinin idaresine geçirilmesi...

-9-

Devlet-i Aliyye'nin, İran'a karşı Basra'daki **Fav**¹³ istihkâmlarının -ısrarla- kaldırılmasını teklif ederek muvaffak olması, yine Devlet-i Aliyye'nin İran şahını ve İran devlet ricalini tamamen ele geçirerek İran ile arasındaki sınırın düzeltilmesi gibi hususlar ileri sürülerek İranlıların haklı olduğunu ve Osmanlı Devleti tarafından İran hududuna tecavüz edilmekte olduğunu beyan ettikleri...

Bu yüzden belki birçok mutasarrıflıkların kaybedilmesi yoluna gidilmekte olduğu...

-10-

Mısır ve Kıbrıs'ın şimdiye kadar vergilerini vermedikleri, buna karşılık daima ve dolayısıyla banka vasıtasıyla devlete bazı borçlanmalar akdettirerek vergilerini vermemek için süreyi uzatmaya muvaffak oldukları...

-11-

Ermenilerden, doğrudan doğruya Müslümanların avam takımını uyandırmamak için, Amerikalıları teşvik ederek Protestanlık ve hürriyet noktasından tahsil vesaire için gidenlerin, devletçe Amerika ile bir pasaport mukavelesinin imzalanması hususunda eski ve

12 Eritre'nin en büyük liman şehri.

13 Basra'nın 70 km güneydoğusunda bir nahiye.

yeni vekilleri yanılmaları... Meclis-i Vükelâ'da bu hususun devletin menfaatine uygun olduğuna dair mazbata hazırlanması ve bu mazbatanın vekiller tarafından takdimini başarmaları...

-12-

Banka vasıtasıyla kademeli olarak devletin malî gücünün tamamını ellerine almak için tuttıkları yola dair ve daima "Kendilerine yol verilmiyor; Devlet-i Aliyye'de İngilizlere ticaret kapıları kapanmıştır." gibi sözleri...

Diğer taraftan madenlerin vesairenin imtiyazlarının yirmide biri başkasında olmayıp kendilerinde olduğu ve gerek parlamentolarında gerekse gazetelerinde: "İstanbul'da adalet yoktur, Hıristiyanlar ve Müslümanlar bile hakaret görmekte; hürriyet yoktur, aksine istibdat vardır." diyerek kendi iddialarını husule getirmek için burada bir inkılâp yapmaya çalışmaları...

Özellikle şu son günlerde kendi adamlarından ve minnettarlarından olan **Selim Harisî**'ye "Hürriyet" gazetesini neşrettirmeleri ve Hürriyet gazetesi mütalaa olunursa işbu hususların adeta kendi imzaları altında tasdik ediyorlarmış gibi anlaşılacağına dair tafsilat...

-13-

Yine şu tarihte iki üç İngiliz'in başkanlığında Mısır'da **Arâbî vak'ası**¹⁴ gibi bir vak'a husûle getirmeye çalıştıkları, bir dereceye kadar kendilerine muhalefette bulunan Hidiv'in yerine kendi menfaatlerini husûle getirecek birinin nasbine çalıştıkları ve bir dereceye kadar **Muhtar Paşa**'yı¹⁵ kandırdıkları; Muhtar Paşa'nın çalışmaları ve hareketi ile anlaşıldığı.

14 Mısır Milli Savunma Bakanlığı yapmış, Mısır'ın 1882'de İngilizlerce işgaline sebep olmuş Mısırlı bir zat!

15 Meşhur âsî Tepedelenli Ali Paşa'nın büyük oğlu, Eğriboz ve Karlıbeli mutasarrıfı. Babasıyla beraber devlete isyana kalkışmış ve neticede teslim olmuştur. (1820)

SİYASÎ MUHTIRA¹⁶

Kurulması Muhtemel Hıristiyan Birliği

Protestanlar ile Katolikler arasındaki ihtilafın nelerden ibaret olduğunun ortaya konulması hakkında sorulan soru üzerine Ortodoks:

Kendisinin bu ihtilafı gidereceğinden ve Bulgar, Rum ve Ermenilerin Papa'ya tabi olmaları lüzumundan bahsederek, Rumları bu noktaya yöneltmek için, Rum patriğine vermek üzere bir muhtıra kaleme almakta olduğunu ifade etti.

Bunun üzerine, ihtiyarlığında politika ile uğraşma sebebiyle ilgili kendisinden açıklama istendiğinde de, ailesinin pek köklü olduğundan, daima devlete sadık kaldıklarından, **Cevdet Tarihi**'nde bile bunun yazılı bulunduğu ve Cevdet Paşa'nın da bunu tasdik etmiş olduğundan bahseder. Padişah hazretleri:

“Mademki ailenizin devlete sadık kaldığını beyan ediyorsunuz; ailenizden en son siz ve oğullarınız kalmıştır. Sizin ve oğullarınızın da devlete sadakat yolunda devam edeceğinizi ümit ederim. Papa'ya ve patrik efendiye mektup ve muhtıra yazmak istemenizin, yani Hıristiyan milletlerini bir araya getirme hususuna gayret etmenizin; Hilafete, İslam hükümetine ve Osmanlı hânedânına ne

16 BOA, Y.EE, 3/58.

derecelerde zararlı olacağını bilmeniz gerekir. Siz ihtiyarladınız, bir ayağınız çukurdadır. Sizin böyle şeylerle uğraşmamanız lazım gelir.” buyurur. Ortodoks’un,

“Asıl ihtiyarlıkta bu gibi hususlara gayret edilmesi lazım” geleceği şeklinde ifadelerde bulunması üzerine de:

Ortodoks mezhebinde bulunan, Papa’yı tanımayan ve hayli nüfus teşkil eden Rusya’nın şu tasavvur olunan anlaşmanın dışında kalmaları lazım geleceğinden bahsedilince:

Rusya imparatorları ile taraftarları kendi nüfuzlarını muhafaza etmek isterlerse de, bunca millet, yani Rum, Ermeni, Bulgar ve diğerleri Papa’ya tâbi olduklarında, Rus halkının bir müddet gizli olarak mezheplerini değiştirmeye devam edecekleri ve sonunda hükümetin de bu hususta muvafakat göstermeye mecbur kalacağı, cevabını verir.

Ortodoks’un bu ifadeleri, Hıristiyanların gelecekte birliği maksadıyla ortaya atılmış olduğundan, kendi menfaatleri noktasından bundan daha iyi bir şey olamaz.

Yukarıda geçen bu ifadeleri teyit eden ve Ermenilerle Bulgarların da aynı fikirde olduklarını açıklayan hususlar aşağıda anlatılacaktır.

Söyle ki: Bulgaristan’da ve Selanik taraflarında beş altı seneden beri Bulgarlardan Katolik olanlar hayliden hayliye artmış ve bugün de artmaya devam etmektedir.

Geçenlerde Ermeni Katolik Patriği Azaryan, devlete sadakatini açıklayarak hizmet etmek için müracaatta bulunmuş. Kendisine aylık beş-on bin kuruş kadar cüz’î bir maaş tahsis olunması, Ermenilerin sakin olduğu yerlere papaz ve muallimler göndermesine müsaade edilmesi ve Osmanlı hükümetinin himayesine mazhar olması durumunda; Ermenilerden birçoğuna Katolikliği kabul ettireceğini ve bu şekilde Ermeniler arasına nifak sokarak, zaten aslı esası olmayan fesatlarını hükümsüz bırakacağını ifade eden kısa bir muhtıra takdim etmiştir.

Bu patriğe, -ürkütülmemek için- daha sonra cevap verileceği

ifade edilerek, iş sürüncemede bırakılmıştır.

Hristiyanların, Müslümanlar aleyhindeki teşebbüs ve hareketlerine delil olmak üzere:

Geçenlerde Bitlis vilayetinden alınan bilgiye göre; Ermenilerin, bazı kötü karakterli Müslümanlara birçok para ve kız teklif ederek, onları -Allah (c.c.) saklasın- Hristiyanlığa meylettirip dinlerine sokmak ve daha sonra da yine İslam nâm ve sıfatıyla askerî sınıfta bulundurarak askerî işler ve sırlardan haberdar olmak için -gayet gizli olarak- tuttukları ihanet yolundan bahsedilebilir. Yine Dâhiliye Nezareti gibi bir resmî makamdan hususi olarak arz edildiğine göre; mevcut olan bir komitenin tertibiyle, kötü ahlâk sahibi insanların eksik olmadığı Halep'te, memurların dikkatsizliğinden istifade ederek yahut bunları kandırarak, 150 kadar Hristiyan'ı -Müslüman gibi- usûlen askere aldirmayı ve bunların Girit adasına sevkini, orada askerliklerini tamamladıklarında tezkere bırakarak, yine askerlik hizmetinde kalmalarını sağlamayı düşündükleri ve bu şekilde Girit Fırkası'nda bir ekseriyet teşkil etmek ve daha sonra da ihtilal ve fesatçılık hareketlerine cür'et etmek tasavvur ve niyetinde oldukları zikrolunabilir.

Gerçi bu fenalıkların önünü kesecek gerekli tedbirler alınmışsa da, haber alınamayan diğer birtakım fesatçılıkların bulunmasının ihtimal dâhilinde olduğu; hâsılı Rum, Ermeni Bulgar ve diğerlerinin, öteden beri ve sürekli olarak Müslümanlar aleyhinde teşebbüste bulunmakta oldukları meydandadır.

Hristiyanların, Müslümanlar aleyhindeki kötü niyet ve teşebbüslerine karşı, Müslümanların birlik ve beraberlik içinde kuvvet ve mukavemet kazanması lüzumu şüphesizdir.

İlâhî emir ile memur olduğumuz üzere, bütün mü'minlerin kardeşlikle mükellef olduğu ve kıblemiz Kâbe olduğu için, çeşitli mahallerde bulunduğumuz halde Ehl-i İslam'ın birlik ve beraberlik içinde olmalarının, Hristiyanların birlik ve beraberliğinden daha kolay olacağı açıktır.

Tarihî kaynaklardan elde edildiği üzere, cennet-mekân Sultan

Selim Han şu mühim maddenin gerçekleşmesi niyet ve maksadıyla İranlılar ile cenk etmiş ve hatta Şah İsmail ile büyük bir muharebe-ye tutuşmuş; fakat ne çare ki o zamanlar Dersaadet'teki (İstanbul) müfsitlerin çıkardığı fesatlıklar, bunda tam bir başarı sağlanmasına mâni olmuştur.

İranlılar, hükümetimizden ayrı yaşamak için, devamlı olarak **Râfizîliği**¹⁷ muhafaza ile beraber, Irak ve Bağdat'ta ve diğer mahallerde cahilleri kandırarak, **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** mezhebin-den olanları da kendi mezheplerine girdirmeye gayret etmişlerdir.

Şu teşebbüslerini ve yanıltmalarını hükümsüz bırakmak ve fena-lığın önünü almak için buralara bazı vâiz, ulemâ ve hocalar gönderilmiş; valilere ve mutasarrıflara kesin emirler yazılmış, bu hususta daima gayret ve sebat gösterilmiştir.

Şîa¹⁸ mezhebine sapanların çocuklarından bir haylisi İstanbul'a getirilerek eğitilmeleri istenilmişse de, daha sonra bunlardan birtakımı hastalıklarını bahane ederek firar etmiş, bir kısmı da tuttuğu bâtil yolda sebat etmiş olduklarından, bunlardan iki veya üçü mezhebin düzeltse bile, bu şekilde bir fayda elde edilemeyeceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla, alınan tedbirlerden ve girişilen teşebbüslerden şimdiye kadar güzel bir netice elde edilememiştir.

İranlıların temelde Müslüman oldukları ve kibleleri de bizim gibi Kâbe olduğu halde, şu mezhep ihtilafı tesiriyle Müslümanlar aleyhine çalışan müfsit Ermenileri bile muhafaza ve himaye etmekte oldukları malumdur.

Bu cümleden olarak, geçenlerde cinayeti tahakkuk etmesi üzerine, yakayı kurtarmak için buradan firar ederek İran'a iltica eden fesatçılardan Vahram Bey'in orada hüsn-i kabul gördüğü, bugün Posta İdaresi'nde görev yapmakta olduğu ve yine Anadolu'nun çeşitli

17 Abdullah ibn-i Sebe adında Yemenli bir fâsik tarafından kurulan, Şîa fırkasının yirmi kolundan biri.

18 Hazret-i Ali ve çocuklarına sevgi, bağlılık iddiasıyla ortaya çıkan, halifelüğün yalnız onlara âit olduğunu söyleyen dîni ve siyâsî hareketin adı. Kelime mânâsı "tarafdarlık" demek; Şiîlik inancında olana "Şiî", Şiî topluluğuna ise "Şîa" derler.

bölgelerinde fesatçılık ve rezillikler sergileyen cürüm sahiplerinin de aynı şekilde İran'a kaçarak himayeye kavuştukları maalesef görülmektedir.

Bu esef verici durum karşısında, ciddi bir çare düşünülmesi ve tedbir alınması lüzumu meydandadır. Bu çare ve tedbire, mezhepçe olan ihtilaf ve zıtlıklar ortadan kaldırılarak ve İslam birliği ve beraberliği sağlanarak, ulaşılabacağı açıktır.

Zat-ı şahaneleri İslam ülkelerinin çoğunu dolaşıp seyahat etmiş ve İran'da bir hayli müddet kalarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaati oluşturan dört mezhep ile Şii mezhebi arasındaki farkları pek iyi incelemiş bulunduklarından ve belli bir süre Avrupa'da da bulunup, umumi ahvale vâkıf olduklarından, yüce arzuları da İslam birliğinin sağlanması olduğundan; vaktiyle siyasete vâkıf ulemâ bulunmamasından dolayı bir neticeye ulaşamayan teşebbüslere yeniden başlanması ve mesela bizim ulemâ ile Şîa ulemâsından ikişer-üçer zat davet olunarak bir cemiyet teşkil edilmesi ve mezhepçe olan ihtilafların ortadan kaldırılması, böylece İran müçtehitlerinin nüfuzuna galebe çalınması ve belki de büsbütün kaldırılması, daha sonra da Almanya'da olduğu gibi, İranlıların hükümdarlarının yine İran'da hükümetin başında olması ve askerî kumandası da Hilafet makamında olarak bir birlik vücuda getirilmesi; Osmanlı memleketleri dâhilinde bazı yerlerdeki ve diğer mahallerdeki Müslümanların da mezhepçe olan farkları kaldırılarak **"İnneme'l-mü'minûne ihvetün"**¹⁹ ayet-i celîlesinin hükmü gereği, genel hatlarıyla bir İslam birliği meydana getirilmesi...

Bütün bunların mümkün olup olamayacağının enine boyuna düşünülmesi, bu hususta hatıra gelebilecek sebepleri ve vesileleri içeren açık ve tafsilatlı bir tasarı düzenlenerek takdimi ve bunlarla

19 Kur'ân-ı Kerîm, Hucurât/10.

ilgili, evlerine gelip gidenlere ve hiçbir kimseye bilgi verilmemesi, bu bilgilere yalnızca tasarıyı yazacak kâtip ile zat-ı âlîlerinin vâkıf olması zat-ı şâhânelerinin talebi olduğundan, tasarının o şekilde gayet mahremane tanzim ve takdimine dikkat edilmesi...

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA²⁰

Bir Sergi Vesilesiyle Sultan Abdülhamid Han'ın Nutku

Yunan muharebesinde devlet ve memleketimizin şerefine muhafazası için canlarını feda eden muhterem şehitlerimizin dul ve yetimlerine ve aldıkları yaralardan dolayı sakat kalan gazilere tahsis edilen maaşların arttırılmasının yanı sıra başkaca uygun görülen bir yardımın yapılmasını da düşündüm.

Bu hayır işi için, tarafımızdan gösterilen teklif derhal uygulamaya konuldu. İşte bu gün açılışını yaptığımız bu sergi onun için tesis edildi.

Osmanlı tahtına oturuşumdan beri, her ne zaman ki âfete uğrayan ihtiyaç sahiplerine yardım etmek istedimse, halkımız bu hususta gereği gibi gayret göstermekten geri durmadı.

Bu cümleden olarak, bir müddet önce Anadolu'da meydana gelen kıtlıkta, İstanbul'da meydana gelen depremde ve bu yıl yangınlarla, sel baskınlarıyla ve benzeri âfetlerle karşılaşan ihtiyaç sahiplerine ve çaresiz kalanlara yapılan yardımlarla gösterilen insanlık ve cömertlik örneğini takdirle yâd ediyorum.

İşbu sergi münasebetiyle, haşmetli ceddi gibi Almanya imparatorunun, Avusturya imparatorunun, İran şahının ve Fransa'nın

20 BOA, Y.EE, 3/62.

da cömertçe yardımlarda bulunduklarını şükran hisleriyle beyan ediyorum.

Beni en çok memnun eden husus, ecdâdımızdan irsî olarak intikal eden ve yüce hasletlerden olan âlî-cenaplığın açık delillerini şimdiye kadar memleketimizde daima müşahede etmiş olmamdır. Bundan dolayı bahtıyırım.

Halkımın, kalbî samimiyetlerini, devlete ve memlekete olan sevgisini ve bağlılığını ispat eden güzel ahlâkı devam etmektedir. Bundan sonra da devam edeceğinde şüphem yoktur. Bunun için kendilerine hayır dualar ediyorum.

ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA²¹

Alınması Öngörülen Askerî Tedbirler Hakkında

1) Serasker Paşa'nın başkanlığı altında kurulan komisyon tarafından düzenlenen mazbataya dair düşünceler.

2) Serasker Paşa'nın başkanlığı altında kurulan komisyon tarafından düzenlenen mazbata:

Serasker Paşa'nın başkanlığındaki komisyonda düzenlenen mazbatanın muhtevası doğrultusunda, ordunun noksanlarının tamamlanması için gerekli olan üç milyon kûsûr liranın temini hususlarını müzakere etmek üzere, gerektiğinde maliyeden de adam çağrılarak Bâb-ı Ali'de bir komisyon teşkili lüzumu ve Sadarete arz olunan komisyon hakkındaki padişahın mütalaaları:

3) Maârif, yollar ve geçitler gibi bir memleketteki ilerlemenin sağlanması; memleketin huzur ve asayişinin temini ve düşman taarruzunun engellenmesiyle mümkün olacağından ve bu da istihkâmlar ve askerî ihtiyaçların tamamlanması ve noksanlarının giderilmesiyle, yani askerî güçle olacağından; mektepten çıkan efendiler de bu hususta işe yaramayacağından; Maârif ve Emniyet sandıkları gibi müesseselere aşar ve diğer devlet gelirlerinden fazla para tahsis edilmiş olduğundan; gerekli olan üç milyon liranın tedariki için aynen bir savaş neticesinde (Allah korusun) birtakım yerler kaybetmek gibi bir netice teşkil edecek olan borçlanma işi de zararlı olacağından;

21 BOA, Y.EE 3/66

bu aşar ve diğer gelirlerin fazlasının bir süreliğine bu işe tahsisi de mümkün olduğundan; bu paranın bu şekilde tedariki hususunun düşünülmesi...

4) Bulgaristan'a karşı yapılacak hazırlıklardan ve tertibattan hakkıyla istifade edilebilmek ve hakkıyla savunma yapmak için, ordularımızın Bulgar ordularından evvel gerekli noktaları tutması lüzumu açık olduğundan, bu hususun müzakeresi;

(5) Bulgar orduları 12 günde hudut boyuna askerlerini sevk edebildiklerinden ve -haritada gösterilen hesaba göre- bizimkiler pek geri kalacağından, bu hususta bir çare düşünülmesi.

Bulgarlar bir hayli zamandan beri Avusturya'dan Mannlicher²² tüfeklerini pek uygun fiyata ve belki de meccanen, yine lüzumundan çok cephane tedarik ediyorlar ve bizimkilerden daha ucuza ve belki de daha kaliteli "Krupp"²³ topları ve "Obüs"²⁴ ve mermi vesaire tedarik ediyorlar.

Para hususuna gelince; İngiltere'den ve Bank-ı Osmânî vasıtasıyla, tamamıyla noksanlarını tamamlayacak derecede ve memleketin doyacağı faizle almağa muvaffak oluyorlar.

Şu halde Bulgarlara bu şekilde yardımda bulunan devletlerin bir maksatları olması gerekir. Bulgarların protesto olarak manevra yapmak bahanesiyle aniden birtakım bölgelere tecavüz etmeleri ihtimalinin kuvvetli olduğunu ya da bir müddetten beri Rusya gibi bir büyük devletin, resmen savaş ilan etmedikçe ve bunu icap ettirecek sebep olmadıkça âni hücumuna ihtimal verilip de, bu gibi kuvvetle muhtemel olan şeyleri düşünmemeleri teessüfe şâyândır. Bunu düşünmenin farz hükmünde olduğu memleketin saadet ve selametinin bunda olduğu;

Bulgarların askerleri (milis askerleri de dâhil olarak) Mannlicher

22 Steyr Mannlicher, Avusturya'nın Steyr şehri menşeli ateşli silahlar üreticisi.

23 Krupp, Alman sanayici bir aile. 1810 yılında çelik döküm fabrikasıyla başlayan faaliyetleri 1840'larda ateşli silah üretimiyle saha genişletti.

24 Obüs, doğrudan atış, hava atışı yahut düşey atış yapabilen kısa namlulu bir tür top.

tüfekleriyle silahlanmış olarak, 200 bini geçkin bulunduğu malumdur. 435 sahra topu, 20 cebel topu ve 36 adet sahra obüsleri olduğu da bilinmektedir.

Mannlicher tüfeklerine mahsus, dumansız barutlu 130 milyon fişenk mevcut olduğu ve gerektiğçe -yakınlıkları münasebetiyle- Avusturya'dan elde etmelerinde kolaylık olduğu da aşîkârdır. Altmış bini müteceviz mermileri bulunmaktadır.

Diğer teçhizatları da bunlarla orantılı bir halde bulunduğu, dolayısıyla mükemmel bir hazırlıkları olduğu, bunun Bâb-ı Seraskerîce de bilindiği ortadadır.

Bunların Edirne veya Kosova taraflarından hangisine tecavüzde bulunabilecekleri meselesi Bâb-ı Seraskerî'de müzakere olunup, bazıları Kosova ve bazıları da Edirne cihetine ihtimal vermişler; fakat çoğunun zannına göre, Dedeâğaç'ı tutmak yani Çanakkale'yi elde etmek niyetinde olduklarına ihtimal verilmiştir.

Diğer bir kolorduyu da hedefleri İstanbul olmak üzere Edirne'ye sevk etmek fikrindeler. Bu halde Selanik cihetindeki menfaatlerini fiile getirmiş olacaklar. Akabinde bir konferans tertibi veya Avrupa müdahalesiyle Edirne cihetinde Kırkkilise ve sâir hudut boyu Bulgarlara karşı olan istihkâmları inşa etmek üzere malumatlı bir heyet tayin olunarak vali ve kumandanın nezaretinde, tekml ahali inşaata mecbur tutularak lüzumu olan istihkâmları beş altı ay zarfında yani kışa kadar fiile getirmek çaresinin düşünülmesi...

Kosova cihetindeki istihkâmlara gelince; gayet muktedir ve malumatlı emirlerden birkaç kişi gönderilerek büyük planda ve masraflı bir surette inşasına başlanılmış olan istihkâmları güzel noktalar tayin olunarak ve tayin olunanlarda hata ve noksan varsa değiştirilmesi, sağlam ve düşmanın eline geçmeyecek surette inşası...

Esas mesele noktaların iyice tayini maddesi olduğu; Bulgarlar Kosova'dan girecek olurlarsa yedi günde Selanik'e inceklerinin hesaplandığı; bunların askerler arasında söylenmekte olduğu; Edirne tarafında bulunan kolordunun, -gerektiğinde- düşman kuvvetini

karşılayacak şekilde toplu bulunması; yine Kosova tarafındaki 36 taburdan ibaret olan kuvvet de dağınık bir halde bulunduğundan, onun yerine eşkiya takipine başka bir çare düşünülerek, askerin muntazam bir halde bulundurulması çaresinin enine boyuna müzakerelere edildikten sonra arzı...

Bulgarların mevcut kuvvetlerine karşı, Serasker Paşa'nın komisyondaki mazbatasında 300.000 piyade, 50.000 topçu, süvari, istihkâm, tabya vesâire ve 650'yi aşkın top gösterilmiştir. Şu kuvvet, söylenildiği gibi getirilecek olursa, hakikaten Bulgaristan'ı bir baştan öbür başa çiğneyip geçmek mümkündür. Askerin, Akdeniz'den [Ege Denizi] ve Karadeniz'den nakli hususu en önemli maddedir ki, buna dair de Bahriye Nâzırının gönderdiği cevapta, İdâre-i Mahsusa'ya ait gemilerin askerin nakline yeterli olduğunu temin ediyorlar. Bâb-ı Seraskerî Erkân-ı Harp Dairesi'nin bunun aksi fikirde bulunduğu iştirilmiştir.

Doğrusu, Bahriye Nâzırının verdiği teminatın bazı tarafları dikkate şâyân olduğu gibi Erkân-ı Harp Dairesi'nin mütalaası da ehemmiyete değer bulunmuştur. Şöyle ki, idâre vapurları yolcu taşıyor olduklarından, her biri uzun mesafelerde ve dağınık halde bulunmaktadırlar. İhtiyaç anında bunların hemen gerekli olan iskelelerde bulunup bulunmaması ve bazılarının süratleri de pek az olduğundan bunun da temin olunmamış taraflarının -tekraren Daire-i Bahriyece teminat altına alınması için Bahriye Nâzırıyla haberleşme yapılarak gözden geçirilmesi...

Şu ihtiyaçların tamamlanması için 3.800.000 küsur lira gösteriliyor. Bahriye Dairesi de şu hesaba göre en aşağı 500 lira masraf göstereceğinden, toplam 4.000.000 Lira kadar masrafa lüzum gösteriliyor. Şayet hakkıyla hesap edilirse, bunun yarısıyla veya biraz fazlasıyla hâsıl olur zannolunur.

Bu masraf azaltılır da savaş tedariklerinde noksanlık olursa -Allah korusun- ileride meydana gelebilecek mağlubiyet sonucundaki zararımız bununla nispet kabul etmeyecek derecededir ve pek

vahim olur.

Bulgarlara karşı sevk olunacak yük ve toplar için, -mazbatada gösterildiği şekilde- 55 bin 500 hayvana ihtiyaç olduğu gösteriliyor. Bunların ekserisi yük hayvanlarıdır.

Yük ve süvari hayvanlarının ülke içinden tedariki mümkün; ancak topçu hayvanlarının hariçten satın alınması gerekiyor. Bu mesele birkaç defa, Anadolu'dan hayvan satın alınması için komisyonlara götürülmüşse de bir netice hâsıl olmadı. Bu da, bunların ehliyesiz adamlar olduğunu ortaya koyuyor.

Hâlbuki Çerkezlerin ve Kürtlerin sâkin oldukları mahallerde ve Diyarbakır ile Adana taraflarında -Bağdat'a kadar- süvariye elverişli pek güzel hayvanlar bulunuyordu. Vaktiyle Anadolu'nun her tarafından numune hayvanlar getirtilmişti. Boyca, güzellikçe ve her yönüyle şu zikrolunan yerlerden gelenlerin süvariye elverişli olduğu görülmüştü.

İşinin erbabı ve dürüst malisorlar²⁵ görevlendirilerek, süvariye elverişli olan hayvanların Anadolu'dan temini ve satın alınması. Macaristan'dan ve Avrupa'nın sâir yerlerinden satın alınma çaresinin düşünülmesi... Yine topçu bataryaları için 472 koşum gösteriliyor. Bunun da burada, -İstanbul'da Saraçhane'de- mükemmel surette yaptırılması Bulgarların dumansız barutla dolu fişeklerine karşılık, bizde 50 Milyon fişek bulunduğundan, dumansız baruttan olmak üzere lüzumu kadar fişek tedarikine çare düşünülmesi zaruridir.

Bunların en kısa zamanda fiiliyata geçmesi için zamanını belirlemek ve bu işi takip etmek, bu hususta hiç zaman kaybetmemek... Bunun için de dairelerin tam olarak yardımcı olmaları... Bir de yapılacak istihkâmlara yerleştirilmesi lazım gelen toplar... Kalelere konulan topların gemileri müdafaaya elverişli olmadığı ve bu topların birkaç gemiyi düşmana feda ettiği... Sâir gemileri

25 Malisor: Arnavutluk'ta bazı dağ ahalisi ve onlara bağlı bazı ovalılar. İşkodra, Debre, Yakova Malisorları gibi.

kolaylıkla geçirebileceği kısmen ortaya çıktığı söylenmekte olduğundan, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın tahkimi için Boğazlara lüzumlu olan toplar tedarik edilmesi... Boğazlardaki topların karadan istihkâmlara konulması münasip görüldüğü... Sahillerde de mükerreren ihtar buyrulduğu gibi Boğazlarda istifade edilecek derecede, kaç adet lazım gelirse o kadar torpidolar hazırlanması... Bu torpidoların Boğaz'ı geçmekte olan iki gemiden birini durdururken diğerini de tehdit edebilecek surette hesap edilmesi.

Serasker ve Zeki Paşa (...), Erkân-ı Harbiye Reisi vekili Edhem Paşa maaşâtına(?), Erkân-ı Harbiye feriki Şakir Paşa, Tevfik Beğ, Tophane Müşirinin seçilmesiyle Tophane mamulâtına dair komisyonca sorulacak şeylere cevap verebilmek üzere iki kişi, Erkân-ı Harb Abdullah Paşa, Almanya'da tahsil ile gelen topçu Kaymakamı Musa Paşa ve Edhem Paşa'nın seçecekleri iki Erkân-ı Harb, İstihkâm ve Süvari Dairesi'nden ve en muktedirlerden olmak üzere, birer zabitten oluşan bir komisyon Paşa Köşkü'nde toplanarak derinlemesine müzakere ile bir mazbata tanzimi ve sonunda Serasker ve Tophane Müşiri buraya gelerek mütalaa yapmaları ve imzaldıktan sonra arz olunması. En ziyade arzu edilen ve lazım olan, en sağlam hesaplama, masraf yönünün en az külfetle olmasıdır.

Şimdi 4 Milyon Liradan fazla bir masrafa devletin vakti ve imkânı yok. Komisyonun, yarın Cuma Selamlığı'ndan sonra toplanarak pazartesiye kadar mazbatayı tanzim etmesi; Serasker ve Bahriye Nâzırı'nın gönderdikleri planlar iade olunuyor; onlara da müracaat olunur.

ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA²⁶

Yunan ile Savaş Çıkarsa (1880)...

Yunanlı ile bir savaş çıkması durumunda gerekli saldırı hareketlerinde bulunmak üzere üç kol üzerine tertip olunacak orduların mevcudu yeterli görünmediğinden ve düşman askerlerinin mevcudunun da 70-80 bine ulaşacağı bilindiğinden; hudut boyunda kâfi miktarda bir askerî gücün bulundurulması hususunda, -meselenin malî tarafı da düşünülerek- kesin bir karara varılması...

Sona eren muharebe esnasında donanma-yı hümâyûn için gerekli görülen maden kömürü, Ereğli Maden-i Hümâyûnu'ndan karşılandığı, şimdi ise bunun Avrupa'dan getirilmesi durumunda önemli bir masrafa sebebiyet vereceği açıktır. Böyle bir masrafa da mevcut hazine müsait olmayacağından, Ereğli madenine, işin uzmanı bir ferik²⁷ veya müşir (mareşal) gönderilerek istenilen kömürün oradan getirtilmesine çalışılması...

Bu takdirde hem masraf azalır ve hem de yapılan ödeme dışarı çıkmamış olur.

Bununla birlikte, Ereğli ocakları açılıncaya kadar, gerekli olan

26 BOA, Y.EE, 3/75

27 Ferik, Osmanlı'da bir askerî rütbeydi. Evvel ve sâni olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Bugün "Ferik-i evvel" e Korgeneral ve "Ferik-i sâni"ye ise Tümgeneral deniliyor.

kömürün Avrupa'dan satın alınması...

Satın alınmasına lüzum görülen “Mitralyöz” (Hafif makinalı tüfek) ve “Krupp” toplarının satın alınması için bir memurun Almanya'ya; torpidoların satın alınması için de bir liva (Tuğgeneral) veya ferik ile Tensikât-ı Askeriye Komisyonu Azasından Hakkı Bey'in Londra'ya gönderilmesi...

Şu kadar ki; satın alınmasına lüzum görülen torpidolar hakkında sona eren muharebe esnasında Rusya'dan ele geçen bir adet torpidoya karşılık, imtiyaz sahibi bulunan kumpanya tarafından üç adet torpedo verilmiş, altı adedinin daha verilmesi için Said Paşa'nın nezaretinde Bahriye Dairesi ile bir mukavele imzalanmıştı. Hatta bu hususta kumpanyadan bir memurun, İstanbul'a gelerek Said Paşa ile mukavelenâmeyi imza etmiş olduğu Said Paşa tarafından padişaha arz edilmişti.

Şimdiye kadar bu kumpanyanın sözünü yerine getirdiği zannediliyordu. Hâlbuki kumpanya sözünü yerine getirmemiştir. Bununla ilgili gerekli incelemenin ve açıklamanın yapılması ve bu müteahhidin uygun bir şekilde ikna edilmesi için İngiltere'ye özel bir memurun gönderilmesi...

Çerkez, Kürt, Arap ve Zeybek yardımcı kuvvetlerinin toplanmaları için çağrıda bulunmaktan maksat, bunların askerî usûl ve nizamlara uymaları ve hareketlerini uyumlu hale getirmeleri şartını mutazammındır. Hele Yunanlılar ile aynı hududu paylaşan Arnavutlar gibi cesur bir milletin şimdiye kadar kullandıkları dilden, tavırlarından, hareketlerinden ve ilan edegeldikleri cemaat birliklerinden anlaşıldığı üzere, Osmanlı ordusu için Arnavutlar'dan asker almamak olmaz.

Şimdilik Kürt ve Araplardan vazgeçilerek, yalnızca Çerkezler'den süvari, Arnavutlar'dan da piyade alayları teşkil edilerek, ikisinden de istifade hususunda kesin bir karar alınması.

Bununla birlikte, Birinci ve İkinci Ordu ihtiyat askerlerinin silâhına alınması...

Yunan ile bir muharebe çıkması durumunda, Osmanlı mülkünde Rum milleti fertlerinin çokluğu ve Yunanlılarla aynı milletten olmaları dikkate alınırsa, bunların ırk ve dinleri gereği²⁸ Yunanlılara yardım etmeleri muhakkak. Dolayısıyla böyle bir savaş büyük bir iç karışıklığa sebebiyet vereceğinden, her yerde ve özellikle de kıyı adalarda piyade ve topçu alaylarının ikmaliyle malzemelerinin tedarik ve hazırlanması hakkında müzakere...

26 Muharrem 1298

Yunanlının savaş hazırlıklarına karşı Devlet-i Aliyye'nin alması gereken bazı tedbirleri mutazammın olarak, padişah hazretlerine arz olunan mazbatamız üzerine çıkan irâdeleri ihtiva eden muhtıra-i hümâyûnları, heyetimiz tarafından enine boyuna tetkik olundu.

Bu irade-i hümâyûnlardan **birincisi**;

Yunan ile bir muharebe durumunda, saldırı görevini üstlenecek ve üç kol üzerine tertip olunacak orduların asker sayısı yeterli görülmediğinden ve düşman askerlerinin sayısı da -ihtiyatlarla birlikte- 70-80 bine ulaşacağından, hudut boyunda, yeterli sayıda bir büyük kuvvet bulundurulması hakkında, -malî durumu da düşünülerek- kesin bir karar verilmesi hükmünü içermektedir. Geçende heyetinizce cereyan eden inceleme ve müzakerelerle ilgili karar hulâsası padişah hazretlerine arz ve takdim olunmuştur.

Ferman-ı hümâyûn gereği hazırlanan mazbatamızda da arz ve beyan olunduğu üzere, Yunanlının şu anda, Yanya ve Selanik mev-kilerinde 25.600 neferden oluşan iki fırkası; Yenişehir tarafında

28 Burada Rumların Yunanlılara yardımı hususunda müşahhas bir misal olsun diye Aterya vakası gösterilmiş. Söz konusu vaka Yunanistan'da kurulan bir cemiyet olan Aterya ismine nispetle isimlendirilmiş. Bu cemiyet, Ahmet Rifat Bey'in Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiyye'sinde belirttiğine göre, 1798'de Osmanlı'ya gücenen (!) bir şâirin teşvikiyle Yunanistan'da bağımsızlık isteğinin başını çeken bir siyasi kimliğe bürünmüş. En nihayet bu cemiyet Yunanistan'ın 1821'de Osmanlı idaresinden ayrılmasına sebep oldu...

51.200 neferden oluşan dört fırkası ve 25.600'er neferden oluşan iki ihtiyat fırkası ki, bu üç önemli mevkide, 128 bin piyade ve 12 bin süvari ve topçudan oluşan toplam 140 bin kişilik bir kuvveti bulunmaktadır.

Allahü Teâlâ'nın yardımı ve padişahımızın sayesinde, hudut boyunca siperler oluşturularak Yunanlıya yapılacak hücumlarda başarı sağlanacağından ve bu 140 bin kişilik kuvvetin; Üçüncü Ordu ihtiyatları gibi Birinci ve İkinci Ordulara mensup mukaddem ve sâni sınıf ihtiyat kuvvetlerinin de silâh altına alınması ve o taraflardaki kuvvetlerimize katılmasıyla oluşacağı, bu tetkikat sonucu anlaşılmıştır.

Buna göre, Birinci ve İkinci Orduların, -mukaddem ve sâni ihtiyat taburunun toplanması ve teçhiziyle- peyder pey bahsedilen bu üç noktaya sevk edilmeleri ve orada mevzilenmeleri oy birliği ile kararlaştırılmıştır.

Ancak asıl dikkate şâyan olan şey, böyle büyük bir askerî kuvvetin intizamını sağlayıp muvaffakiyetini kolaylaştıracak şeylerin başlıcası olan paranın miktarının tespiti ve temin edilmesi hususudur. Bununla ilgili çıkan ferman doğrultusunda da fikir alışverişinde bulunulmuş ve neticede, Yunanlıya karşı bulundurulacak bu 140 bin kişilik kara kuvvetinin her bir neferi için -giyecek, yiyecek, teçhizat ve diğer ihtiyaçlarının bedeli olarak- yıllık 44 lira masraf edileceği, geçmişteki tecrübeler ve yapılan tetkiklere dayanılarak hesaplanmıştır.

Çıkması düşünülen bu savaşın ne zaman başlayacağını şimdi den belirlenmesi mümkün olmamakla birlikte, savaş ne kadar az bir zaman içinde son bulacak olsa da, böyle büyük bir kuvvetin hudut boyuna sevk, mevzilenmesi ve savaş sonu memleketlerine iadesi muamelelerinin bir sene müddetten az sürmeyeceği göz önüne alınarak, -bir senelik idaresi hesabıyla- altı milyon liraya ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, bu teşebbüsün gerektireceği masrafın büyük bir kısmını teşkil eden giyeceklerin, Avrupa'dan kumaş getirtilerek burada dikilmesi ve mahalline gönderilmesi işi

tamamlanmadıkça, askerlerin silâhına çağırılmaları birtakım mahzurları davet edeceğinden, elbise için gerekli kumaşların hemen Avrupa'dan tedarikiyle, bir an evvel dikilip mahallerine gönderilmesi.

Taburlar için gerekli olan hayvanların, içeriden ve dışarıdan tedarik edilmesi, mühimmatın, savaş aletlerinin ve diğer ihtiyaçların temini hususlarının da öncelikle göz önüne alınarak, acele edilmesi elzem ve muhakkaktır. Bu ihtiyaçların tamamlanması 12 ay müddete bağlı görüldüğünden, bu altı milyon liradan en az bir buçuk milyonun şimdiden ve bir defada Harbiye hazinesine verilmesi, geri kalanının da uygun taksitlere bölünmesi ve onun da vaktiyle ve zamanıyla temin edilmesi.

Bu altı milyon liranın gerek bir defada elde bulundurulması ve gerek taksitlere bağlanması gereken kısımlarının tedarik ve ödeme şekilleriyle ilgili heyetimizde derin ve tafsilatlı bir bilgi bulunmuyor. Bununla birlikte Maliye Nâzırı Tevfik Paşa da, -görev tarihi göz önüne alınınca- malî gücün imkân derecesine dair henüz etraflıca bir bilgiye sahip değildir. Binaenaleyh paşanın önce Maliye uzmanlarıyla hemen bir komisyon kurarak, gerekli incelemelerde bulunmasının ve alınan karar neticesinin bir rapor halinde takdim edilmesinin ve onun üzerine Meclis-i Vükelâ tarafından da müzakere yapılarak bir karara varılmasının münasip olacağı mütalaa olunmuştur.

Padişahın muhtıralarının **ikinci fıkrası**;

Donanma-yı hümayûn için gerekli olan kömürün Avrupa'dan satın alınmasından ise, Ereğli kömür ocaklarına bir ferik veya mareşal gönderilip, oradan çıkarılarak temin edilmesinin daha uygun ve yararlı olacağı; ancak Ereğli ocakları açılincaya kadar gerekli olan kömürün Avrupa'dan satın alınması ferman buyrulmuştur.

Bu ferman çok isabetlidir; zira bu hususa kafa yorulduğunda anlaşılacaktır ki, devletin harp ve nakliye gemileri iki ay hareket halinde ve iki ay hareketsiz olarak istim üzerinde bulunacaktır. Bu

itibarla yakıp tüketeyeceği hesaplanan 150 bin ton kömürden üçte biri olan 50 bin tonunun Avrupa'dan satın alınıp getirilmesi durumunda, Ereğli kömür ocaklarından kömür çıkarma zamanına kadarki ihtiyaç karşılanmış olur. Bunun tercih edilmesi durumunda da 100 bin ton kömüre ihtiyaç kalıp, Ereğli kömür ocakları tam olarak işletildiği takdirde, bir sene zarfında 180 bin ton kömür çıkarılacağı nazar-ı dikkate alınırsa, bu dört ay içinde yine olağanüstü bir şekilde gayret sarfedilerek 60 bin ton kömür çıkarılabileceği düşünülür.

Şu halde 40 bin ton kömüre ihtiyaç kalırsa da, o zamana kadar, çok zaruri olan bu ihtiyaç için bir orta yol bulunacağı ve bu miktar kömürün de başka bir yolla tedarik çarelerinin aranabileceği açıktır.

Şu esasa göre; Avrupa'dan hemen satın alınıp getirilmesine lüzum görülen 50 bin ton kömürün bedeli için 28 şilinden 77 bin liraya, Ereğli madeninden çıkarılacak 60 bin ton kömürün masrafı olarak da (çıkarma ve nakliye masrafı ile birlikte) 54 bin liraya gerek oluyor ki toplam 131 bin lira demektir. Dolayısıyla bu para bir defada ve aceleyle Bahriye hazinesine verildiğinde, hem donanmanın yakacağı kömür imkân nisbetinde ve ehven şartlarla temin edilmiş olur, hem de bu yolda harcanacak paranın büyük bir kısmının dışarıya çıkması, -padişah hazretlerinin arzusu ve feraseti gereği- engellenmiş olur.

Bu ocaklardan kömür çıkartılmasının hızlandırılması için oraya bir ferik ve mareşal gönderilmesi hakkındaki irâdenin gereğinin yapılması hususuna gelince;

Zat-ı şâhânelerinin maksadı, çıkarılan kömürün -öncesine nisbetle- artırılması ve çıkarma işleminin daha modern hale getirilmesi için gerekli sebeplerin hazırlanmasıdır. Ancak yukarıda arzolunduğu üzere, geçmişteki tecrübeye göre, gerekli gayret gösterilip de en iyi verim alındığı zaman bile senede 180 bin ton kömür çıkarılabildiği gözönüne alınınca, Avrupa madenciliği yoluna gidilerek gerekli makineler ve âletler getirtilip kullanılmadıkça bu miktardan fazla mahsul çıkartılmasına imkân bulunamayacağı meydandadır.

Böyle bir teşebbüsün hemen olamayacağı, bunun için bilgili ve işin ehli olan kişilerden oluşan bir komisyon kurularak müzakere yapılacağı ve getirilmesi gerekli olan makine ve âletlerin türü ve miktarı belirlendikten sonra gereğinin yapılması lazım geleceği, bunun da zamana ihtiyaç duyacağı açıktır. Öyle bir komisyonun kurulması görevinin, çıkarılması tasarlanan kömürü çıkarmak için vazifelen-dirilmiş olan ve ehliyet ve kifayeti Kaptan Paşa ve Şûrâ-yı Bahriye Reisi Hasan Paşa tarafından onaylanan Miralay Ali Bey'e verilmesi, ayrıca kömürün çıkartılması esnasında Bahriye erkânından ara sıra müfettiş gönderilmesinin uygun olacağı mütalaa olundu.

Muhtıra-i hümayûnun **üçüncü fıkrasında;**

Varlığına lüzum görülen mitralyöz ve Krupp toplarının satın alınması için, bir memurun Almanya'ya; torpidoların satın alınması için de bir liva veya ferik ile Tensikât-ı Askeriye Komisyonu (Askerî Düzenleme Komisyonu) azasından Hakkı Bey'in Londra'ya gönderilmesi irade buyrulmuştur. Donanma için kaptan paşa tarafından talep olunan 20 adet mitralyözün Tophâne-i Âmire fabrikaları tarafından imaline teşebbüs olunmuş; ikmal olunan bir adet numune Tersane-i Âmire'ye gönderilerek tecrübe olunmuş ve isteğe uygun olduğu görülmüştür. Yedi adedi de ikmal olunup yakında teslim edileceği, geri kalan 12 adedinin de beş-altı ay içinde imal ve ikmal olunabileceği fabrika tarafından beyan olunmuşsa da, devamlı mesâi harcanarak, daha önce yetiştirilmesine çalışılacağı Tophâne-i Âmire Müşiriyeti'ne ifade olunmuştur.

Krupp topları da Tophâne-i Âmire'deki mevcudundan verileceğine göre, bunlar için Almanya'ya memur gönderilmesinden vazgeçilmiştir. Torpidoların Londra'dan satın alınması hakkındaki irâde dikkate alınarak, Hakkı Bey çağrılıp, gerekli hazırlıklar yapılarak ve mesele enine boyuna görüşülerek, -Devlet-i Aliyye deniz ülkelerinden olduğundan- Bahriye'nin yegâne tahrip âletlerinden olan torpidolardan yeterli miktarının ve bunların kullanılacağı vasıtalar olan vapurlardan bir iki adet edinilmesinin lüzum ve ehemmiyeti

anlaşılmıştır.

Bu önemli ihtiyaç, daha önce şifahen aktarılan irâde-i seniyye gereği torpido vapurları imal etmekte olan fabrikatör ile kaptan paşa arasında cereyan eden haberleşme sonucu tespit edilen ve geçende yüce eşiğe arz ve takdim olunan cevaba göre;

Bu vapurların -Rusya devletinin imal ettirdiği sistemden olmak üzere- iki adedinin, edevat ve teferruatıyla beraber 16.500 liraya satın alınabileceği anlaşılmıştır.

Kullanılacak torpidolar da yine bu vapurların varlığına bağlı olduğundan, bunların hemen sipariş ettirilmesi gerekli olmakla birlikte, fabrikatörün ifadesinden anlaşıldığı üzere, bu vapurlar nihayet sekiz ay içinde imal ve ikmal olunabilecekmiş. Yine de bunların çıkması düşünülen harbin başlamasına kadar yetiştirilememe ihtimaline karşı, şimdiden sipariş edilmesine engel olmaması gerekir.

Bununla birlikte, diğer mazbatamızda arz ve beyan olunduğu üzere, Yunanlının torpido hücumlarından Osmanlı savaş gemilerinin korunması için, gemilerin ipten örme ve “şıpka” tabir olunur ağlar ile teçhizi düşünüldüğü gibi, torpido vapurlarına karşı da tez elden müessir bir tedbir alınması da gereklidir.

Bu hususla ilgili yapılan müzakerede ferman gereği, itimata mazhar olan ferik veya liva paşalardan herhangiisi seçilir ve tayin buyurulursa onun, Hakkı Bey ile birlikte Fiume ve Londra’ya gönderilmeleri; Devlet-i Aliyye tarafından zaten kabul olunmuş olan ve **Whitehead** fabrikası torpillerinden kaç adedinin ne kadar müddet içinde yetiştirilebileceği; diğer deniz ülkelerinde emsali bulunduğu şekilde “Âsâr-ı Tevfik” ve “İzzeddin” gibi hızlı hareket eden vapurların torpido kullanabilmelerine imkân verilerek, torpido benzeri âlet ve edevatla teçhizi halinde, savaşta torpido vapuru gibi kullanılabilecek olmaları; bununla beraber maiyyetlerine istimbotlar verilerek, gerektiğinde bunlarla da iş görülebileceğine göre; bu vapurların kısa bir müddet içinde hazırlanmasının mümkün olup olamayacağı hakkında fabrikatör **Whitehead** ile haberleşilmesi.

Hemen gereğine bakılmak üzere, vapurların yapısı ve bedeli ile ilgili verilecek kararın ve torpido vapurları fabrikatörünün isteğimizi daha kısa sürede karşılayacağını taahhüt edememesi durumunda diğer fabrikatörlere müracaatla hâsıl olacak neticenin, telgraf ile bildirilmesi hususlarının, bununla görevli olan bu iki kişiye havalesi uygun görülmüştür.

Muhtıra-i hümayûnun **dördüncü** fıkrasında;

Sona ermiş olan muharebede Rusya'dan ele geçen bir adet torpidoya karşılık, imtiyaz sahibi kumpanya üç adet torpido vermiş ve altı adedinin de verilmesi için de Said Paşa'nın nezaretinde Bahriye Dairesi ile mukavele imzalamıştı. Buna rağmen sözünü tutmayan kumpanyanın bu hareketinin sebebinin tahkik olunarak arz ve beyanıyla müteahhidin uygun bir şekilde ikna edilmesi için, mahalline bir memurun gönderilmesi emir ve ferman buyrulmuştur. Bununla ilgili Kaptan Paşa ve Şûrâ-yı Bahriye Reisi Hasan Paşa'dan açıklama istendiğinde şunları söylemiştir:

Sona ermiş olan muharebede Rusya'dan iki adet torpido ganimet alınması üzerine imtiyaz sahibi bulunan ve Fiume'da mukim olan **Whitehead**, bu torpido sırrının gizli tutulması ve açıklanmaması için, bu iki torpidoyu tamir ile beraber yeniden imal ettiği üç adet torpidoyu Tersane-i Âmire'ye bağışladığı;

Ayrıca Devlet-i Aliyye tarafından her ne vakit istenilirse, yirmi den yirmi ikiye kadar torpidonun düşük bir fiyat ile imalini ve fabrikasına biri süvari ve diğeri çarkçı sınıfından olmak üzere iki zabıt gönderilmesi durumunda da diğer devletlere belli bir bedel karşılığı gösterilen torpido kullanımını bunlara meccânen öğreteceğini taahhüt ettiği;

Devlet-i Aliyye'nin de beş sene zarfında torpile ihtiyacı olursa, diğer devletlerden satın alınmaksızın kendi fabrikasına müracaat olunması şartını koymuş ve Said Paşa'yla yaptığı sözleşmeyi vekili ile Dersaadet'e göndermiş ve mukavele imza ettirildiği;

Mukavele gereği o zaman fabrikasına Hakkı Bey ile Bahriye

çarkçı miralaylarından İngiliz Gorin Bey gönderildiği, bunlardan Hakkı Bey'e torpido kullanımını ve Gorin Bey'e de makine cihetini talim edip gösterdiği;

Bu torpiller bugün Tersane-i Âmire'de mevcut ise de bunlardan üçünün eski sistem üzere yapılmış metrûk şeyler olduğu, diğer ikisi muhtelif çapta ve yeni tarza uygun olup bunların tamamının mukavele gereği eski sistemde yapılması gerekirken yeni sistemde yapılması için Hakkı ve Gorin Bey'ler taraflarından bir şekilde ikna edilmiş olduğu beyan olunmuştur. Arzolunan bu mukavelenin sureti aramızda mütalaa olunarak, münderecâtının açıklandığı gibi olduğu görülmüştür.

Îrâde-i şâhânenin **beşincisinin** hulâsası;

Çerkezlerden süvari ve Arnavutlardan piyade alayları teşkil edilerek, ikisinden de istifade olunması hususunda kesin bir karar verilmesi hükmünü içerir. Zamanın şartları, Devlet-i Aliyye'nin meşru haklarının muhafazasıyla Saltanat-ı Seniyye'nin şan ve azametinin ilan ve yüceltilmesi için her türlü ve çok yönlü vasıta ve sebeplere tevessül olunmasını gerekmektedir. Bu sebeple ferman-ı mülûkâneleri gereği ve Allahü Teâlâ'nın yardımına güvenerek bu iki cesur milletin kahramanlıklarından da istifadeye çalışılması vazgeçilmez görünüyör.

Binâenaleyh, geniş bir alana yayılmış olan Memâlik-i Şâhâne'nin muhtelif yerlerinde toplu ve dağınık halde meskûn bulunan Çerkez ve Dağıstanlılardan -hayvanları kendilerinin olmak üzere- şimdilik 600'er mevcutlu 10 alay süvarinin toplanması; her alayın ikişer tabur ve her taburun üçer bölükten, her bölüğün de küçük rütbeli subaylar ile beraber yüzer süvariden ibaret olarak tertibi; her bir bölüğe onar onbaşı, beşer çavuş, birer bölük eminiyle, evvel ve sâni olmak üzere ikişer mülazım, birer yüzbaşı tayini.

Her tabura birer tabur kâtibi ile birer binbaşı ve her alaya mülazım-ı evvel rütbesinde sancaktar tayini ve aydan aya ödenmek şartıyla bunların neferlerine ellişer, onbaşılara altmışar ve bölük

eminleriyle çavuşlarına yetmişer kuruş maaş tahsisıyla birer takım çamaşır ve birer yağmurluk verilmesi.

Yem ve diğer erzak hakkında da, Osmanlı süvari askerlerinin tayinleri ölçü alınarak, mülazım-ı sâîden binbaşıya kadar subaylara, bu rütbelerde bulunan süvari nizamiye subayları gibi maaş ve tayinler verilmesi;

Tabur kâtibi dışında onbaşidan binbaşıya kadar -zabitlerin seçim işinin kendilerine bırakılması halinde- çok önemli olan, astların üstlere itaati hususu temin edilmiş olacağına göre, zabıt seçimi maddesine hiçbir taraftan müdahale olunmayıp, bu işin gereğinin yapılması;

Tabur ve alaylarda kolağalarıyla kaymakam bulundurulmaması, fakat her alaya heyet-i nizamiyeden birer süvari miralay ve her tabura da birer tabur kâtibi tayini.

Bu alaylar, süngüsüz Martini-Henry tüfekleriyle silahlandırılarak, bunlara “Süvari Asâkir-i İhtiyatiye-i Şâhâne” adının verilmesi uygun görüldüğü, bunların toplu olarak ikamet ettikleri mahaller İzmir, Bandırma, Samsun, Sivas ve Bursa havalisi olduğu...

Ayrıca, yiğitliklerinden yararlanılacak olan Karapapak taifesinin büyük bir kısmı da yine Sivas vilayeti dâhilinde meskûn bulunduklarından ve bu muhâcirlerin toplu halde bulundukları Bâb-ı Âlî tarafından de bilindiğinden, hemen bu vilayetlerin valilikleriyle haberleşme yapılarak, başkanlarının çağırılması;

Onlara gerekli olan bilgilerin verilmesi ve karar gereği icabının yapılması hususuna gayret edilerek, gerek Çerkez ve Dağıstanlılardan ve gerek Karapapaklardan ayrı ayrı 10 alay süvarinin toplanması hususunda olağanüstü mesâi harcanarak teçhizatın hazırlanması için her vilayetin bununla ilgili teşebbüslerinin derecesi hakkında malumat verilmesi hususunun Bâb-ı Âlî tarafından bu vilayetlere bildirilmesi...

Ferik Gazi Şemûil Paşa, Dağıstanlılar arasında şöhret ve itibar sahibi olduğundan, bu sırada gayret ve hamiiyetine müracaat

olunmakla beraber, bu alaylar Dağıstanlılar'dan teşekkül edeceğinden, kumandasında da istihdamı gerekli görülmüştür.

Bunların giyecek ve 10 aylık idareleriyle maaşlarının tutarı da yaklaşık 250 bin lirayı bulmaktadır.

Arnavutların silahlanmaları ve istihdamı hakkındaki ferman-ı hümayûnun yürürlüğe konulması hususuna gelince;

Bunların, şecaat ve cesaretle muttasıf bulunmaları ve aşırı bir şekilde vatanlarına düşkün olmaları sebebiyle, o havalide istihdamları halinde, vatan sevgisinin iştiağıyla hizmetlerinden ve kahramanlıklarından istifade olunabileceği aşîkârdır. Orduya yardımcı olma hususunda ortaya koydukları rağbet ve arzunun gerçekleşme zamanı da bu zamandır. Fakat bunların düzensiz bir halde çağırılmaları ve görevlendirilmeleri, önceki savaşta görülen mahzurlara ve şu içinde bulunduğumuz zamanın icablarına göre caiz değildir. Bu anlamda emir ve ferman gereği, askerî usûl ve nizamlara tâbi olmak ve Osmanlı'nın piyade askerleri gibi düzenli ve intizamlı bir şekilde bulunup, mülazımları, birinci yüzbaşı, binbaşılardan ve miralaylarıyla tabur ve alay kâtipleri nizamiyeden ve mülazım-ı sâni ve yüzbaşı vekilleri ile kolağaları ve kaymakamları, Çerkez süvari alaylarında gösterilen kaideye uygun olarak ve hiçbir taraftan müdahale olunmaksızın kendilerinin seçimiyle tayin edilmeleri ve de bunların "Asâkir-i İhtiyâtiye-i Şâhâne" nâmıyla anılmaları. Biner mevcutlu olarak Toskalık'tan 10, Kigalık'tan²⁹ da 30 tabur ki toplam 40 taburun toplanması ve bunlara, Osmanlı ordusunun efrat ve zabitlerine verilen tahsisat nisbetinde maaş tahsisi. Ayrıca malisorlara mahsus elbise tarzında bir üniforma verileceğinden, -parası buradan ve mahalleri bütçesinden ödenmek üzere- gönderilecek numuneye uygun olarak ve gerektiği kadar dikim yapılarak bu taburların giydirilmesi.

Bunların silahlarına gelince;

29 Koksa ve Kiga, Arnavutların ayrılmış oldukları iki şube. Sırasıyla Arnavutluk'un güney ve kuzeyinde yaşıyorlar. Adetleri benzese de konuşmalarında ufak farklılıklar olduğunu söylüyor Şemseddin Sami Bey...

Önceki savaşta Arnavutlukta “Asâkir-i Muâvene” (Yardımcı Kuvvet) namıyla savaşa gönderilen efradın ellerine verilen Martini(-Henry) ve **Schneider**³⁰ tüfeklerinin çoğunun, savaş sonrası ellerinde kaldığı ve savaşa gitmeyenlerin büyük bir kısmının da bu tüfeklerden birer tane edindikleri biliniyor. Bu efradın kendi tüfekleriyle gelmeleri ve içlerinde hakikaten bu tür tüfekleri bulunmayanlar çıkarsa, onlara da tüfeklerin devlet tarafından teslimi tabiidir. Fakat tamamının silahsız gelmelerine sebep olmamak için bu mevzunun şimdilik gizli tutulması ve bu askerlerin öncelikle deftere kaydedilmeleri. Toplanmaları için de münasip mevkiller merkez seçilerek, teçhizatın hazırlanıp buraya gönderilmesi. Nizamiyeden tayin olunacak zabitlerin de seçilip gönderilmeleri.

Diğer hazırlıkların tamamlanması için de, bu defterler belli aralıklarla gönderilerek, faaliyetlerin ayrıntılarıyla bildirilmesi hususlarının Manastır, Kosova ve Yanya valileri Ahmed, Eyyüb, Osman ve Mustafa Asım Paşalara havalesi gerekli bulunmuş ve bu 40 tabur ihtiyat kuvvetlerinin -her bir neferi için 40 lira hesabıyla- yıllık masraflarının bir milyon altı yüz bin liraya ulaşacağı hesap edilmiştir.

Emr-i âlî'nin **altıncısı**;

Birinci ve İkinci Ordu ihtiyat kuvvetlerinin silah altına alınması hükmünü mutazammın olup, yukarıda ayrıntılarıyla arz ve izah olunduğu üzere, bu ihtiyat askerlerinin giyecek ve diğer ihtiyaçlarının hazırlıkları tamamlandıktan sonra, bunların hemen silâh altına çağırılmalarının ve hemen Yunan hududuna sevk olunmalarının tabii olacağı açıktır.

Padişah hazretlerinin muhtırasının sonunda: Yunan ile bir muharebe çıkmasında, Osmanlı ülkesinde bulunan Rum milletin

30 Schneider Electric, 1836'da Demir çelik sanayi ile başlayan faaliyete başlayan Fransız bir firma. 19.yy'da ağır makine ve gemi inşaatı sektörlerinde devam etmiş ve 20.yy'da elektrik ve otomasyon yönetimine transfer olmuş. Cephane de üreten firma, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından cephanesini durdurmuş.

Yunanlılara yardım etmeleri muhakkak olduğundan ve böyle bir durumun bir iç karışıklığa sebep olacağından, her yerde ve hususıyla adalarda ve sahillerde piyade ve topçu alaylarının ikmaliyle malzemelerinin temini ve hazırlanması irâde ve ferman buyurulmuştur.

Yunanlının savaş ilan etmesi durumunda, adalar ve sahiller içinde en çok etkilenmesi muhtemel olan mevkilerden olan Girit'in büyüklüğü, önemi ve gayr-i müslim halkının ihtilale kalkışacağı düşünülerek, oraya şimdiden dört taburun daha sevkiyle askerî kuvvetlerin 10 tabura çıkarılması. Diğer noktalarda bulunan kalelerin topçu askerlerinin de savaş konumuna getirilmesi. Girit Adası'ndan başka diğer noktaların sayıları da fazla olmakla birlikte, bunlardan hangisinin daha çok saldırıya ve kargaşaya düşer olabileceği şimdiden kestirilemeyeceği gibi, Sakız Adası sularında bulunacak deniz fırkasının da o taraflardaki adaları ve sahilleri dış saldırılardan korumaya çalışacakları için, bu noktalardan her hangisinde bir iç karışıklık hissedilirse mahallinden verilecek güvenli bilgiye göre hemen yeterli miktarda asker sevk edilerek sert tedbirlerin alınması gerekeceğinden; her tarafla münasebeti bulunan Kale-i Sultaniyenin (Çimenlik Kalesi) 10 taburdan oluşan bir ihtiyat kuvvetine merkez seçilmesi uygun görülmüştür.

Şu tedbirlere göre yukarıda belirtilen askerî mahallerden başka olarak, hazırlanmasına lüzum görülen 14 taburun tedarik şekli meselesine gelince;

Girit için lüzum görünen dört taburun, Beşinci Ordu dairesinde bulunan nizamiye alaylarından alınıp sevk edilmesi, Çimenlik Kalesi'nde bulundurulacak 10 taburun da Yunan hududu için silâh altına alınacak ihtiyat taburlarından ayrılması. Bunlara karşılık İşkodra Fırkası'nda bulunan 19 taburdan da -şimdilik orada kalmasını gerektirecek önemli bir zaruret kalmamış olduğu heyetimizce malum ve tasdiklenmiş olan- 10 tabur alınarak, Yanya ve Yenişehir taraflarının önemlerine mebni, dördünün Yanya için Preveze

iskelesine, altısının da Yenişehir için **Golos İskeleyi**'ne gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.

Padişah hazretlerinin irâdelerinin gereğinin yerine getirilmesi hususundaki mütalaamız, arz olunan bu açıklamalardan ibarettir.

Ol-bâbda...

Aslına Mutabıktır

Ali Rıza

28 Muharrem 1298 ve 18 Kanunuevvel 1296

Tevfik, Hasan Hüsnü, Gazi Ahmed Muhtar, Ali Nizami, Ali Saib, Osman Nuri, Mehmed Rasim, Hüseyin Hüsnü, Edhem

Aydın valiliğine tayin olunan Midhat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Osmanlı Devleti'yle Rusya Devleti arasında meydana gelen soğukluk neticesi olarak, durum gittikçe müşkilat kazandığı sırada, alev almak üzere olan savaşın vahim zararları aklı başında kişiler nezdinde aşikâr idi. O esnada Padişah hazretleri tarafından Bâb-ı Âlî'ye tebliğ buyurulan irâde-i seniyyelerde ve hususi tezkirelerde meselenin savaşa kadar gitmemesi için, alınması gereken tedbirlerin alınmasından kaçınılmaması ve heyecan ve coşkuya kapılmış olan halkın sakinleştirilmesine çalışılması için defalarca tavsiye ve tenbih buyurulmuş olduğu halde, her nasılsa kamuoyunun aşırı heyecanı ve gazetelerde Rusya Devleti hakkında kullanılan uygunsuz lisanın kötü tesirinin semeresi olarak kaderin hükmüne boyun eğilmiş ve Allah'ın yardımına dayanarak muharebeye başlanmıştı.

Bu savaşın elim sonuçlarının neler olduğu malumdur. Bu gün ise Yunanistan, kendi menfaatleri için çalışan bunca iyilik sahiplerinin dostâne çabalarına istinaden hiçbir hak ve salahiyeti olmadığı halde zapt etmek istediği toprakları işgal için borçlanmak pahasına, savaş hazırlıklarına devam etmekte ve her taraftan yardımlar ve

gönüllüler toplayarak hudut boyunda kuvvetini günden güne arttırmaya çalışmaktadır.

Yunanlıların ve Avrupalıların arzularına muvafakat etmenin, ülke ve saltanatı büyük tehlikeye atmak demek olduğunu inkâr edenlere verilecek bir ad bulunamaz.

Muharebe etmek, birtakım sıkıntılara ve zorluklara ve -sonu meçhul olmakla beraber- her türlü zararlı ve tehlikeli neticeyi hazırlama ihtimali olan birçok üzücü ve yıkıcı hadisenin çıkmasına sebebiyet vermektir; fakat muzafferiyet ve muvaffakiyet olması durumunda bazı faydalara kavuşma ümidi de vardır.

Savaşsız olarak arzu ve isteklere muvafakat ise, yine neticesi meçhul ve her türlü zararlı ve tehlikeli neticeyi doğurması kesinlikle muhtemel birçok üzüntü verici ve yıkıcı hallerin çıkmasını hızlandırmak demektir; bir fayda sağlama ümidi de yoktur.

Hâlbuki Osmanlı Hükümeti, Avrupa kabinelerine gönderdiği en son notasında, yani Şark ve garbın asayişinin muhafazası ve büyük devletlerin arzularına halisane güzellik ve iyilik ibraz etmek emeliyle 3 Teşrinievvel tarihli notasında, Yunanistan'ın haksız taleplerine ne derecelere kadar müsaade gösterebileceğini açıklamış ve bu hususta devletlerin adaletli düşüncelerine ve hakkaniyetlerine müracaat ederek, savaşın çıkmamasının içtenlikle arzuları olduğunu bildirmiş ve bu konuda Yunan Kabinesi nezdinde nüfuzlarını kullanacaklarına itimat etmişti. Bu defa ise bu mesele için, bir Avrupa hakem meclisinin teşkiliyle ilgili Fransa Devleti tarafından teklifte bulunulduğu, diğer devletlerin de maalesef bu teklife meyilli oldukları anlaşılıyor.

Hükümet-i Seniyyenin her ne sebepe mebni olursa olsun, bahsi geçen notasında, vermiş olduğu kararından geri dönüş yapmasının imkânsız olduğunu, böyle bir dönüşün devletin şan ve namusuyla hiçbir şekilde uyuşmayacağını ve özellikle de Yunanistan'a, devletçe son olarak belirlenen sınırın kesin olduğunu, bundan vazgeçilmeyeceğini, böyle bir şey, -zaten Ülgün meselesinde notamızın anlamına aykırı şekilde hareket etmiş olduğumuzdan- sebatsızlığı-

mıza bir ikinci numune daha eklemiş olacağından; buna istinaden Avrupalıların gelecek meselelerde de sebat ve mukavemetlerini tahrik ve saltanatın bünyesini temelinden sarsacak ve yıkacak birçok isteklerde bulunmalarına sebebiyet verileceğinden, Yunanistana verilen topraklardan fazla bir karış toprağın bile terk edilemeyeceğine dair samimi düşüncemizde sebat tarikinden asla sapılmayacağını ve Yunanlıların bu karara bakmayarak harp ilanına kalkışmaları durumunda Allah'a sığınarak hukuk ve toprağımızı muhafaza için şiddetle karşılık verilip savunma yapılması; gerektiğinde kumandanlarımıza, düşmanı kendi toprağı üzerinde dahi takip ve Osmanlı askerlerinin tuttuğı yerleri zapt ve işgal emri verilerek olacakların sorumluluğı tamamen Yunan Hükümetine terk olunup, sonra da yapılan bütün masraflara tazminat olmak üzere devletin Avrupalılara karşı terkiye söz verdiği arazinin terkinden de vazgeçerek Yunanistana bir karış toprak bile terk olunmayacağı; harp tazminatımız ödenmedikçe, Yunan toprağında Osmanlı askerlerinin işgali altında bulunan topraklardan çıkılmayacağı; hâsılı 3 Teşrinievvel tarihli notamızın hükümleri dairesini tecavüz etmemek şartıyla devletler ile bu hususta müzakereye hazır olacağımızı beyan etmek, en güzel ve en sağlıklı yoldur. Açıklanan bu hususların ve bu kararın meclis tarafından da onaylandığı takdirde Yunanistan hududunda çok miktarda asker toplanması ve bu askerlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması hususu, enine boyuna müzakere edilerek kararın mazbata ile arzı ferman-ı hümayûn gereğidir.

Yunan Meselesinin halli için Berlin Konferansı kararlarından vazgeçmiş olan Avrupa devletleri, arasında yapılan haberleşme sonucu;

Bu hususta hakem meclisinin toplanması veya bir fen komisyonunun teşkili veyahut da bir konferans tertip edilerek müzakerelere başlanması hususları mevzubahis oldu. Bundan, bir Avrupa hakem meclisinin toplanması hususuna ekseriyyetin meyli olduğu hissedildiğinden ve bunun da devletin nüfuz ve istikbali bakımından

vehameti açık olduğundan ve bu hususta devletler tarafından bir karar verilmesinden önce Hükümet-i Seniyye'nin, kabul edebileceği uygun şekli bildirmesinin lüzumu da açık ve acildi. Üçüncü şık olan “bir konferans akdi” maddesidir ki, böyle bir konferansın Dersaadet'te toplanmasına devletlerin davet edilmesi maddesi tercih olunarak, mazbatası padişahın huzuruna takdim olunmuştur.

Hâlbuki Hükümet-i Seniyye Yunanistan'a terk edebileceği arazi-nin sonuncusu olmak üzere 3 Teşrînievvel 1296 tarihli notasında, bir sınır tayin etmiş ve bundan asla sapmayacağını kesin bir şekilde devletlere beyan ve tebliğ eylemişti.

Hükümet-i Seniyye, dünkü kararını bugün herkesin gözü önünde fesih ve nakz etmeyi şan ve namusuna uygun görecektir? Yoksa kararında sebat ile Avrupa devletleri kadar namus-perverâne, hislerine riayet edebildiğini gösterecek midir?

Bir taraftan Yunan'a tayin olunan araziden fazla arazi verildiği, diğer taraftan akçe tedariki için birtakım mümbit ve geniş toprakların onda bir fiyatıyla yabancılara satıldığı, bir taraftan da ıslahat ve diğer namlarla devlet idaresinin temeli yaralandığı takdirde, bu devlet ve hükümetin sonu ne olacaktır? Her taraftan, böyle taksimine devam olunursa, Osmanlı Hükümeti denilecek neyi ve neresi kalacaktır?

Zenginler yabancı, mülk sahipleri yabancı, sanat erbâbı da yabancı iken, pek az bir müddet sonra Osmanlı'nın bekâsı acaba mümkün olabilir mi?

Yunan'a tayin olunan araziden fazla arazi terkine rıza gösterilmediği ve bunun üzerine Yunanistan Hükümeti de Devlet-i Aliyye ile savaşa kalktığı takdirde, buna karşı koyacak ve ülkeyi savunmaya yetecek kadar askerimiz ve bunların donanımları mükemmel midir? Bunun için gerekli olan para, memleket taksim olunmaksızın tedarik olunabilecek midir? Olunamazsa, bunun sebepleri neden ibarettir?

Devlet gelirlerinin tahsilinde görülen suistimallere neden bir son

verilemiyor? Buna cür'et edenler niçin cezalandırılıp da zimmetlerine geçenler ödetilmiyor?

İşte bütün bunların dikketlice gözden geçirilerek, mükemmel bir ordunun donanımı ve Yunanistan hududuna sevki sebeplerinin süratli bir şekilde araştırılması ve işin ehemmiyeti münasebetiyle, Osmanlı sefirlerine talimat gönderilmesi, bu hususta Hükümet-i Seniyye'nin verdiği karardan asla dönmeyeceği; Yunanlıların bu karara bakmayarak harp ilanına kalkışmaları durumunda da, haklarımızı ülkemizi korumak için, Allah'a sığınarak şiddetle karşılık verilerek ve gerektiğinde kumandanımıza, düşmanı kendi toprağı üzerinde bile takip etmek ve Osmanlı askerlerinin tuttuğı yerleri zapt ve işgal etmek emri verileceğı; bu durumda ise, olacakların sorumluluğunun tamamen Yunan Hükümetine ait olduğı; daha sonra da yapılan masraflara tazminat olmak üzere, devletin Avrupalılara karşı terkine söz verdiğı toprakların terkinden de vazgeçerek, Yunan'a bir karış toprak bile terk olunmayacağı; hatta savaş tazminatımız ödenmedikçe Yunan topraklarında bulunan Osmanlı askerlerinin, işgali altında bulunan araziden çıkarılmayacağı açıklanmakla birlikte, devletleri bununla ilgili müzakereye davet hususlarının hemen bu gece inceden inceye müzakeresi ve keyfiyetin mazbata ile arzı bâbında...

21 Muharrem 1298

Yunan meselesinden dolayı padişah hazretlerinin irâdesini mutazammın tezkere aramızda mütalaa olundu. Bu meselenin üç şekilde, yani bir hakem meclisi ile veya fen komisyonuyla veyahut da konferans teşkiliyle halledilmesi devletlerce bahis konusu olmadı. Yalnızca bir hakem heyetine havale olunmasının Fransa Devleti tarafından teklif olunduğı, Almanya Devleti'nin de -her iki tarafın rızası şartıyla- buna muvafakat edeceği, yine Avusturya'nın da Almanya'nın görüşüne iştirak edeceği Paris

Sefaretinden bildirilmişti.

Bu halde devletlerin önemle üzerinde durduğu şeyin hakem heyetinin teşkili maddesi olup, bizim daha önceki müzakeremiz cümlesinden olan telgrafnâme müsveddesinde fennî bir komisyon teklif olunursa onun dahi uygun görülmeyeceğinin beyan olunması; (Zira geçende verilen notayı, Almanya Sefiri Kont Hatzfeldt devletine tebliğ ettiği sırada Yunan hududu meselesinin düzeltilmesinde uygulanacak en kolay tedbirin, altı devlet tarafından tayin olunacak bir fen heyeti marifetiyle yapılması keyfiyeti olduğunu ihtar ettiği makalelerin üslûbundan anlaşılmıştır.) şayet hakem heyeti teşkili teklifinden devletler feragat edip de, fen komisyonunu ihtar ederlerse onun da reddedilmesi; bu devletler tarafından her ne karar alınırsa Devlet-i Aliyye'ce ona muhalefet edileceğine hamledilerek, bize hep problem çıkaran taraf olarak bakılacağı, dolayısıyla Yunanlılara da teveccüh ve yardım olunacağı muhtemeldir.

Hâlbuki bu işi hakeme bırakmanın ne zararı varsa, fen komisyonunu kabul etmek de öylece zararlı bulunduğundan, bu teklifin de vukuundan evvel engellenmesi maksadından neşet etmişti.

Kaldı ki, bu hususta müzakerelerin yenilenmesine anlayış gösterilmesi, mutlaka konferans teşkilini gerektirmeyeceği gibi, böyle bir müzakerenin İstanbul'da gerçekleşmesini de gerektirmez. Meclis-i Vükela kararıyla ve padişahın tasvibiyle gerçekleşen irâde-i seniyye gereği, geçen ayın on dördü tarihiyle tebliğ olunan notada asıl maksat hâsıl olmuştur. Yani Devlet-i Aliyye tarafından, ne eski kararda ısrara ve ne de ondan tamamen vazgeçmeye şâmil olmayacak ve bir kere Berlin Konferansı'nın hakkaniyete uygun olduğu devletlere tasdik ettirilip de yeniden bir düzenleme yapılması için müzakereye muvafakatlari istenirse, istenilen şekilde hareket ve görüşme yapılmasına imkân verilecek tarzda bir lisan kullanılmıştır.

İşte arz olunan mazbatanın ispat ettiği mülâhaza, konferans kararını önce fesih ve iptal ettirmek, hakem veya fen komisyonları gibi zararlı vasıtaların oluşmasına mahal bırakmayarak devletleri

yeni bir müzakere yoluna yöneltmeye ve o yola girildikten sonra da padişahın tenbihlerinden yararlanılarak, asıl ve en önemli maksat olan hak ve kararın muhafazası işine teşebbüstü. Hatta Almanya Sefiri, Dersaadet'ten hareketinden evvel 3 Teşrînievvel tarihli takdirde gösterilen hattın bir miktar daha genişletilmesi hususunu hatırlatmışsa da, faraza müzakere neticesinde, bahsolunan bu sınıra birkaç kilometre mahallin ilavesine lüzum görülse bile, böyle bir temayül olabileceğinin şimdiden açıklanıp duyurulması zararlı olacaktır. Bu sebeple şu andaki niyetimizin bu gibi temayüllerden uzak tutulması uygun olacağından, birinci mazbatada o yolda mütalaada bulunmaya teşebbüs olunmuştur.

Şu halde bu meselede bakış noktası;

Şimdilik hakem nasbı rivayeti gerçekleşirse Devlet-i Aliyye tarafından kabul olunmayacağıнын gayr-i resmi olarak devletlere anlatılıp izah edilmesiyle ve düşüncelerinin Hükümet-i Seniyye'nin hukuk ve maksadına uygun bir şekil almasına çalışmakla mı iktifa olunmak gerekir? Yoksa tezkire-i aliyyedeki şartların ve kat'î ve seri tebliğlerin ilavesi de mi icap eder? Bu hususta enine boyuna fikir teatisinde bulunuldu.

Gerçi, geçende belirlenen hudut çizgisi, askerî heyetin derin tetkikine dayanıp onun asla geçilmemesi meselesinde fikir birliği oluştu. Mevzu yeniden müzakere edildikten sonra, bu hattın Devlet-i Aliyye'nin onayladığı son şekil olduğuna dair deliller ve beyanlar, devletlerce umumen veyahut Devlet-i Aliyye'ye müsait olan devletler tarafından hususen hüsn-i telakki olunmaz ve yeni bir müzakereden istifade ümitleri kalmazsa, bu durumda Devlet-i Aliyye hem hüsn-i niyyetini ve hem de hareket meşruiyetini ispat etmiş olur. Ayrıca Devlet-i Aliyye, meselenin sulh ile halledilmesi için mümkün olan mesainin tamamını harcamış olduğu halde, bu tedbirlerin hiçbirisi semere vermezse şer'an ve siyaseten savunma yoluna gidilmekten başka çare kalmadığını içeride ve dışarıda herkese göstermiş olacaktır. Bununla beraber muhabere ve müzakere

müddetinden istifade ile harp hazırlıklarıyla ilgili eksiklerimize de bir dereceye kadar çare bulunur ve hazırlıksız olarak harbe tutuşulmamış olur. Yunanlıların ise, cesaretlerine sebep olan sermayeleri o zamana kadar eksileceğinden, onlara mukavemette şimdiki gibi zorluklarla karşılaşmaz.

Bir de, bu işin başlangıcında Devlet-i Aliyye ne derece asayiş-perverâne hareket ederse, yüklenilen sorumluluk da -Yunan Hükümeti için- o derecede ağırlaşır ve Devlet-i Aliyye'nin dostu olan ve iyiliğini isteyen, devletlerin gerek savaş esnasında ve gerek savaştan sonra, fiilen olmasa bile diğer şekillerde yardımları kazanılmış olur.

Önce verilen notanın cevabı alınmadan ve hakem teklifi resmen yapılmadan evvel bu tebliğlerin uygulanması uygun ve münasip görülmediğinden, şimdilik birinci şıkkın tercihi, şayet yapılan teşebbüsten istifade olunmayıp da hakem teklifi resmen uygulanırsa, o zaman duruma göre hareket hususunda karara varıldı. Bir de Hükümet-i Seniyye'nin haklarının korunması ve bu müddet içinde askerî hazırlıklara devam edilmesinin de her bakımdan müreccah ve evla olduğunda fikir birliği sağlandı.

Askerî giderler için gerekli olan akçenin meşru kaynaklardan tedariki husuna gelince;

Gerçi birtakım geniş ve verimli toprakların, değerinden düşük fiyatla satılmasıyla veya benzeri şeylerle, bu masrafların karşılanması caiz değildir. Bu hususta da ferman-ı hümayûn sırf isabet olduğu gibi, bizim acizâne gayretlerimiz de bu hassas ve önemli işe harcanmış, her ne kadar bundan birkaç ay evvel Yanya ve Tırhala'daki çiftliklerin satılması hakkında bazı öneriler yapılmışsa da, gerçekleşmemişti. Bu gibi toprakların dikkatli olarak müzayedesiyle, izin talep edilip, bununla ilgili çıkacak irâde-i seniyye gereği muamele yapılması hakkında sorumlulara ve ilgili vilayetlere defalarca tavsiyelerde bulunulmuştur.

Geçende ise bu kabilden olan işler tamamen ve özellikle Bayındırlık Komisyonu'na terk edilmiş olduğundan, padişahın

maksadı olan etraflı inceleme ve güvenli muameleler tamamen halledilmiştir. Malum-ı âlileri olduğu üzere, ülkenin mââmûr ve önemli topraklarını barındıran mahallerinin istilaya uğramasından ve birtakım yerlerde meydana gelen kıtlığın bıraktığı izlerden ve diğer bazı afetlerden dolayı hazinenin senelik geliri -gümrük ve rûsûm dışında- dokuz milyon lira râddesinde olup, onun da bir iki milyon lira kadarının ait olduğu yıl içinde tahsil olunamaması tabii ve zaruri olduğu halde işin bu yönü hesaba alınmayıp da bu gelirlerin tamamının tahsili mümkün olsa bile; sene başlangıcında görülen açıktan beş milyon lira, Tersane ve Tophane'nin olağanüstü masrafı olarak da üç milyon lira müstesna tutulunca, Yunan hududuna sevk olunacak askerin altı aylık tahsisatından dolayı açık olan ve yekünü sekiz milyon lirayı bulan açığı kapatabilmek, borçlanmaya veya ahaliye olağanüstü vergi tarhına bağlı bulunmaktadır.

Daha önce de arz olunduğu üzere, bunun ikisi de sakıncalı olduğundan, şimdilik kıymeti sekiz-dokuz yüz bin lira civarında tahmin olunan öşür gelirleri dışında bir para yoktur. Onun da, acil olarak mahallerinde ve askerî erkândan tayin olunan kişilerden oluşan ve Maliye Hazinesi'nde toplanan komisyonda karşılıklı müzayedeleri yapılarak, hâsil olacak paranın tamamının askerî masraflara verilmesine teşebbüs olunmuştur.

Yine geçenlerde bazı borçlanmalara karşılık olan gümrük ve İstanbul vergisi gelirleriyle Telgraf ve Posta ve Defterhâne'nin acil masrafları karşılığı olan paralar askerî dairelere verilmektedir. Birkaç aydan beri birikmiş olan Mülkiye memurlarının maaşlarından sefaretler tahsisatı müstesna ise de, onların da bir aylıklarının katılmasıyla meydana gelecek para, sadece ihtiyaçları hafifletmeye çare sayılan tedbirlere ilave olarak, o yöne tahsis olunmuştur.

Ortaya konan bu teşebbüsler, bugün yapılabilecek şeylerin en yüksek derecesi demek olup, bunun ilerisinde, gelecek sene gelirlerini rehin göstererek veyahut şimdiden iskonto ederek askerî masrafların bir kısmına çare olabilecek kadar paranın tedarik imkânı

vardır. Fakat bu yola gitmek, gelirlerin iki katından fazla olacağı tahmin olunan gelecek senenin sıradan ve olağanüstü masraflarının idaresini bütün bütün ihlal edeceği ortadadır.

Şimdilik hududa 30 tabur daha gönderilmesi durumunda hayli bir kuvvet meydana geleceği, bunun için de 200 bin liranın elde bulunması kifayet edeceği beyan olunmakla, uygun görüldüğü takdirde, bu paranın olağan şartlarla ve nihayet bir haftaya kadar tedariki için Maliye Nezareti'ne hemen izin verilmesinin zaruri olduğu düşünülmüştür.

Devlet mallarının çalınmasına ve hırsızların cezalandırılmalarına gelince;

Hemen ıslah olunması gereken en önemli işlerden birinin de bu madde olduğu şüphesizdir. Fakat bununla ilgili harcanacak mesainin tamamen ve sahihan bir semere vermesi, bütün memurların doğruluğa ve dürüstlüğe sevki cezalandırmayla veya mükâfatlandırma ile olacağından; şu anda Devlet-i Aliyye'yi meşgul eden ve muallâkta bulunan işlerin halli ve bununla ilgili işe yarayacak olan sağlam bir temelin atılması kararlaştırılmışsa da, bu hususta ve diğer bütün hallerde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

22 Muharrem 1298 ve 13 Kânûnıevvel 1296

Mahmud Nedim, Hasan Hüseyin, Es-Seyyid Muhammed Asım, Abdüllatif Subhi, Es-Seyyid Ali Nizami, Kamil

SİYASÎ MUHTIRA³¹

Berlin Antlaşması ve İngilizler (1878)

İngiltere Sefir-i Mahsusu Asaletli Mösyö (G. J.) Goschen Efendi Hazretleri'ne,

Asaletli Efendim,

Bu ayın dokuzu tarihiyle gönderilen mektubunuzun tercümesi Padişahın malumu oldu. Padişah hazretleri, Berlin Antlaşması'nın uygulanmasında İngiltere Hükümeti'nin tarafsız ve menfaatten uzak bir şekilde hareket ederek, bu meselede zat-ı şâhânelerine yardım edeceğini işittiğinden, bu husus ziyadesiyle kendisini memnun etmiş ve durum derhal Bâb-ı Âlî'ye anlatılmıştır.

Padişah Hazretleri bundan dolayı haşmetli Kraliçe Hazretlerine teşekkürlerini beyan ederler.

Kânûn-ı esâsîde (Anayasa) padişah hazretlerine sürgün hakkı veren maddenin hükümleri, Saltanat-ı Şâhâne döneminde uygulamadan geri kalmadığından bahisle, manevî bir mesuliyetin zat-ı şehinşahiye râci olabilmesini beyan eden sefaret yazısının kesin olarak reddini ve kabul edilemeyeceğini vazifeden addederim.

Zira bu sürgün maddesi, dünyanın en geniş meşrutî idareyi haiz olan ülkelerinde bile uygulandığı gibi divân-ı harbin ve mahkemelerin

31 BOA, Y.EE, 4/2.

kesin kararları gereği ve sırf kamunun intizam ve umumi emniyet tedbirleri gereği uygulamaya konulmuştur. Özellikle de memleketin feci bir muharebe sonucu tahtında bulunduğu ve örfî idarenin en meşru bir yolla ilan edildiği bir zamanda meydana gelmiştir.

Bu münasebetle Padişah Hazretlerinin, Osmanlı tahtına oturuşlarında, haksız olarak sürgünde bulunan Mahmud Nedim Paşa ve diğer bazı kişileri geri çağırılmış olduklarını burada açıklamayı uygun görüyorum.

Padişah Hazretlerinin babaları cennet-mekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin ilan ettikleri Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'yla yeni Kânûn-ı Esâsî hükümleri gereği olarak, padişahın vekilleri her zaman müzakerelerini tam bir hürriyet içinde yapagelmışler; devlet işleriyle ilgili her meseleyi ve tasarıyı tasdik buyurulmak üzere zat-ı şâhâneye arz etmek salahiyetini, -gerek toplu olarak ve gerek münferiden- haiz bulunmuşlardır.

Osmanlı zırhlı donanmasının Ruslara terki ve Rus askerlerinin, Saltanat-ı Seniyye'nin başkentine girmeleri meselesinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin namusu tehlikede olup, durumu son derece vahamet arz etmiştir ki; Padişah Hazretleri, vekillerin düşüncelerine muhalefetle, bizzat kendileri karar vermişler ve böylece devletin şanını, namusunu ve saltanatın hukukunu muhafaza buyurmuşlardır.

Hâlbuki 3 Haziran tarihinde bizzat padişah hazretleriyle zatınız arasında yapılan buluşmayı yine o gün yapılan buluşmada tarafınızdan ortaya atılan hususlarla ilgili padişah hazretlerinin açıklamasını hâvi olarak, mülakattan iki gün sonra gelen birinci mektubunuz ile 9 Haziran tarihli ikinci mektubunuzda hâkimiyet-i şâhânenen bahseden sözleriniz zat-ı şâhânenin hukukuna tamamen muhaliftir. Bu durumu "Kıbrıs Ahitnamesi"ne dayanarak ortaya koyduğunuz takdirde, gerçeğe uygun olmadığından, kesin olarak reddini ihtiyar eder ve bununla ilgili önemli bir hususu hatırlınıza getirmek üzere, Padişah Hazretlerinin tasdikiyle Sir Henry Layard'ın imzasını taşıyan

senedin aşağıda yazılı sureti üzerine dikkat nazarinızı çekerim.

Hemen uygulanması saltanatın öncelikli menfaatlerinden ve binâenaleyh padişah hazretlerinin arzularından olan ilgili meselelere gelince;

Bunların Devlet-i Aliyye'nin menfaatlerine uygun bir şekilde düzenlenmesi hususunda Bâb-ı Âlî'ye kat'i olarak emir buyurulmuş olduğundan, Padişah Hazretleri, bu maksatlarına nail olmak için, yeni vekiller heyetinin çalışmalarına güvenmektedir.

Bütün bu hususları beyan eder, hürmetlerimi arzederim efendim.

Tarabya 15 Temmuz 1878

Senet sureti:

Hukuk-ı şâhâneme asla hâlel gelmemek şartıyla muâhede-nâmeyi tasdik ederim.

A. H.

3 Temmuz 1296

Haşmetli Kraliçe hazretlerinin sefiri, padişah hazretlerinin 15 Temmuz 1878 tarihli savunma birliği ahitnâmesini tasdik ederek, murat ettikleri şekilde haklarına asla hâlel getirilmeye çalışılmayacağına beyan eyler.

İmza:

Layard

22 Haziran 1880 tarihinde İngiltere Sefareti'ne gönderilen nüshaya mutabık olduğunu tasdikan bu mahalle şerh verildi.

Es-Seyyid Ali Fuad

SİYASÎ MUHTIRA³²

Berlin Kongresi'nde Ermeni Hilesi!

Düstûr Cemiyeti kaç kişiden ibaret olduğu ve hangi sadrazamın zamanında toplantı yaptığı...

Ermenilere verilen Meclis-i Umumî imtiyazları hakkındaki Meclis-i Vükelâ mazbatası ve karnâmeleri yok. Yalnızca imza yerinde (M) harfi olan bir “Sadaret Tezkeresi” bulundu ki; o zaman Sadrazam veya Mabeyn-i Hümayûn Başkâtipleri imza yerine yalnızca bir (M) harfi ile yazarlarmış.

Böyle önemli bir imtiyazın, Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararı olmaksızın verilebilmesi mümkün müdür? Bu husus kanunlara, usûl ve âdetlere muhalif olduğundan, bununla ilgili malumatın ayrıntılı arzı beklenmektedir.

Berlin'deki kongreye üç Ermeni murahhası gönderilmiş... Bunların gitmeleri ve gönderilme sebepleri efendimizce malum değildir. Bu husus maalesef çok sonra malumları oldu. Bu gönderilme işi vekillerden hangisinin kararıyla olmuştur. Giden Ermenilerin bir ikisi Bâb-ı Âlî'ye çağrılarak (Bunlardan birinin Soren Lusikyan diğerinin de vefat eden Patrik olduğu malum-ı âlî değildir), devlet tarafından gönderildikleri kendilerine anlatılmıştır.

Bunlar Berlin'de devletin aleyhinde Anadolu'yu şu hale koyacak şekilde imza koymuşlar. Devletin hâkiminin haberi olmadığı halde,

32 BOA, Y.EE, 4/6.

o zamanki vekillerin verdiği şeyi şimdi talepte bulunuyorlar. Bu ne büyük küstahlık! Dine devlete ve kendi milletlerine ne büyük hıyanet! (Allah'ın laneti bunların üzerine olsun.)

Bu hususa dair olan bi'l-cümle malumatı hatırlarda kaldığı derecede arz buyurmaları efendimize ve devlete olan sadakat ve ubudiyetlerinden ve hususiyle Tarik-i Aliyye'den yetişmiş bir zat olduğundan, İslam dinine karşı yapılan şu zarar karşısında herkesten daha çok üzüntü duymaları tabiidir.

Böyle bir hizmeti ifa ederek Allah ve Resulünü hoşnut etmiş olacaklardır.

Buna dair verecekleri malumat, evraka vesaireye müracaat etmeksizin, bir dereceye kadar eksik olacaktır.

Bahsi geçen maddelere dair ne kadar bilgi varsa ve hangi devirde cereyan etmişse, icap eden evrak getirtilerek arzı...

ASKERÎ ISLAHATA DAİR MUHTIRA³³

Rus Saldırılarına Dair Sultandan Meclise İrâde-i Seniyye (1878)...

Düşmanın (Ruslar), -Sekbanlı Köprüsü'nü tahrip etmekle beraber- Edirne ile İstanbul arasına geçmek istediği Edirne Valisinin telgrafından anlaşılmıştır.

Şu ifade, halin ne derece vahim olduğunu gösterdiğinden tafsile ihtiyaç yoktur.

Mütalaamızca, bu hususta bahse konulacak birkaç mesele vardır;

Birincisi: Düşman, İstanbul tarafına gelmek istediğinde, mümkün olan savunmayı yapacak askerî gücün artırılması nasıl sağlanır?

İkincisi: Askerî gücün takviyesiyle de düşmanın defedilme imkânı -tecrübe gereği- sağlanamazsa İstanbul'a yapılabilecek fenalıkların en aza indirilmesi için ne tür tedbirler alınması lazımdır?

Üçüncüsü: Murahhasların görevlerini kolaylaştırmak ve acilen barışı temin için ne yapılmalıdır?

Dördüncüsü: Gelibolu istihkâmlarının kara tarafı nasıl muhafaza olunacaktır?

Beşincisi: (Allah korusun) Rusya, hilafet ve saltanat merkezini işgal edecek olursa, hilafet ve saltanat hukuku mahvolabileceği gibi, bu duruma her tarafta İslam milletinin gücünün tamamen kırıldığı

33 BOA, Y.EE, 4/23.

sonucunu çıkaran bir nazarla bakılacaktır.

Heyetin zamansız toplanması ve meclise olağanüstü olarak bu irâdemizin tebliği, zaman ve halin fevkalade önemini dikkate almaya duyulan mecburiyetten ve bu hususta gerekli olan tedbirlerin hemen alınması maksadından kaynaklanmıştır.

11 Muharrem 1295

SİYASÎ MUHTIRA³⁴

Sultan Abdülaziz Han'dan Kalan Paralar...

1) Merhum Abdülaziz hal' edildiğinde, Sultan Abdülaziz'in nakit paraları ve en kıymetli mücevherleri Sultan Murad'ın ve validesinin elinde kalmış olduğundan, bu paralar validesi vasıtasıyla fesat komitelerine verilerek memleketin asayişini ihlal etmeye vasıta olduğu ve hatta bu geçenki elim vak'aya da başlıca bir sebep olacağı meydandadır.

Bundan sonra da böyle fesata âlet olabilecek bu paranın, -özelikle de kendisine ve validesine cülûsumda ve Rüşdü Paşa sadareti zamanında yeterli miktarda maaşlar tahsis edildikten sonra- bunların elinde kalması caiz midir, değil midir?

2) Sultan Murad'ın elinde silahlar bulunmaktadır. Bu silahlar onun elinde kalsın mı yoksa kalmasın mı?

3) Sultan Murad ve oğlunun Osmanlı askerine karşı silah kullandıkları haber verilmiş olduğundan ve geçmişleri de cümlelerin malumu bulunduğundan, bunun için şer'an ne yapmak gerekir.

Bu üç meseleye vekiller heyetinden kesin bir cevap verilmesi padişah hazretlerinin matlubudur.

34 BOA, Y.EE, 4/24.

ISLAHATA DAİR MUHTIRA³⁵

Valilerin Denetlenmesi (1895-96)

Devletçe belirlenecek bir vilayetten başlanılarak, müfettiş veya komiser nâmıyla bir memurun gönderilmesi lüzumlu görülüyor.

Devletçe gerekli görüldüğü derecede, kendi ellerine verilecek talimat gereği, kanunlarda ve nizamlarda bazı değişiklikler yapılması kararlaştırılmıştır.

Teftişin esası, valilerin, uygulanacak değişikliklerde ve teşkilatta meşru haddi tecavüz ederek devletin haklarını tehlikeye atıp atmadıkları, halka nüfus nisbetinde muamele edip etmedikleri ve İslam'ın haklarını koruyup korumadıkları hususlarıdır.

Çoğu yerlerde, şimdiye kadar Müslim ve gayr-i müslim birçok ahaliye tapu senetleri verilmemiş olduğundan ve Müslümanlara nisbetle Ermeniler azınlıkta ise de, Ermeniler yabancıların himayesine mazhar olduklarından; yalancı şahitler ve türlü tezvirat ile Müslümanların mülkleri Hristiyanların eline geçebilir.

Silah toplamak bahsine gelince; Müslümanların ellerinden silahları alınıp da Ermenilerin elinde modern silahların kalmasının ne kadar zararlı olduğu aşîkârdır. Yine bir nahiye teşkil olunduğunda

35 BOA, Y.EE, 4/36.

Müslümanlar'ın nüfusu fazla iken, oraya Ermeniler'den bir müdür tayini adaletle bağdaşmaz ve zararlıdır.

Hâsılı, bu memuriyet pek büyük bir memuriyettir. Devletin ve İslam'ın saadetini temin edeceği gibi, harabiyetine de sebep olabilir. Oralarda bulunan konsolosların nüfuzlarının tesirine mağlub olmak gibi bir tehlike de mevcuttur. Bu tesir, Müslümanlar'ın ileri gelenlerinin mahvına sebep olur.

Teşkil olunacak mahkemelerin, ekseriyyetle Hristiyanların eline geçmesi tehlikesi bulunmaktadır. Birtakım müzevvir Ermeniler'in, müfettişin huzuruna gelerek, Müslümanlar'ın ileri gelenleri hakkında iftiralara kalkışmaları düşünülür ki, sâbık Hâriciye Nâzırı **Said Paşa** ve **Abidin Paşa** bu şekilde birçok Müslüman nüfusun perişanlığına sebep olmuşlardır.

“Göçebe” tabir olunan halk, Anadolu'da pek az bulunmaktadır. Anadolu ahalisinin diğer Müslim ve gayr-i müslim halkı, hayvanlarını yazın yaylaya çıkarıp kışın meskenlerine dönmek mecburiyetinde bulunduklarından, bunlar hakkında haksız bir muamele yapılmamasına dikkat edilmesi lazım geleceği...

Milis askeri gibi tehlikeli bir uygulamadan her yönüyle kaçınılarak, Almanya ve Avusturya'da olduğu gibi mükemmel jandarma ve polis teşkil olunması ve vilayetteki her sınıf halkın, nüfusu nispetinde, bu hizmetlerde kullanılması.

Tayin olunacak memurun, önce Müslümanlar'a kalbî muhabbeti olması ve yine hilafet makamına ve devletine samimi muhabbet ve hürmeti bulunması lazım geleceği gibi, Avrupalılar nazarında da bir dereceye kadar mutaassıp nazarıyla görülmüş olmaması gerekmektedir.

Kendisinin efendimize sadakati ve kalbî muhabbeti olduğu, daha önceki memuriyetlerde yerine getirdikleri hizmetleriyle bilinip huzur-ı şâhânedede bulundukları sırada da yakinen görüldüğünden, padişah hazretlerinin, mevcut devlet ricali içinde en çok kendilerine itimadı hâsıl olmuştur.

Efendimiz Halife-i İslam (İslam'ın Halifesi) olduklarından, ona hizmet bütün ehl-i İslama hizmet olur. Bunun hilafında hareket olursanıza iki sene sonra Ermenistan Prensiğini görmek gayet tabiidir.

Yabancılar ıslatın altı vilayete hasrıyla, Ermenistan'a şimdi-den hudut tayin ediyorlar. Hâlbuki oraların durumu Bulgaristan gibi değildir. En çok Ermeni sâkin olan Erzurum vilayetinde bile Ermeniler'in nüfusu % 30'u bulmaz.

Ecnebler bizim birtakım hamiyetsiz ricali ve memurları göreyerek azınlıkta bulunan bir halkı, Müslümanlar üzerine hâkim etmek istiyorlar. Bu hallere sebep olanların birincisi **Cevad Paşa**'dır ki; kendisinin Müslüman evladı ve isminin Müslüman ismi olduğunu düşünmeyerek Avrupa'da övgü ve sefirler nezdinde bir mevki kazanmak için, dinini ve devletini feda ederek bu işi ileri götürdü.

Ecneblere karşı güzel muamele olunup, bu meselede gayet tedbirli davranılarak ve devletin ve İslam'ın hakları korunarak bir neticeye varılacak olursa, devlet büyük bir sıkıntıdan kurtulmuş olacaktır.

Bâb-ı Âlî tarafından kendilerine verilecek sözlü ve yazılı talimat, belki padişahın mütalaasının büsbütün hilafına olacaktır. Fakat kendisinin efendimize olan sadakatine ve maharetine itimat buyurulduğundan, icrası uygun olmayan şeylerin, -ikna edici deliller getirilerek- geçiştirilmesi...

Kendileri yaşlarını, başlarını almış bir Osmanlı'dır. Bir adam yalnız bu dünyayı düşünmez, ahireti de düşünür. İslam'ın harabiyetine vasıta olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu hatırlasınlar.

20 yıldır bu tehlikelere karşı savunma yapılırken **Cevad Paşa**'nın sebep olduğu türlü entrikalarla iş bu hale geldi. Tek çare, gidecek müfettişin sadakatidir. Bu hususta sadakat gösterir ve İslam dinine ve padişah hazretlerinin hükümdarlık haklarının muhafazasına hizmet ederlerse, efendimizin kendilerini her şekilde taltif buyuracakları aşîkârdır.

Seçilmesi düşünülen memurlar arasında **Hasan Fehmi Paşa**,

Nafia Nâzırı **Tevfik Paşa** ve **Ahmed Muhtar Paşa**'nın ve daha birkaç kişinin isimleri söylenmişti. Bunların hangisi olursa olsun, İslam'ın ileri gelenlerinin kafalarını kopararak, mülklerinin Ermeniler'in eline geçmesine sebep olacakları gâlip ihtimaldir.

Hasan Fehmi Paşa'nın zeybeklerin elbisesini değiştirdiğini, Almanya Sefiri -eleştiri şeklinde- efendimize hikâye etti.

Padişah hazretlerinin düşüncelerinin açıktan açığa beyan buyurulması, onun, efendimize olan kalbî muhabbetlerine güven duyulduğuna mebnidir. Aksi takdirde böyle açıktan açığa fikir beyanında bulunulması mümkün değildir. Onun, padişah hazretleri hakkında ortaya koyduğu sadakat eseri 25 seneden beri unutulmamıştır.

Bir kasr-ı hümayûnun inşasında, **Ebniye Kalfası** Mösyö Orteka'nın (?) efendimizi yanıltmakta olduğunu arz ile efendimizin büyük bir ziyandan kurtulmasına vesile olmuşlardı. Bu her ne kadar küçük bir şey ise de, efendimizce büyük bir insaniyet sayılmıştır.

Midhat Paşa'nın Suriye valiliği esnasında, orada ıslaha muhtaç bazı maddelerin müzakeresi için ondan bir adam istenilmesi üzerine kendisini göndermiş idi. O zaman huzur-ı şâhâne'ye kabul olundular. O zamandan beri tayin buyruldukları her hizmette fevkalade sadakat ve istikametle vazifelerini ifa eyledikleri müşaahade buyrulmuştur.

Midhat Paşa'nın maiyetinde olduklarından, ona karşı namuslu bulunmakla beraber, efendimizi zerre kadar gücendirecek bir halde bulunmadılar. Efendimizin kendilerine bu derece itimat buyurmalarının sebepleri bunlardır.

ISLAHATA DAİR MUHTIRA³⁶

Yemen İdarî Kadrosuna Nasihatler ve Onlardan Talepler (1898)...

Memleketimizin imarı, tebaamızın rahat ve saadeti başlıca arzumuzdur.

Bu halisane temennilerimize zıt olarak, bir müddetten beri Yemen vilayetinde meydana gelen durumlar üzüntümüzü mucip olmuştur. Bu istenmeyen durumların defedilmesi hususuyla ilgili sizleri buraya çağırdım.

Sizler, dininizin ve diyanetinizin gereği olarak, hilafet ve saltanat makamına bağlı kalmakla mükellef olduğunuz gibi; ahalinin meşru ihtiyaçlarını karşılamak ve vilayetin mülkî ve adlî idarelerinde ıslah olması gereken şeyler varsa onları düzenlemek de hükümetimizin görevlerindendir.

Bu iki meselenin uyumu, hilafet ve saltanat hukukunun muhafazası esasları üzerine kurulmuş bulunan vilayetin genel idaresinin düzenli yürümesi için gerekli meşru ihtiyaçlarınız ne ise onların dinlenilmesi ile gerçekleşeceğinden, bununla ilgili bir layiha vermelisiniz.

Bu layiha, devlet erkânı tarafından incelenip, duruma göre düzeltildikten sonra huzurumuza arz olunur. Sonra da gereğine bakılır.

36 BOA, Y.EE, 4/41.

SİYASÎ MUHTIRA³⁷

Bulgar Gemilerinin Boğazlar'dan Geçiş...

Bulgaristan Emareti tarafından inşa ettirilip talebeye mahsus olduğu bildirilen ve içinde torpido bulunan “Avizo”nun boğazlardan geçişinin sözleşmeye münasip olup olmayacağı hakkında vaki‘ olan sual üzerine durum mütalaa olundu.

1841, 1856 ve 1871 senelerinde boğazların korunması hakkında büyük devletler ile imzalanmış olan sözleşmeler gereği boğazlardan harp gemilerinin geçmesi esasen yasaktır. 1871 senesi sözleşmesinin ikinci maddesinde: Paris Ahitnâmesi hükümlerini muhafazaya, Bâb-ı Âlice lüzum görüldüğü durumlarda, padişah hazretlerine mezkûr boğazları -barış döneminde- dost ve müttefik devletlerin harp gemilerine açmak hak ve selâhiyyeti verildiği yazılıdır. Bunun dışında, anlaşma gereği geçmesinde sakınca olmayan -sefaret maiyyet vapurları hâriç- savaş gemilerinin boğazlardan geçişine izin verilmeyeceğine ve Bulgaristan’ın, Devlet-i Aliyye’den bir parça olması göz önüne alınarak, Emaret’e ait olan bir gemi hakkında aynen Hükümet-i Seniyye gemisi gibi muamele olunması lazım geleceği görüşü ortaya atılabilirse de, Karadeniz’in mevkîi özelliği malum olduğundan ve Emaretin orada savaş gemisine sahip olabilmesi meselesinin tayini ve takdiri, -metbû devlet sıfatını ta-

37 BOA, Y.EE, 4/43.

şması dolayısıyla- Saltanat-ı Seniyye'ye ait olması lazım gelir. Şu halde böyle bir geminin girişine müsaade edildiği takdirde, bunun ileride bir Bulgar Donanması teşkiline zımnen müsaade manasını taşıyabileceği gibi belki Romanya'nın da, harp gemileri tedarik etmeye teşebbüs etmesine sebep olacağından; bu geminin tüccar gemisi yahut gezinti veya nakliyata mahsus bir vapur olmadığı, şekline, teçhizatına ve yapım şekline göre harp gemisi hükmünde olduğu tahakkuk ettiğinden, boğazlardan geçişine müsaade edilmemesi münasib ve muktezâ-yı hale muvâfıktır. Böyle olsa da gereğinin yapılması padişahın görüşüne bağlıdır.

23 Teşrinievvel 1314

Bâb-ı Âlî Hukuk Müşaviri

Kulları

Gabriel

Şu hal sonucunda, yani Karadeniz'de harp gemisi bulundurulmaması hakkında yapılan görüşmeler neticesinde Alexander Paşa, kabul olunan bu durumun neticesi olmak üzere Bulgaristan'ın Karadeniz'de deniz kuvveti bulunduramayacağını açıklanmasının münasip olacağına dair bir mütalaa beyan ediyor. Dahası, Bulgaristan zaten vergi veren bir Emarret olup harp bayrağı bile olmadığından, bu hususa dair yeni bir madde derc olunmamasına karar verilmiştir.

Bulgarlar buna karşı biz metbuuna teessüf eyler. Ancak, Karadeniz'de tüccar gemileri olduğu gibi Tuna'da da birçok gemiler kullandığımızdan, onları talim için bir talim gemisine muhtacız; isterseniz bir devlet bayrağı altında gezsin diyebilirler. O halde cevap güç olur ve işin yarı hakeme havalesi bahsi çıkar. Bu hakem kim olacak? Yine bunda da bir istifade noktası aranacak olursa, Mısır'a dair Devlet-i Aliyye tarafından uygulanan muamelenin Akdeniz'de

nisbeten zararı daha az iken, aynı muamelenin Karadeniz'deki zararlarının daha büyük olacağı mahirâne bir şekilde iddia edilebilir.

Bu gemi hakkında yapılacak muameleye bir an evvel karar verilmezse bununla ilgili Bulgaristan gazeteleri medh ü senalar ederler ve birtakım uygunsuzluklar oluşur. Parlamento da açık bulunduğundan, devlet yalnızca Bulgaristan'la bu işi görmek yolunu seçecek olursa, hudut boyunda ve Makedonya'da birtakım uygunsuzluklarla belki de bir kıtale, bir boğazlaşmaya varacak fena bir şey zuhur edebilir...

Onun için “yarı hakem” tabir olunan şekil olursa, Hükümet-i Seniyye bu muhalefetin büyük bir kısmını üstünden atmış olur. O zaman da Bulgaristan tek başına Hükümet-i Seniyye aleyhine karşı koymaya ve herhangi bir münasebetsizliğe kalkışamaz.

Şayet bunda bir muvaffakiyetsizlik olur da, bu geminin Bulgaristan'ın elinde ve sancakları altında kalmasına bazı devletler tarafından aracı olunursa, öteden beri donanma tedarikine muhtaç olduğumuz açık olduğundan, hiç vakit kaybetmeksizin, lüzumsuz masraflar kısılarak, bir donanma tedariki çaresinin düşünülmesi lazımdır. Bu gibi durumların vukuunun düşünülmüş olduğu açıktır.

Bugün de Bulgarlar'ın parlamantoları açık olup, Dedeagaç'a yakın bir noktadan geçecek bir demiryolu hattının döşenmesini hararetle takip etmekte oldukları; fesat komiteleri nâmiyle Makedonya taraflarında ahaliyi teşvik ve tahrik etmek gibi ciddi teşebbüslerde bulundukları ve bunun neticesi olarak Manastır taraflarında böyle uygunsuzluklar vuku' bulmakta olduğu...

Geçenlerde Avusturya Sefirinin muhakkak bir şekilde, (Orta Rumeli taraflarında ıslalat gibi bazı tedbirler alınmazsa) yakın bir zamanda orada bir uygunsuzluk meydana geleceğini açıklaması...

Hâriciye Nâzırı Paşa'nın gemilerle ilgili Rusya sefiriyle olan mülakatında (Rumeli taraflarında ötede beride kıtaller meydana gelmekte olduğundan bahisle) bunun hakkında tedbirler alınması lüzumunu, alınmazsa Hükümet-i Seniyye hakkında sıkıntıya sebep

olacağını söylemesi...

Bulgaristan Komiseri **Necib Efendi**'nin, bazı komitelerin son derece süratle tedariklerde ve her türlü ifsatlarda bulunduklarına dair ifadesi ve yaptığı tafsilatlı açıklamaların son derece önemli bulunduğu; şöyle ki:

Geçenlerde bundan bir buçuk ay önce Sırbistan'a karşı nümayişte bulunuyor gibi manevrayı vesile ederek Rusçuk, Varna ve Sofya ihtiyatlarını topladıkları sırada, bunun üçte birine izin vererek ikisini Osmanlı hududunda bulunan muhafaza taburlarına ilave ettiklerini beyan etmiş olduğu.

Bulgaristan politikasına gelince; Her iki devletin yani hem Rusya hem Avusturya'nın himayesinde bulunduğu ve hissedildiğine göre Bulgaristan'ın menfaati noktasından -bir dereceye kadar da- o iki hükümetin müttefik oldukları anlaşılmaktadır.

Bulgaristan şu halden istifade etmektedir.

Bulgaristan'ın Fransa tersanelerinden birinde yaptırmış olduğu bir kruvazör veya zırhlının yakın bir zamanda inşasının tamamlanacağı anlaşılmıştır. Sözleşmeye muhalif olan bu işlemin, sipariş olunmazdan evvel haber alınarak engellenmesi gerekirken, maalesef haber alınamamış. Gemi de bitmek üzere dolayısıyla şimdi ne yapılması lazım geleceğinin düşünülmesi gerekiyor.

Şu haber hem Bâb-ı Âlî'ye arz olunmuş ve hem de bizzat kapukethüdâsı tarafından bildirilmiş olup, geminin inşası tamamlanıp hareket etmek üzere bulunduğundan, boğazlardan geçişine müsaade istenmiştir.

Rus Sefiri memleketi tarafına hareket edeceğinden, Romanya'nın gemilerinin boğazlardan gelip gitmesine dair Rusya Develiti tarafından ısrarla verilen beyanatta:

(14 Mart 2011) Romanya gemilerinin Akdenize dolaşmasına izin veriliyorsa sözleşme bozulmuş olacağından, bunun kendi haklarında da şâmil tutulacağını beyan ettiğİ ve bunun üzerine Romanya talim gemisine ruhsat verilmediğİ malum olduğundan,

Hâriciye Nâzır'na bunlar anlatılmış ve kendisine, Rusya Sefiri'nin düşüncesinin ne olduğunun anlaşılması gerektiği beyan olunmuştur. Bundan maksat, bu hususta da Rusya'nın muhalefetini davet ile Romanya gemisi gibi bunun da geçişinin engellenmesine bir sebep teşkil etmesi idi.

Dünkü tarihli Hâriciye Nâzır Paşa arz olunan tezkiresinde;

Rusya sefirini gördüğünü belirtmiş. Sefirin şahsî düşüncesine göre, Romanya'nın Akdeniz'de birkaç sefinesi bulunduğu gibi, Bulgaristan'ın da birkaç talim veya harp gemisinin bulunmasında beis yok imiş. Sefir, Boğazlar hakkında Rusya'nın elinde sözleşme bulunduğundan bahsederek, bu hususta kendiliğinden bir şey diyemeyeceğini ve Livadiye'ye gidişinde Hâriciye Nâzırını göreceğini ve döndüğünde açıklama yapacağını söylemiş.

Bir taraftan da Bâb-ı Âlî Hukuk Müşaviri **Gabriel Efendi** çağırılarak, sözleşmeleri gözden geçirmesi ve bu hususta mevcut sözleşmelerden yararlanılarak devletçe ne yapılmak lazım geleceği hakkındaki mütalaası sorulmuştur.

Gabriel Efendi, mütalaasını tafsilatıyla açıkladıktan sonra, en son cümlesinde:

Boğazların kapatılması yabancılara karşı olup, Bulgaristan ise Hükümet-i Seniyye'ye tâbi bir prenslik olduğundan bunlara ruhsat verilip verilmemesi yetkisinin Hükümet-i Seniyye'nin elinde olduğu ve Karadeniz'de Bulgaristan'ın böyle bir gemisinin bulunmasının devletin menfaatine uygun olamayacağı görüşünde olduğunu beyan ettiği...

Bulgaristan Hükümeti, harp gemisi dışında tüccar gemileri işletebilir. Bunlar da şu anda ve gelecekte devlete zararlı olabilir. Şöyle ki;

Bunlara top ve torpido koyarak ve asker bindirerek, bir isyan çıkması durumunda devlet gemilerini rahatsız edecek şekilde bir uygunsuzluk fiile getirmesi mümkündür.

Harp gemisine gelince;

Bir prensliğin, böyle ayrıca harp gemisi bulundurmaya hakkı olmadığı aşîkârdır. Abdülaziz Han'ın devrinde, Hidiv İsmail Paşa, Fransa fabrikalarında üç dört adet zırhlı yaptırarak Devlet-i Aliyye'yi tehdit etmiş ve bu gemiler, paraları verilerek, Devlet-i Aliyye hesabına satın alınmıştır. Galiba bazı devletlerin yarı hakem şeklinde görüşleri de alınmış ve bu gemileri Hükümet-i Seniyye adına Devlet-i Aliyye'ye terk etmek hususunda herhangi bir direnme ve zorluk çıkarılmamıştı.

Şu misale göre bir şey yapmasının mümkün olup olmayacağı bahsi, müzakere ve mülâhazaya şâyandır. En son çare olarak da, bu hususta bir tedbir alınmasından başka bir şey hatıra gelmiyor.

Geçişine ruhsat verilse mahzurları pek büyük olur; verilirse, devletin bunu satın almaya muvaffak olamaması durumunda Akdeniz limanlarından birinde, bir müddet bu gemiyi bulundurmaya mecburiyet hâsıl olacak. Bu yalnız bir limanda da durmayıp Devlet-i Aliyye sularında kendini göstereceği ve en çok Selanik, Dedeağacı taraflarında dolaşacağı açıktır. TÂmire muhtaç olunca da ecnebi tersanelerinden birine gidip tamir olduktan sonra gelerek yine dolaşacaktır.

Yine bununla da kalmayıp ısmarladığı rivayet olunan yarı harp gemisine benzeyen tüccar gemilerinin üzerine de toplar konulup kruvazör haline getirilerek şayet Bulgaristan metbûiyyeti aleyhine isyan ederse, bunların da asker nakli ve boş buldukları sahillerde ellerinden gelen fenalıkları yapmaktan ve korsanlığa kalkışmaktan geri durmayacakları bellidir.

Karadeniz tarafına gelince, yine isyan zamanında Karadeniz'de asker nakli için, orada da tüccar gemilerine toplar koymak ve torpidolarla hasar vermeye kalkışmak ve sahillere sarkıntılık etmek politikasında devam ettiği anlaşılıyor.

Yalnız şu günlerde bir dereceye kadar hareketine engel olan Sırp eski kralı Milan ile Georgiyeviç Kabinesi olduğu; Georgiyeviç kabinesini şimdiye kadar Avusturyalılar bir dereceye kadar hoş görür

iken, şimdi onların da bu kabine aleyhinde olduklarının anlaşıldığı; Rusya Hâriciye Nâzır'ının İmparator'la görüştüktan sonra Georgiyeviç kabinesinin tehlikede olduğuna dair gazetelerin münakaşaya başladıkları...

Bulgaristan'la Karadağ Hükümeti arasındaki ittifakın malum olduğu ve hatta bu defa prensin, meclis-i mebusanı açtığı zaman aralarındaki dostluktan adeta açıktan açığa bahsettiği...

Ruslarla da gizli bir ittifakları olduğuna kuvvetli bir şekilde ihtimal veriliyor. Buna delil de, sürekli olarak, Yunanistan hudut boyuna, eski istihkâm ve mevkillerine zabitan ve askerî mühimmat sevk etmekte olduğu...

Bu cümleden olarak, Tırhala'da bir tabur asker silâh altında bulunuyorsa da, oranın ihtiyat askerlerinin geceli gündüzlü talim ile meşgul bulundukları ve bu ihtiyatların idaresinden çok Yunan zabiteleri mevcut bulunduğu ve birçok mühimmat naklettikleri...

Yanya ciheti de kezâlik... Bunun da, bunlarla aralarında bazı büyük devletlerin şu iki hükümete aynı gözle bakmalarının, onlarla ilgili muamelelerinin ve Devlet-i Aliyye'ye karşı aynı himayede bulunmalarının da bu fikri kuvvetlendirdiği...

Bunlara karşı padişahın düşüncesi: Gemi hakkında İsmail Paşa zamanındaki gemiler gibi bir tedbir alınması, maslahata ve devletin menfaatine uygun olduğundan, en kestirme yol olarak kabul buyrulduğu...

Rumeli ıslahatı bahsine gelince;

Söz konusu kıtallerin pek çoğu ilave ve abartmadan ibaret olduğu aşikâr olmakla, bunun da bir dereceye kadar önünü almak için, Anadolu'da bulundurulmakta olan Müşir Şakir Paşa gibi müşirlerden akli başında birinin seyyar olarak bulundurulması ve icabına göre maiyyetine kâfi miktarda asker ve jandarma verilmesi;

Geçen sene yapıp bazıları tatbik edilen ve bazıları edilmeyen ıslahat projesi gereği, Hükümet-i Seniyyece şu anda ve gelecekte zararlı olmayan maddeler tekrar gözden geçirilmesi. Yer ve

zamana göre daha bir şeylerin ilavesi veya çıkarılması lazım gelirse, bunlar da yapıp ve pek az zaman içinde müzakere altına alınarak bir proje tanzimi... Devletçe kabul olunup, tatbikine karar verilen maddelerin icraatını teftiş için tayin olunacak müfettişle beraber, müşir veya ferik paşaya verilecek talimatın da kaleme alınması;

Bir taraftan da Rumeli cihetinde yeni teşkil olunan taburların askeriye tarafından bir intizama ve mükemmeliyete konulması için elbise ve daha sonra lazım olacak şeylerin temin olunması.

Yunanistan'a karşı da diğer Balkan hükümetlerine karşı alınan tedbirlerin aynısının alınmasıyla birlikte, Yunan hududunun inşası da karar altına alınıp, istihkâmların gece-gündüz çalışarak bir an evvel yapılması ve böylece o tarafın da asker tayini ve düşman kuvvetine karşı koymak noktasından savunma yapacak bir hale getirilmesinden ibarettir.

Karadeniz'e sözleşme gereği bir gemi çıkaramayacağımızdan, Bulgarların Karadeniz'de gemileri bulunması halinde, Bulgaristan'ın isyan etmeleri durumunda bizim Karadeniz'e asker naklimiz gayr-i kabil olur. En son yegâne bir iddiamız da bu olabilir.

Bulgaristan Emirligince Fransa tersanelerinin birinde inşa ettirilmiş olan bir kruvazör veya zırhlının yakın bir zamanda tamamlanacağı; bu geminin Boğazlar'dan geçişi hakkında müsaade almak için, Bulgaristan Kapu Kethüdâsı³⁸ tarafından gerek Bâb-ı Âlî'ye ve gerek doğrudan doğruya Mâbeyn-i Hümâyûn'a müracaat edilerek padişah hazretlerinden izin talep edilmesinden anlaşılmıştır.

Bu geminin inşa edileceği hususu siparişinden evvel haber alınarak, sözleşme hükümlerine aykırı olduğu için yapımının engellenmesi kolaylıkla mümkün iken, bu hususta maalesef zamanında malumat elde edilemediğinden, şimdi yapılan bu gemi hakkında ne yapılmak lazım geleceğinin düşünülmesi gerekmektedir.

38 Kapı Kethüdâsı ya da Kapu Kethüdâsı: Valilerle sancak beylerinin, dairelerle patrikhanenin Bâb-ı Âlî yani hükümet konağı ve diğer resmî dairelerdeki işlerini takip etmek üzere tayin edilen memurlara verilen isim...

Romanya talim gemisinin boğazlardan geçirilmemesi hakkında Rusya Devleti tarafından evvelce ne gibi ısrarla beyanlarda bulunulduğu ve bu yolda bir müsaade verilirse mevcut sözleşme bozulmuş olacağından, bunun Rusya harp gemilerine de şâmil tutulması lazım geleceğini sefirin açıktan açığa beyan ettiği ve bu durum karşısında, bahsi geçen Romanya gemisinin boğazlardan geçmesine izin verilmediği bilinmektedir.

Durum bu kere Bulgarların müracaatları üzerine Hâriciye Nâzırı paşa hazretlerine anlatılarak, Rusya Devleti'nin bu hususla ilgili de muhalefeti mahirâne bir şekilde elde edilerek, Bulgar gemisinin geçişinin engellenmesinin kolaylıkla sağlanabileceği, bunun için de Livadya'ya gitmeye hazırlanan Rusya sefiriyle görüşülerek, sefirin bu mesele ile ilgili fikir ve mütalaasının anlaşılması gerektiği tebliğ edildiği;

Bunun üzerine Hâriciye Nâzır'nın sefirle görüştüğü ve dünkü tarihle arz ettiği tezkeresinden: Rusya sefirinin şahsî görüşünün, Romanya'nın Akdeniz'de birkaç gemisi bulunduğu gibi Bulgaristan'ın da birkaç talim veya harp gemisinin bulunmasında bir beis olamayacağı merkezinde ise de, boğazlar hakkında devletlerarası sözleşme bulunduğundan, bu hususta kendiliğinden bir şey söyleyemeyip, Livadya'ya gittiğinde Hâriciye Nâzır'ını gördükten sonra İstanbul'a dönüşünde mütalaasını açıklayacağını söylediği anlaşılmıştır.

Mevcut sözleşmeyi inceleyip, hükümlerinden istifade olunarak, ortadaki mevzu ile ilgili devletçe ne yapılmak lazım geleceği hakkında kendisinden bilgi istenen Bâb-ı Âlî Hukuk Müşaviri **Gabriel Efendi**, mütalaalarının başında tafsilat verdikten sonra, boğazlar hakkındaki mevcut sözleşmelerin Avrupa devletleriyle imzalandığını ve binâenaleyh boğazların kapatılmasının o devletlere karşı olduğunu, Bulgaristan ise Hükümet-i Seniyy'eye tâbi bir emâret olduğundan, Bulgaristan'a izin verilip verilmeme yetkisinin Hükümet-i Seniyye'nin elinde olduğunu ifade ederek, Karadeniz'de

Bulgaristan'ın öyle bir gemisinin bulunması devletin menfaatine uygun olamayacağı görüşünde bulunduğunu belirtmiştir.

Kaldı ki; bu geminin boğazlardan geçişine ruhsat verilmesi veya verilmemesi hususlarının her ikisi de mahzurlu görülmektedir. Şöyle ki;

Ruhsat verilmezse, bu gemi tabiatıyla bir müddet Akdeniz limanlarından birinde bulundurulacak, daha sonra da Devlet-i Aliyye sularına getirilecek. En çok Selanik ve Dedeağacı taraflarında dolaştırılacak ve gerektiğinde ecnebi tersanelerinden birinde tamir ettirilip getirilerek yine sularımıza salınacak. İş bununla da kalmayarak, bunu takiben ısmarlandığı rivayet olunan diğer harp gemilerinin de buna ilavesi ve yarı harp gemisine benzeyen tüccar gemilerine top konularak bunların kruvazör şekline çevrilmesiyle, bir gün Bulgarların, metbûları olan Devlet-i Aliyye aleyhine isyanı vukuunda devletin askerî nakliyesine zarar vermekten uzak durmayacaklar ve sahillere hasarlar verecekleri ortadadır.

Ruhsat verildiği takdirde de aynı mahzûrların Karadeniz'de meydana geleceği açıktır. Özellikle Karadeniz hakkında mevcut olan sözleşme gereği orada Devlet-i Aliyye'nin harp gemileri bulunmadığı için mahzurların daha fazla olacağı göz önüne alındığında ve Devlet-i Aliyye'nin tâbiyyeti altında olan Bulgaristan Emareti'nin ayrıca harp gemileri bulundurmaya esasen ve ahden hakkı olmayıp Berlin Kongresinde tanzim olunan protokollerde Karadeniz'de harp gemisi bulundurulmaması hakkında yapılan konuşmalarda "Alexander Paşa, kabul olunan geçen halin neticesi olmak üzere Bulgaristan'ın Karadeniz'de deniz kuvveti bulunamayacağının beyan olunmasının uygun olacağına dair bir mütalaa beyan etmekle, Bulgaristan zaten vergi verir bir emâret olup savaş bayrağı bile olmadığı için bu hususa dair yeni bir madde derc olunmamasına karar verilmiştir" diye yazılıdır. Sözleşme hükümlerine binaen ve cennet-mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretleri'nin saltanatları döneminde Mısır Hidivi İsmail Paşa tarafından Fransa fabrikala-

rında imal ettirilen zırhlıların -hatırda kaldığına göre- o zaman bazı devletlerin yarı hakem olarak görüşleri de alınarak Devlet-i Aliyye hesabına satın alınması keyfiyetine uyularak, bu gemi maddesinin berteraf edilmesi için, padişah hazretlerinin hatırına gelen en kolay tedbir şudur:

Bunlar Devlet-i Aliyye tarafından satın alınmalı ve böylece, doğacak mahzurlar temelden giderilmeli, müzakereler bu yönde yapılmalı.

Bu açıklamalara ilaveten şurasının da hatırda tutulması gerekir ki, bugün Bulgaristan'da parlamento açılıp Dedeağacı'na yaklaşacak şekilde bir şimendifer hattı imtiyazının elde edilmesine de haretle çalışılmakta ve hükümet buna seyirci gibi görünmektedir.

Fesat komiteleri nâmına olmak üzere Makedonya'da aralıksız tahrikler ve teşvikler yapılması; bunların sonucu olarak Manastır taraflarında birtakım uygunsuzluklar meydana gelmesi ve Avusturya Sefiri'nin -Rumeli taraflarında ıslalat uygulanıp çeşitli tedbirler alındığı halde- yakında o taraflarda bir uygunsuzluk meydana geleceğini söylemesi; yukarıda anlatıldığı gibi Hâriciye Nâzırı'nın gemi ile ilgili Rusya sefiriyle görüşmesi esnasında, Rusya Sefiri'nin de Rumeli taraflarında kıtâller tabir olunacak şekilde hadiseler olduğundan bahisle, -iyilikseverliğine mebni- bunlar hakkında tedbirler alınması lüzumunu beyan etmesi ve aksi halin Hükümet-i Seniyye'nin işini zorlaştıracığını söylemesi; Bulgaristan Komiseri Necib Efendi'nin, komitelerin son derece süratle hazırlık yaptıklarına ve her türlü fesatçılıkta bulunduklarına dair ifadeleri ve yine, Bulgarların bundan bir buçuk ay önce Sırbistan'a karşı bir gösteriş yapmak vesilesiyle topladıkları Rusçuk, Varna ve Sofya ihtiyat askerlerinin sadece üçte birini terhis edip, geri kalanlarını Osmanlı hududunda bulunan muhafaza taburlarına ilave ettiklerine dair olan açıklamaları da gayet mühim görülmüştür.

Bulgaristan politikasına gelince;

Bugün Bulgarlar iki devletin, yani hem Rusya'nın hem de

Avusturya'nın himayesinde bulunmaktadırlar. Buna göre her iki devlet arasında da Bulgaristan'ın menfaati açısından ittifak bulunmaktadır. Bulgaristan'ın bu durumdan istifade ederek politikasına devam etmekte olduğu görülmektedir. Şöyle ki;

Şimdiye kadar hareketlerine mâni olan ve Avusturyalılar tarafından da bu tavırları hoş karşılanan Sırbistan eski kralı Milan ile Georgiyeviç Kabinesi'nin de bugünlerde aksi halde bulunduğu; Rusya Hâriciye Nâzırı'nın Avusturya imparatoruyla yaptığı mülakattan sonra, gazetelerin Georgiyeviç Kabinesi'nin tehlikede olduğuna dair yayınlar yapmalarının de bu görüşü destekleyen delillerden olduğu; Bulgaristan'ın Karadağ ile olan ittifakı malum olup, hatta bu defa parlamentonun açılışında Bulgar presinin, aralarındaki dostluktan adeta açıktan açığa bahsettiği; Yunanistan'ın hudut boyundaki eski istihkâmlarına ve önemli yerlere aralıksız subaylar ve mühimmat sevk eylemekte olduğu; açıkça ve özellikle Tırhala'da bir tabur askeri silâh altında bulundurduğu halde, ihtiyatları gece gündüz talime tâbi tuttuğu; lüzumundan çok zabıt bulundurmasından ve Yanya tarafında da aynı hazırlıklarla meşgul olmasından, Bulgarların Yunanlılarla da gizli bir ittifak içinde olmalarının muhtemel görüldüğü; bazı büyük devletlerin şu iki hükümete aynı nazarla bakmaları, bunlara aynı muamelede bulunmaları ve onları Devlet-i Aliyye'ye karşı himaye etmelerinin bu ihtimali kuvvetlendirmekte olduğu... Bütün yönleriyle bu hususların düşünülmesi ve göz önüne alınması, şu gemi meselesinin ehemmiyetini ortaya koyar.

İşte ortaya konulan görüşlere ve açıklamalara ve işin sürüncemede kalması, Bulgar gazetelerinin bu gemiyle ilgili övgüler yayınlacaklarına, tebrik ve teşekkürü içeren makaleler yazarak halkı heyecanlandırıp coşturacaklarına, parlamentonun da açık bulunduğu bir sırada, doğrudan doğruya, Bulgaristan'la meselelerin düzeltilmesi şekli hudut boyunda ve Makedonya'da birtakım uygunsuzluklara ve belki de kıtâle varan fenalıkların meydana gelmesine sebep olabilecektir.

Bir de Bulgarların Karadeniz'de ve Tuna'da tüccar gemileri

olduğundan ve talim için bir gemiye muhtaç bulunduklarından ve arzu olunduğunda bu gemiye Devlet-i Aliyye bayrağı da çekeceklerinden bahisle, geminin geçişi talebine cevap verilmesi müşkül olacağına ve -yukarıda açıklandığı üzere- yarı-hakem denilen şekilden dolayı muvafakat olunmaması hususunun büyük bir kısmını Hükümet-i Seniyye üstünden atmış olacağından, Bulgarlar'ın o zaman tek başlarına Hükümet-i Seniyye'ye karşı münasebetsizlik yapmaya kalkışamayacaklarından, gayet mahirâne olarak bu şekilde bir tedbir alınması işin yapısına ve devletin menfaatine uygun bulunmakta ve en kestirme yol olarak kabul buyurulmaktadır.

Şayet bazı devletlerin taleb ve ısrarları üzerine, bu gemi Bulgaristan elinde ve sancağı altında kalırsa, zaten lüzum ve ehemmiyeti tekrar tekrar beyan buyurulan ve devletin şiddetle ihtiyacı olan donanmanın, vakit kaybetmeyerek ve icabında fazla masraflardan kısıntı yapılarak, oluşacak paranın tahsisıyla tedariki çaresinin düşünülmesi gerekli görünüyor.

Rumeli ıslalatı bahsine gelince;

Bahsedilen kıtâl ve olayların pek çoğunun şişirme ve abartılı şeylerden ibaret olduğu açık olduğundan, bunların da önünü almak için, bir taraftan Anadolu'da bulundurulmakta olan Müşir Şakir Paşa gibi yüksek rütbeli subaylardan güçlü bir zatın teftiş memuriyetiyle ve seyyar bulunmak üzere Rumeli tarafına tayin olunması ve maiyetine de lazım gelen miktarda jandarma ve asker verilmesi ve geçen sene yapıp da bazı maddeleri uygulanıp bazı maddeleri uygulanmayan ıslalat layihası gözden geçirilerek zamana ve duruma göre bu layiha maddelerinde eksiltmeler ve ilaveler yapılarak ve en önemlisi de devletin bugün ve gelecekte zarara uğramaması hususu göz önünde bulundurularak, yapılacak müzakere sonucunun karar altına alınması...

Bu şekilde düzenlenecek layihanın, uygulamaları teftiş edecek olan müşir veya ferikin, maiyetindeki heyetle beraber gönderilmesi hususuyla ilgili kaleme alınacak talimat ile birlikte arz ve takdimi

münasip buyrulmuş olup, diğer taraftan da Rumeli’de yeni teşkil olunan taburların elbise ve diğer ihtiyaçlarının askeriye tarafından teminiyle bunların bir nizama sokulması ve gerek Yunanistan’a ve gerek diğer Balkan hükümetlerine karşı hudutlarda gereken ihtiyatî tedbirlerin alınmasıyla savunma hususunun tamamlanması ve Yunan hududunda inşası karar altına alınan ve irâde-i seniyyesi çıkmış olan istihkâmların, gece-gündüz çalışılarak bir an evvel kullanılır duruma getirilmesi icap etmektedir.

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA³⁹

Sason'da Meydana Gelen Ermeni Olayları ve Ardından Gerçekleştirilen Tahkikat (1894-95)

Kıbrıs Sözleşmesi, hükümdarın haklarına hâlel gelmemek şartını ihtiva etmektedir.

Sason taraflarındaki olaylar üzerine, Devlet-i Aliyye kendisiyle ilgili bazı gazetelerde yayınlanan asılsız ve iftira dolu haberleri biz-zat ret ve tekzip etmek niyetiyle, dost devletlerin konsoloslarının maiyyet memurlarından birer memurun, Devlet-i Aliyye tarafından Anadolu'ya gönderilecek inceleme heyetiyle birlikte gitmesini ve incelemenin tarafsız olarak yapılmasını arzu ettiğinden, tahkikatın ne şekilde yapılacağına dair Düvel-i Selâse (Üç Devlet, yani İngiltere başta olmak üzere, Fransa ve Rusya) sefirlerinin görüşleri de alınarak bu memurların ellerine talimat verilmiş ve bizim memurlar tarafından bu talimatın zıddına herhangi bir hareket vuku bulmamış olduğu gibi, zabıtnâme ve soruşturma tutanaklarının tamamı imzalanmış olduğundan, bunların mefhumu toplanıp, yapılması tabii olan fezlekenin imzalanmasında, verilen söze muhalefet etmenin sebebi anlaşılamıyor.

Ellerine verilen talimatla, evvelce alınan kararlardan maksat, tahkikatın tarafsız ve âdil olarak yapıldığının, yabancı devlet me-

39 BOA, Y.EE, 4/47.

murları tarafından tasdiki neticesini almaktan ibaret iken, bunun tamamen zıddı olan harekete teessüf edilmekle birlikte, bu halde yabancı memurların bizimkilerle beraber bulunmasında, faydadan çok zarar göreceğimizi esefle hissetmekteyiz.

Münir Bey'in akşamki ifadesinden hiçbir şey anlaşılmadı. Zira yabancı memurlar, açıklanan esas üzerine gönderildiklerine göre her halde fezlekeyi imza etmeleri lazım gelir. İmza dahi şu şekilde olabilir:

“Devlet-i Aliyye'nin arzusu üzerine memurlarına refakat ettik ve hangi tarafta tahkikat lazım geldiyse, -elimizde bulunan talimat hükümleri gereği- onlara ifade ettik. Onların âdil ve tarafsız olarak yürüttükleri tahkikata dair olan fezlekeyi okuduk. Her yönüyle âdil ve tarafsız bir tahkikat yapıldığını tasdik ederiz” diye ifadede bulunmaları her halde lazım gelir. Bu denilmeyecek olursa, bizim memurların yaptığı fezleke ayrı, ecnebi memurlarının mütalaası ayrı olacağından, bunların arasında kim hakem olacak? Devlet-i Aliyye'nin hakem olması lazım gelir ise de, ona itirazda bulunulur. Binâenaleyh fezlekeyi imza etmeleri hakkında ecnebi memurlarına emir verilmesinin, sefirlere münasip şekilde kabul ettirilmesi çaresine bakılması...

Hususi ve gayr-i resmî olarak, Düvel-i Selâse (İngiltere, Fransa ve Rusya) sefirleri, tercümanlarıyla başkitabete göndermiş oldukları layiha ve muhtıranın, kanunlara ve nizamlara uygun olduğunu, devletin ve padişahın hükümrانlık haklarına tecavüz edilmediğini ifade ederek, bunların icrası hakkında ısrar etmektedirler.

Bu hususla ilgili kendilerine verilen cevapların ikna edici olmadığı...

Burada, mevcut ve yürürlükte olan kanunlardan ve yönetmeliklerden bahsedildiği halde, yürürlükte olmayan birtakım kanunlar ve yönetmelikler ile kanunlarda ve yönetmeliklerde olmayan şeyler ısrarlı bir şekilde talep edilmektedir.

Bu taleplerin hangi sözleşmeye ve sözleşmenin hangi maddesi-

ne dayanılarak yapılmakta olduğu anlaşılmamaktadır. Bu noktanın anlaşılması elzem iken burası kaleme alınmıyor.

Berlin Muahedesi'nin 61'inci maddesine uygun olarak teklifte bulunuluyorsa, bu tekliflerin derhal ve yine Berlin Muahedesi'nin 63'üncü maddesine uygun olması ve bizim de bu 63'üncü maddeyi koruyarak cevap vermekliğimiz gerekmektedir.

Sason (Sasun) olayları üzerine fevkalade bir teklif ise; bu olaylar sınırlı bir çerçeve içinde olduğundan ve devlet memurlarından hatalı olan varsa haklarında kanunî cezanın uygulanması lazım geleceğinden, yapılacak şeyin bundan ibaret kalması gerekir.

Bir de nümâyîşden bahs olunuyor bu ne demektir? Burasının münasip bir şekilde anlaşılması...

Islahat maddesi sırf devlete ait bir mesele olduğundan, bu işin resmîyete dökülmeye çalışıldığı, bundan son derece kaçınmak lazım geldiği...

MALİYEYE DAİR MUHTIRA⁴⁰

Sıkışan Devlet Bütçesi (1889)...

26 Muharrem 1307 (22.09.1889) tarihli muhtırada Devlet-i Aliyye'nin tarafsızlık politikası gereği, silâh altında bulundurmakta olduğu ihtiyat kuvvetlerinin masrafları Hazine'nin tahammül edemeyeceği şekilde ağır bir yük getirdiğinden ve askerî ihtiyaçlar ve tayinler de ertelenmeyeceğinden; bu, bütün memurlara ve müstahdemlere senede dört aylıktan fazla maaş ödenmemesini gerektirmektedir. Bu ise Devlet-i Aliyye'nin şân ve itibarını zedeler.

Şu durum, kısa bir zaman içinde iki sonuçtan birinin ortaya çıkmasını gerekli kılmaktadır:

Birincisi:

Gelirlerden bir kısmının daha Duyûn-ı Umûmiye İdare'sine emanetiyle, faiz ve sermaye temin olunmak üzere dışarıdan birkaç milyon lira borçlanmaktır. Bu, borçlanmanın faiz ve anaparasına karşılık tahsis olunacak meblağ uzun bir süre devlet gelirlerinde eksilmeye sebep olacağından, iki sene sonra Hazine-i Celîle'nin daha sıkıntılı bir hale düşmesine sebep olur.

İkincisi:

Devlet-i Aliyye'nin fevkalade asker beslemesini gerektiren mahzur-

40 BOA, Y.EE, 4/41.

ların ortadan kaldırılması için şimdiye kadar uygulanan tarafsızlık politikasından vazgeçip, iki gruba ayrılmış olan devletlerden bir tarafın ittifakına girmek.

Bu beyanlarla, bir müddetten beri devletlerce benimsenen, Osmanlı ülkesinde noksanı varsa da hayli ilerlemiş olan (az gün içinde gereği kadar silahlı asker bulundurmak) kaidesine riayet edilerek, yakında Sırp ile Bulgaristan'ın talim müddetleri sona ereceğinden, askerlerinin dağıtılmasını müteakip, Osmanlı askerlerinin de dâhilî asayişî korumaya yetecek kadar azaltılması, bir taraftan da devlet dairelerinde maaş ve masraflarda mahzur olmayacak kadar kesinti yapılmasıyla birlikte, devlet gelirlerinin muhafazası ve yükseltilmesi için mülkî ve malî idarelerin düzene sokulmasının gerektiği, arz ve beyan olunmuştur.

Devlet giderlerinin karşılığı bulunamayan kısmının borçlanma ile kapatılması geçici bir çaredir. Bunun neticesi mevcut sıkıntıyı kat kat arttıracığından ve hükümet içinde hükümet demek olan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne emanet ve havale olunan gelir ve vergilerin birer birer kurtarılmasına çare bulunması arzu olunurken, yeni bir borçlanma karşılığı olarak bu idareye yeni gelirlerin emanet edilmesi asla caiz olamaz. Maliye'deki mevcut sıkıntıyı hafifletmek ve gidermek için başka bir çare aramak lazım gelir.

Şimdiye kadar takip olunan tarafsızlık yolundan ayrılıp, ikiye bölünmüş olan devletlerden bir tarafın ittifakına girmek bahsine gelince;

1- Defalarca bahsedildiği üzere, devletlerarası birlik sözleşmelerinin sağlanması, menfaatlere ve bazı maksatlara bağlı olduğundan, öncelikle, Devlet-i Aliyye'nin siyasî maksadının ne olduğunun ve bunun hangi devletlerin menfaatleriyle uyum sağladığının belirlenmesi;

2- Sonra ittifaklarına dâhil olacağımız devletlerin bize hangi durumlarda ne türde yardımcı olacaklarının ve Devlet-i Aliyye tarafından kendilerine ne tür bir yardım bekleyeceklerinin tayini;

3- Bir savaş çıkması halinde, galibiyette veya mağlubiyette, Devlet-i Aliyye'nin menfaatinin veya zararının ne şekilde belirlenip sınırlarının tayin olunacağını bilmesi;

4- Devlet-i Aliyye'nin tarafsız kalması halinde göreceği zararın ve ittifaka dâhil olması durumunda edeceği kârın neden ibaret olduğunun -her türlü ihtimale göre- etraflıca düşünülerek, açık ve delilli olarak kâğıt üzerine konulmadıkça, bu hususta bir karar alınmasının uygun ve caiz olamayacağını izah ve beyanına gerek dahi yoktur.

İttifak bahsinde önce ve sonra arz ve takdim kılınan layihalar üzerine, bununla ilgili sualler ortaya atıldıkça yeterli bir cevap verilmeyip, "tarafsızlıkta devam edelim" sözüyle bahsin geçirildiği ve bir müddet sonra ittifak bahsinin başka zemin ile tekrar gündeme geldiği maalesef görülmektedir.

Bir de bir mülakat esnasında muharebenin bu halden iyi olduğunun şifahen arz olunması üzerine, (çünkü Avusturya gibi bazı devletler menfaatleri gereği muharebe arzusunda olup, menfaatlerinin artması için bizi de ittifak dairelerine almak isterlerse de) bizim onların kucaklarına atılmaktan bir menfaatimiz yoktur. Bilakis menfaatinizin sulhün devamında olduğu beyan buyrulmuş olduğundan, bu hususun hiçbir zaman göz önünden uzak tutulmaması lazımdır.

Hayli zamandan beri uygulamaya çalışılan askerî düzenleme, Devlet-i Aliyye'nin, ihtiyaç duyulduğunda düşmanlarına karşı çıkarabileceği askerî gücü eğitilmiş ve her bir levazım ve ihtiyaçları mükemmelen, kısa bir zaman içinde toplayabilmesi maksadına yönelik kabul ve tesis olunup, gerektiğinde bir milyondan fazla askerî gücü eğitilmiş ve mükemmel olarak bir araya getirebilmek için, gerekli olan komutanların ve zabitelerin daima elde bulundurulması ve eğitim için taburların mevcudunun belirli bir sınırdan eksik olmaması askerî düzenleme temelinin en önemlisi ve önceliklisidir. Rumeli, Anadolu ve Arabistan taraflarında hududun muhafazası; Yemen, Girit ve benzeri nazik mahallerde emniyet ve asayişin devamının sağlanması; diğer bazı vilayetlerde jandarmaya

destekçi olarak, eşkıyanın takibi ve etkisiz hale getirilmesi vazifesiyle, bazı vilayetlerde önemli bir görev olan tahsilât işinin yapılmasında hep askere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu meyanda Almanya'dan özel olarak subaylar getirtilerek askerî düzenlemelerin ikmaliyle az bir zaman içinde lüzumu kadar asker toplanması maksadının gerçekleştirilmesine çalışılmaktaysa da Osmanlı ülkesinin her tarafında şimendiferler bulunmadığı gibi, konumu gereği askerî nakliyatın hem karada ve hem de denizde yapılması zaruri olduğundan, (mesela Almanya'da hududun bir tarafına sekiz-on gün içinde asker toplanıp sevk edilmesi mümkün olabilirse, burada aynı mesafeye 15-20 günden evvel asker toplanamayacağı ortada olduğundan) bugün silâh altında bulunan askerin azaltılması yoluna gidilmesinin imkânsızlığı açıktır. Bir yandan da Girit adasında ihtiyaten bir ordu teşkili Seraskerlik tarafından yazılı olarak arz olunup, bu şekil Sadaret tarafından da şifahen ve mükerreren belirtilmişse de buna asla lüzum ve ihtiyaç olmadığı açıktır.

Gelirlerde ve giderlerde dengeyi sağlanması için, Bâb-ı Âlî tarafından ordunun azaltılmasından başka çare gösterilmemektedir. Hâlbuki bunun imkânsızlığı Askerî dairelerde defalarca yapılan müzakerelerle kesin hükmünü aldığından, malî denge için başka tedbir bulunması gerekmektedir.

Islahât-ı Maliye işi yalnızca bir Maliye Nâzırı'na bırakılmaz, bütün vekiller ve memurlar ve taşralarda da -valilerden en küçük memurlara kadar- bütün görevliler, işlerin taksimi kuralına uyarak bu önemli işte hizmet etmeyi kendilerine mukaddes bir vazife bilecek elbirliğiyle çalışacak olurlarsa, taşra vilayetlerde, çok miktarda, memleketin ileri gelen şahsiyetlerinin zimmetinde kalıp, seneden seneye devredilerek daha sonra da çürüyüp gitmekte olan bakıyelerden eser kalmayacaktır. Yine birtakım küçük memurların ve şunun bunun elinde kalıp, devlet hazînesine giremeyen gelirler de devletin eline geçer ve her daire ve vilayetçe fazla masrafların azaltılmasıyla, tasarruf kurallarına riayet ve suiistimallerin önlenmesine

dikkat ve gayret olunursa külliyetli miktarda menfaat görülür. Ayrıca malî işler de oldukça muntazam bir şekilde yürümeye başlar ve bir yandan da bayındırlık eserleri tesis olunarak, memleketin mamiyetine ve halkın servetine belli bir nispette hizmet edildiğinde (Bugün Avrupa’da alınmakta olan vergilerle nispet kabul etmeyecek derecede aşağı olan) rûsûm ve diğer vergilerden zam yapılma imkânı olanlara zam yapılırsa, hazineye bir kat daha bolluk gelir. Böylece gelirlerin giderlerden fazla bile olacağı ve bu durumda devletin şân ve itibarının bir kat daha yükselebileceği açıktır.

İşte bu haller, cülûs-ı hümayûnunun başlangıcına rastlayan savaş sebebiyle [Hicrî 1293 (1877) yılına tesadüfünden dolayı “93” Harbi denilen Türk-Rus Harbi] Devlet-i Aliyye’nin bunca yaralar almasına sebebiyet veren durumlara tam olarak benzemektedir. (Allah korusun) öyle bir halin tekrarlanmaması ve büyük bir tehlikeye düşülmemesi için, müzakerelere başlanılmalı ve bugün mutlaka bir karar alınarak mazbata ile arz olunmalıdır.

27 Muharrem 1307 (11 Eylül 1305)

Aslına Uygundur.

Abd-i Memlûkleri:

Süreyya

Yıldız Saray-ı Hümayûn’u

Baş Kitâbet Dairesi

Sadâret’e Gönderilen Tezkere Sureti

Devlet-i Aliyye’nin tarafsız bulunması, silâh altında fazla asker bulundurulmasını, bu ise masrafların artmasını gerektireceğinden bahisle, bazı mütalaaları ihtiva eden, 26 Muharrem 1307 tarihli Sadâret’in muhtırası ile ilgili padişahın mütalaasını hâvî 27 Muharrem 1307 tarihli muhtıra-i seniyye, bugün hususi encümen tarafından müzakere edilmiş ve alınan karar, bu akşam mazbata

ile arz kılınmak üzere Hazret-i Hilafet-penâhî'nin irâdesiyle ekte gönderilmiştir.

Ol bâbda...

27 Muharrem 1307 (11 Eylöl 1305)

Aslına uygundur.

Abd-i memlûkleri:

Süreyya

MUHTIRA

Bir devletin hukuk ve menfaatlerini korumak ve devamlılığını sağlamak için, mevkisiyle ve ülke topraklarının ehemmiyeti ve genişliğiyle orantılı olarak savaş gücüne sahip bulunması zaruri ve tabîi olduğu gibi, savaş gücünden yararlanması da vaktine, haline ve emsaline göre mükemmeliyetine bağlıdır. Savaş gücünü mükemmeliyete ulaştırmak için de, tecrübe olunarak kabul görmüş en yeni aletlerin, edevatın ve mühimmatın seçimi ve hazırlanması gereklidir.

İşte bu lüzumdan ötürü bütün devletler, hatta küçük hükümetler ordularını çelikten mamul toplar ve “Repülsiyon (Repulsion)” denilen mükerrer atışlı tüfeklerle; donanmalarını da torpido atmaya mahsus istimbotlar ve bunları takip edecek süratli vapurlar ve emsali icatlar ile donatmaya gece gündüz para ve vakit harcamaktadırlar.

Devlet-i Aliyye de bu lüzumu takdir ettiğinden, uyguladığı düzenlemeler gereği, ihtiyaç duyulduğunda silah altına alabileceği 800.000 nefer için lüzumlu olan silahların, -bugün elde bulunan miktarından geri kalanını- tedarik için mükerrer atışlı tüfeklerden çeşitli numuneler getirterek, bu işin erbabı olan kişilerden oluşan tecrübe komisyonları marifetiyle tekrar tekrar kontrol ve tecrübe ettirdikten sonra, Almanya Devleti'nin birçok tecrübeden geçirdikten sonra kabul ederek ordularına dağıtmış olduğu mükerrer atışlı mavzer tüfeği o tür silahların tamamına tercih olunup, isteğe

uygun görüldüğünden seçilmiş ve bunlardan şimdilik gerekli olan 550.000 adet kasaturalı tüfeğin -her biri “Martini-Henry” tüfekleri fiyatından (...; rakamlar belirtilmemiş olduğundan tarafımızca artık böyle işaretlenecek) kuruş noksanına olmak üzere- (...) kuruşa kararlaştırılıp, gayet olumlu şartlarla kontrata bağlandığı gibi istihkâmlar için gerekli ve muhtelif çapta (...) adet Krupp topunu ve bu tüfek ve toplar için lüzumlu olan fişek, barut, mermi ve diğer mühimmat, yine Deniz Kuvvetleri’nin de güçlendirilmesi için şimdiye kadar satın alınan torpido atışına mahsus istimbotlar dışında (...) adet torpido istimbotu ile bu istimbotları takipe mahsus “Gerçek ya da Geçrik” (?) tabir olunan (...) adet vapur aynı titizlikle incelendikten sonra gayet uygun fiyat ve şartlarla mukavele altına alınmıştır.

Bu silahların, savaş gemilerinin ve mühimmatın toplam bedeli **3.473.112** liraya ulaşp, bundan:

1303 malî yılı içinde, tüfekler için 577.662, fişekler için 71.081, Krupp topları için 140.107, mermileri için 141.891, barut için 52.753, harp âletleri için 31.000, torpido ve istimbotları için de 230.500 lira ki; toplam **1.244.994** lira;

1304 malî yılı içinde tüfekler için 498.324, fişekler için 94.052 ve istimbotlar için 25.600 lira ki toplam **617.976** lira;

1305 malî yılı içinde tüfekler için 498.324 ve fişekler için 160.714 lira ki toplam **659.038** lira;

1306 malî yılı içinde tüfekler için 312.190 ve fişekler için 148.028 lira ki toplam **460.218** lira ödenmesi lazım geliyor.

Maliye Hazinesi’nin şu an içinde bulunduğu sıkıntı gereği, satın almalarından dolayı ödenmesi gereken paraların taksitlerinin mevcut gelirlerle ödenmesi mümkün olmadığından, adı geçen silahların, mühimmat vesâirenin satın alınması da ne derece gerekli ve önemli bir ihtiyaca dayandığı göz önüne alınınca, bunların tedariki işinin bir dakika bile geciktirilmesinin caiz olmayacağı meydandadır. Dolayısıyla bunların bir an evvel elde edilmesi için borçlanma yapılması son derece gerekli bulunmuştur.

Borçlanma işi, sağlam ve önemli bir gerekçeye dayanmaz, fayda sağlayacak şartları bünyesinde toplamaz ve güzel bir şekilde harcanıp kullanılmazsa, tahrip edici sebeplerden sayılacağı şüphe götürmezse de; devlet ve memleketin gücünün ve kuvvetinin artması, bayındırlık vasıtalarının yaygın hale getirilmesi için, gerçek ihtiyaçlar üzerine ve âdil şartlarla sözleşme yapılarak gayesine uygun harcanacak borçlanmanın hayır ve fayda sağlayacağı açıktır.

Yukarıda cinsleri ve miktarı yazılı olan silahların, mühimmatın ve savaş gemilerinin elde edilmesi halinde, Devlet-i Aliyye'nin yarısı mükerrer atışlı mavzer tüfeği ile silahlanmış ve Krupp toplarıyla donanmış 800.000 neferden mürekkep bir kara kuvveti ile bugün mevcut olan savaş gemilerine ilaveten (...) kıt'a torpido ve istimbote ve geçrikten oluşan bir deniz kuvvetine sahip olarak büyük devletler sırasında zaten hâiz olduğu yüksek mevkiinin bir kat daha yükseleceği açık olduğundan, bu borçlanmanın gerekliliği ve faydası inkâr edilemez.

Şu kadar ki; bundan on-on beş sene öncesine kadar Maliye Hazinesi'nin Avrupa'dan yaptığı borçlanma normalin üzerinde olup, bunun faiz ve anaparası devlet gelirlerinin yarısına yakın kısmını yutmuş ve bu hadsiz hesapsız dış borçlanmanın kötü neticesi olmak üzere devlet gelirlerinin bazı kısımlarının doğrudan doğruya idaresi için, -memurlarının çoğu yabancılardan oluşan Duyûn-ı Umûmiye Heyeti meydana gelmiş. Şu hal ortada iken yine Avrupa'dan borçlanma yoluna gidilecek olursa, daha sonra, alacaklıların Devlet-i Aliyye'nin malî işlerine müdahalelerine sebebiyet verilmiş olacağından, bahsi geçen harbiye levâzımı için gerekli paranın iç borçlanmayla tedarik edilmesi düşünülmüştür. Bu sayede, tecrübe olunan sayısız zararları sebebiyle, on seneden fazla zamandan beri kapanmış olan dış borç kapısının tekrar açılmaması kararlaştırılmıştır.

Gerçi birbirini takip eden sıkıntılar ve musibetler Osmanlı ülkesinde umumi servetin hayliden hayli eksilmesine sebep olmuşsa da

bir vakitten beri memleket ve ahalide mâmuriyetin ve zenginliğin artmasına sebep olacak bayındırlık işlerini vücuda getirmek üzere imtiyaza talip olanların dilekçeleri terviç olunmaktadır. Hatta bu defa Üsküdar'dan Ankara'ya ve oradan Diyarbakır'a ve Bağdat'a kadar bir demiryolu inşası için imtiyaz verilmiş ve daha bu gibi birçok imara vesile olacak şeyler uygulamaya konulmuş olduğundan, Allahü Teâlâ'nın lütfüyle, Osmanlı tebaasının kısa bir zaman içinde, geçmişteki kayıplarını telafi ederek, düşünülenin de fevkinde servet ve saadete nâil olacaklarında şüphe olmadığından, Osmanlı'nın sâdık tebaalarının, devletlerinin güçlenmesi ve şân ve şevketinin yükselmesini sağlayacak olan bu malî tedbirin kolayca uygulanmasına gayretleriyle katkıda bulunarak bir kat daha hamiyetlerini ve vatan-perverliklerini gösterecekleri umulur. Hususiyle gayr-i müslim tebaanın, Müslim tebaanın bedenen ve mâlen ifa ettikleri hizmetleri insafla göz önüne alıp devletlerine, bir hizmet-i Maliyeden ibaret olan bu işte yarışacakları düşünülür ve beklenir.

İç borçlanma (...) milyon liradan ibaret olup, sene içinde taksit ile yani birinci taksiti 1303 senesi şehr-i (...) ikinci taksidi 1304 senesi şehr-i (...) şeklinde sonuna dek ödenecektir.

Bu borçlanma için yıllık yüzde (...) faiz ve (...) anapara akçesi verilmesi kararlaştırılıp, faiz ve anapara akçesi (...) tarihinden itibaren her sene (...) aylarda ödenecektir.

Bu iç borçlanmanın faiz ve anapara akçesi, Duyûn-ı Umûmiye'ye ait ve bazı borçlanmalara karşılık kabul olunmuş gelir kısımlarından başka Hazine'ye ait bütün gelirler ile temin olunarak, her bir masrafa tercihan taksiti girdiğinde (...) ödenir. İşleyen faiz kuponları gümrük resmine, çeşitli vergilere ve borçlanmanın imza tarihinden sonra oluşacak her türlü borca karşılık bütün vergi ve mal sandıklarından da kabul olunur.

İç borçlanma tahvilleri **bir, beş, on, elli** liralık olacaktır. Bu borçlanma taksitlerinin tahsili ve diğer muameleleri, Dersaadet'te devlet memurlarından ve bazı muteber şahsiyetlerden oluşan ve

doğrudan doğruya padişah hazretleri tarafından seçilen bir komisyona ihale olunacağı gibi, vilayetlerde valilerin ve sancaklarda muhtarların başkanlıkları altında, yine aynı şekilde vilayetteki memurlardan ve halkın ileri gelenlerinden oluşacak komisyonlar bu borçlanmaya ait muameleleri yerine getirecekler ve komisyonların vazifeleri de özel bir talimat ile belirlenecektir.

Dersaadet'te 50 liralık ve üzeri; taşralarda beş liralık ve üzeri tahvil alanların isimlerinin yazılı olduğu defter padişah tarafından görüldükten sonra değişik dillerde yayınlanmakta olan gazetelerle ilan olunacaktır.

Dersaadet'te 500 ve taşralarda 50 liralık veya üzeri tahvil sahibi bulunanların, yüce makamın kabulüne bağlı olmak üzere, âzâ sıfatıyla komisyonlarda bulunmak talebine yetkileri olacaktır.

Komisyon âzâları (...) adedi geçecek olursa, münâvebe (nöbetleşme) usûlü uygulanacaktır.

HAYVANCILIK HAKKINDA MUHTIRA⁴¹

Evcil Hayvanların Islahına Dair...

Sadâret'e Gönderilen Muhtıra-i Hümâyûn'un Sureti

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de bulunan bütün evcil hayvanların cinsinin ıslahı için gerekli tedbirlerin alınması ve gerek İstanbul'da, gerek vilayet merkezlerinde her sene birer hayvan sergisinin açılması; yine Anadolu'da son olarak görülen "sığır vebası" hastalığının yayılmaması ve defedilmesi için gerekli olan sağlık memurlarının ve baytarların, acil olarak hastalık bulunan mahallere gönderilmeleri; padişah hazretlerinin başkanlığında toplanması kararlaştırılan yüksek komisyonun görevlerini belirlemeye medâr olmak üzere ayrıntılı bir rapor düzenlenerek, bunun -incelenmek üzere- Bâb-ı Âlî'ye gönderilmeden önce gayr-i resmî olarak padişah katına arz ve takdimi Ticaret ve Nafia Nâzırı Paşa hazretlerine yazılı ve şifahî olarak emir ve ferman buyurulduğu gibi, Sadâret katına da tebliğ olunmuştu.

Diğer cins hayvanların ıslahı için padişah hazretlerinin hatırlarına gelen tedbirler ileride sırası geldikçe irade ve beyan buyrulacağından, şimdilik at cinsinin ıslahı için padişah hazretlerinin hatırlarına gelen

41 BOA, Y.EE, 4/49.

maddeler beyan olunur.

Şöyle ki; her ne kadar vilayet merkezlerinde birer numune çiftlik yapılması ve bu çiftliklerde at yetiştirme usûlünün talimi kararlaştırılmışsa da, bütün vilayetlerin ahalisinin az bir zaman içinde ve istenilen derecede istifade edebilmeleri düşünülmediğinden, önce vilayetlerde 20-30 kadar hergele beslenen ne kadar büyükçe çiftlik varsa, bunların birer adet defterinin Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla mahallerinden telgrafla istenmesi ve bu çiftlikler için Hükümet-i Seniyye tarafından Macaristan'dan uygun miktarda aygır ve kısarak satın alınıp getirilmesiyle, bunlar hükümete kaç kuruşa mal olmuşsa o fiyatla mezkûr çiftlik sahiplerine mal ettirilerek parasının kendilerinden tahsili... Bu aygır ve kısraklardan yolculuk esnasında telef olanlar olursa bunların paralarının, vilayetlerdeki olağanüstü tahsisatlardan ödenmesi ve çiftlik sahiplerinin mağduriyetine sebep olmamak üzere bedellerinin aygır ve kısrakların kendilerine tesliminden sonra alınması.

At cinsinin ıslahı için alınması ve uygulanması lazım gelen usûl ve tedbirlere dair herkesin anlayabileceği şekilde ve açık bir ibâre ile gayet faydalı bir risale kaleme alınarak, bu risâlenin girişine de güzel döl yetiştirip, teşhir için sergilere götürülenlere mükâfat verileceği ve at cinsinin ıslahındaki güzelliklerden ve faydalardan bahisle, ordunun süvari askerleri için gerekli olan hayvanların bunlardan satın alınacağı hususlarını ihtiva eden ayrıntılı bir mukaddime yazılarak, risâlenin basımından sonra risâlelerden birkaç nüshasının çiftlik sahiplerine dağıtılması, Osmanlı ülkesinde at cinsinin ıslahı hakkındaki genel arzunun yerine gelmesine en seri ve acil bir çaredir.

Bahsedilen aygır ve kısrakların, Hükümet-i Seniyye tarafından Macaristan'dan satın alınması esnasında, kızgın demir ile her birinin sağrısına numara ile ay ve yıldız gibi bir alâmet konularak, çiftliklere dağıtılması sırasında da bunların kimlere verildiğini ve verilen hayvanların numaralarıyla yaşlarını, cinslerini ve şekillerini mutazammın bir defter tutulması ve verilen hayvanların her çeşit

hastalıktan sâlim olarak kendilerine teslim olunduğuna ve bunlara tarifede belirtildiği şekilde güzelce bakılıp döl yetiştireceklerini taahhüt eylediklerine dair çiftlik sahiplerinden birer senet alınması ve vilayetlerde bulunan baytar müfettişlerinin de her sene belirli bir zamanda bu çiftliklerde bulunan hayvanların ne halde olduklarına, yaşları ve sağlıklarıyla, sahiplerinin bunlardan ne miktarda döl yetiştirmiş olduklarına ve ne şekilde istifade ettiklerine dair elde edecekleri malumatı, Dersaadet'teki yüksek komisyondan kendilerine gönderilecek olan matbû evrak üzerine yazarak, defteri çiftlik sahibine de tasdik ettirdikten sonra vilayet merkezlerinde bulunan komisyona, oradan da yüksek komisyona göndermeleri.

Bu hayvanlara güzel beslenmeleri için yulaf yedirilmesi gerekip, ancak Anadolu'da yulaf ekimi pek yaygın olmadığından, çiftlik sahiplerine yulaf ekimi için Hükümet-i Seniyye tarafından gerekli kolaylık gösterildiği gibi, at cinsinin ıslahı hakkında basılacak olan risâlede hayvanlara yulaf verilme usûlünün anlatılması ve bu bahsolunan maddeler karar altına alındıktan sonra, hesap zamanı, öncelikle satın alınması gereken hayvanların bir kısmı Macar ve bir kısmı Polonez olmak üzere, bunların cinslerini, sayılarını, şekillerini, özelliklerini ve yaşlarını mübeyyin yüksek komisyon tarafından bir ilan-nâme neşr olunması ve ondan sonra satın alınması...

Macaristan'da döl hayvanları ayrıldıktan sonra diğerleri iğdiş edildiğinden, satın alınacak aygırların bir veya bir buçuk yaşlarında olması tabîî olup, şayet bulunur ise bunlardan üç yaşında olanlarının alınması ve bu şekilde alınacak hayvanlar tam at haline gelinceye kadar kısıraklarla çiftleştirilmeyip güzelce beslenmesi ve ne vakit çiftleştirilmesi lazım geleceğinin de bu risâleye yazılması... Satın alınacak kısırakların birer ikişer aylık gebe olarak alınması ve gebe kısırak bulunmazsa bunların satın alınmaları esnasında satın alma memurları tarafından sahiplerinin atlarına çektilirip sonra alınması...

Arabistan taraflarından yabancı memleketlere birkaç seneler

hayvan ihrâcının şiddetli bir şekilde yasaklanması ve bu hususta gerekli dikkatin gösterilmesi için, lazım gelenlere emirler verilmesi ve çiftlik sahiplerinden zengin olanlara Macar atlarına çektirilmek üzere Arabistan'dan kısırak getirilmesi için kolaylık gösterilip teşvik edilmeleri için bir çare bulunması...

Çekmece tarafında daha önce kurulan numune çiftliğinin ne halde bulunduğunu ve çiftlikte görevli olanların kimler olduğunu ve çiftlikte ne cins ve ne miktar hayvan, tohum, âlet ve edevât mevcut olduğunu ve çünkü vilayetlere gönderilecek iyi cins tavuk ve diğer kümes hayvanlarının -yakınlığı dolayısıyla- bu çiftlikte yetiştirilmesi kolay olduğundan, kuluçka yetiştirmek için makine mevcut olup olmadığı araştırılarak, bununla ilgili etraflı bir rapor düzenlenmesi, ayrıca çiftlik arazisi ile binalarının haritası da resmedilip çizilmesi için, uygun olan Erkân-ı Harbiye subaylarının gönderilmesi...

Anadolu taraflarına gönderilecek cins tavukların da Bursa'daki numune çiftliğinde yetiştirilmesi mümkün ve münasip olacağından, bu çiftliğin de ne halde bulunduğunun etraflıca incelenmesi padişah hazretlerinin irâdeleri gereği olduğundan ve İngiltere cins hayvan yetiştirmek hususunda terakki etmiş bulunduğundan, Edinburgh Dükü (Prens Alfred) İstanbul'da bulunduğu sırada, baytarlıkta ve hayvan yetiştirmekte mahir bir adamın Londra'dan İstanbul'a getirilmesi hususu Padişah hazretleri tarafından düke ifade buyurulduğundan, yakında Dersaadet'e geldiklerinde bunun malumat ve mahâretinden haylice istifade düşünüldüğü, padişah hazretlerinin iradeleri cümlesinden bulunmuştur.

8 Cemâziye'l-ahir 306 ve 28 Kânûn-ı Sâni 1304

Aslına Uygundur.

Abd-i Memlûkleri:

Süreyya

DIŞ SİYASETE DAİR MUHTIRA⁴²

Bulgaristan'da Prens Seçimi (1879)

Evvelce sefir ile mülakat olunduğu vakit Bulgaristan'a bir an evvel bir prens seçimiyle bir emr-i vaki yapılmasını teklif etmiştim. Bunun üzerine sefir bey, İmparator'a yazdılar. Bazı muhâberâttan sonra iki devlet arasında bir aday belirlenerek nâipler heyetinin işten çekilmesi ve bu seçilen adayın nâib tayin olunarak işlerin ona havale edilmesi ve daha sonra Sobranya toplanarak bu naibi prens seçmeleri hakkında Rusya'dan bir teklif yapıldı. Maksat, bunu Almanya'ya da kabul ettirerek Almanya vasıtasıyla diğer devletleri kabule mecbur etmektir.

Hâlbuki şimdi İtalya, Avusturya ve Almanya devletleri, kendi aralarında ittifak etmişler ve bu üçlü ittifakın zımnen Rusya'nın aleyhinde olması düşünülürken, Almanya'ya böyle bir teklif nasıl olur? Ve bundan ne netice hâsıl olabilir?

Bir de dün Rıza Paşa'ya verilen cevapta, Petersburg'dan beklenen cevabın acele ettirilmesinin uygun ve kaideye muvafık olmadığı söylenmiş ve bir güne kadar cevap gelmezse Zat-ı Şâhânelerinin, Devlet-i Aliyyelerinin çıkarlarını korumak için sâir devletlere Bâb-ı Âlî'nin müracaat edebileceği şeklinde kinâyeli bir tabir kullanılmış

42 BOA, Y.EE, 4/50.

ve bu ise iki seneden beri sürüncemede kaldığı halde hemen iki günde cevap istenilmesi tuhaf bulunmuştur. Hâlbuki padişahın maksadı, bu işin bir an evvel halledilmesidir. Her ne kadar bu iş iki sene kadar sürüncemede kalmışsa da, şimdi bunun ertelenmesiyle, iş büyük tehlike doğmasına sebep olacak bir raddeye gelmiştir. Bu da büyük bir sorumluluk getirmektedir; süratle cevap istenilmesi de bundan dolayıdır. Her ne kadar ortada yortular varsa da, onlar dinî meselelerden olup, Bulgar meselesi ise siyasî bir meseledir.

Almanya, Avusturya ve Rusya devletleri arasındaki üçlü ittifak kısa bir süre içinde sona ermek üzere olduğundan, bu ittifak yenilecek midir, yenilenmeyecek midir?

NÜFUS SAYIMI HAKKINDA MUHTIRA⁴³

Şimdiye Dek Yapılan Sayımlarda Görülen Aksaklıklar (1899)

Devlet-i Aliyye’de birkaç defa nüfus sayımına teşebbüs edilmiş, ancak bu istenilen şekilde yapılamamıştır.

Yazım komisyonlarında bulunan Müslüman memurlar bir dereceye kadar ağır davranmışlar, bir gayret eseri görülmemiştir.

İşbu komisyonlarda bulunan diğer cemaatlere mensup memurlar da kendi cemaatlerinin nüfusunu çok göstermek kendi menfaatleri gereği olduğundan, bu hususta büyük bir maharetle çalışmışlar ve hatta bazı yerlerde bir şahsa iki tezkere vermek veya takma isimlerle yazım yapmak gibi faaliyetleri bile olmuştur.

Dördüncü Ordu Müşiriyeti’nden gelen habere göre Ordu-yı Hümâyûn dairesi içinde iki üç vilayet teşkil edecek kadar nüfus yazımı yapılmadığı ve Irak’ta da iki üç milyon nüfusun yazımının yapılmadığı anlaşılmıştır.

Bu durumun, İslam unsuruna zarar vereceği ve devlet hazinesinin zarar görmesine sebep olacağı açıktır.

Bunun dışında, bu durum devlette pek çok müşkülât çıkmasına sebep olacağı gibi, bundan sonra da olabilir.

Arabistan’da da adeta hiçbir nüfus yazımı yapılamadığı ve resmen

43 BOA, Y.EE, 4/53.

komisyonlar bile dolaşmamıştır.

Rumeli taraflarına gelince; orada bu hususta fevkalade yanlışlıklar yapılmıştır. Bu yanlışlıkların neticesi olarak, evvela askeriyece pek büyük güçlüklerle tesadüf edilmekte; Tatar, Rum, Bulgar, Sırp, Karadağ, Ulah gibi cemaatler arasında daima nifak ve rekabet bulunduğundan, despotların (din adamı) tayini maddesinde Bulgarlar'ın talebi ve Rumlar'ın ona karşı iddiaları; Sırp, Karadağ ve Ulahların da bu gibi taleplerde bulundukları... Hâsılı bu şekilde Bâb-ı Âlî ve ara sıra Mabeyn-i Hümayûn rahatsız edilmekte ve müşkilât çıkarılmaktadır.

Birkaç sene kadar önce Bulgar Metropolitlerine verilen iki berat meselesi üzerine Rumlar'ın kiliseleri kapanarak Patrik'in istifasını vermesi ve cenazelerin kaldırılmaması üzerine her sene memleketin herhangi bir tarafında ufak bir uygunsuzluk meydana gelse, ondan yararlanarak Bulgarlar bu despot meselesine politika rengi verir ve birkaç despot fermanı talebinde bulunurlar. En son bu Yunan muharebesinde bunlar vaat ile geçirildiği ve Yunan muharebesinin bitmesiyle Bulgarlar'ın yine şiddetle taleplerde bulunacakları ve bu kabul gördüğünde de yeniden Rumlar'ın ve Patrikhane'nin hükümete karşı güçlükler çıkartmaya teşebbüs edecekleri; Sırp'lılar ve Karadağlılar da Bulgarlar'a bakarak aynı şekilde birtakım sıkıntı vermeye kalkışacakları...

Ulahlara gelince; bunlar, kendi menfaatleri Devlet-i Aliyye'nin menfaatleriyle uyumlu olduğu ve hatta Devlet-i Aliyye ile bir ittifaktan bile bahsettikleri, yalnız Ulahlara müstesna muamelede bulunulması talep edildiği, onların da despot vesâire gibi hususlarda talepte bulundukları...

Rumeli taraflarında da ciddi bir şekilde nüfus yazımı yapıldığı halde, askeriye tarafından olsun, Maliye hazinesi tarafından olsun, şu muhtelif cemaatlere karşı Hükümet-i Seniyye adaletli davranmak için pek büyük bir sermayeye sahip olur; yani nüfusu nispetinde ekseriyeti teşkil eden yerlerde ve hangi lisan konuşuluyorsa, o lisanı

konuşan despota ferman verilir.

Bir yerde ahali iki cemaate mensup ise, mesela Bulgarlar ve Sırplar eşit miktarda bulunuyorsa, iki despot tayin olunur.

Nüfus yazımı muntazam şekilde icra olunduğunda ret ve tekzip edilemeyecek cevaplar verilir. Onların da bunu tekzip edememesi gerekir.

Bâb-ı Âlî’de, Devlet-i Aliyye tarafından görevlendirilen iki memur ile şu cemaat mensuplarının ileri gelenlerinden birer kişiden oluşan bir komisyon teşkil edilir ve resmî olmaksızın bir iki devletin görüşü ve yardımı da mahirâne bir şekilde kullanılabilir. Böylece en küçük bir şey çıktığında bile bizi rahatsız etmekte olan bir mesele halledilmiş olur.

Şu açıklanan görüşler ışığında iş çözümsüz bırakılmayarak, teşebbüs olduğu takdirde bu zorlukların ortadan kalkacağı, -şimdiye kadar edinilen tecrübelerle binaen- ümit verici olduğu, bu cemaatlerden birine müstesna bir muamelede bulunulacak olursa, diğer cemaatler tarafından sıkıntı meydana geleceği, birine bir şey yapmakla meseleye bir netice verilmiş olmayacağının düşünülmekte olduğu, Sadrazam, Hâriciye Nâzırı ve Mahmud paşalardan oluşan bir encümen tarafından son derece dikkatle inceleme yapılarak ve gizli tutularak bu hususla ilgili bir muhtıra kaleme alınması... Bu muhtıranın temel mavzuu Anadolu, Rumeli ve Arabistan’da nüfus yazımı yapılması için ne şekilde teşebbüste bulunulacağı ve bunun pek kısa bir zamanda gerçekleştirilmesi çareleri... Şimdiye kadar yapılan yazımlar, “yanlış hesap Bağdat’tan döner fehvâsınca” yapılmamış hükmünde tutularak her tarafta yeniden yapılması ve yazım komisyonlarına askerden de memurlar tayiniyle ilgili bir karar alınması...

İkinci olarak, despot meselelerinin müzakeresi için Devlet-i Aliyye tarafından tayin olunacak iki zat ile diğer cemaatlerden ruhânî ve cismânî zevatın ne şekilde ve nerede toplanacağı ve davete icabet ettirmek çareleri...

Hâriciye Nâzırı tarafından şu hususla ilgili ecnebi devletlerden

-yukarıda beyan olunduğu şekilde- bu cemaatler üzerine nasıl bir nüfuz ve tesir icra ettirmesi lazım geleceği hususunun düşünülmesi.

Büyük bir gayret gösterilerek, gerek bu nüfus yazımı ve gerek despotlar maddesinin bu sene içinde sonuca bağlanması; bunlara dair bir muhtıra kaleme alınıp, bunun, önce yüce makamın görmesi için arz edilmesi ve bu hususta bir düşünce belirtilirse onların da açıklanarak Vekiller Meclisi'ne sunulması, meclisten tasdik olduğunda arz olunup, irade çıktıktan sonra da hemen uygulamaya konulması gerektiği hakkında sadârete tezkire yazılması...

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA⁴⁴

Mısır'da Yaşanan İdarî Karışıklıklar (1884-85)

Hayli müddetten beri istenilen neticeye ulaşamayarak keşme-keş içinde kalmış olan Mısır meselesi, daha sonra çıkan Sudan meselesiyle de ehemmiyet kazanmıştır.

Bu arada gazetelerin neşriyatı, Avrupa telgraflarıyla gelen haberler ve ortada dolaşan şâyialar bu mesele hakkında kesin bir karar verilmesini ve belli bir strateji belirlenmesini lüzumlu kıldığından, bu hususta Sadaret makamına gönderilen irâde-i seniyyelerin hükümlerine bağlı olarak, bu Rebiülevvel'de, bu tarihe kadar sadrazamın başkanlığı altında bakanlarca düzenlenen ve Padişah hazretlerinin makamına takdim olunan üç adet mazbatanın muhtevasına uygun olarak, Londra Sefaretine gönderilmek üzere kaleme alınan bir adet telgraf ile Londra ve Paris sefaretlerinden gelen iki adet telgraf Padişah hazretlerine arz olundu.

Bahsi geçen mazbatalar ile gelen telgraflar hakkında, kabul veya mütalaa beyanı gibi bir karar verilmezden önce, meselenin başlangıcından, yani İsmail Paşa'nın (Mısır Hidivi) tebdili zamanından bu ana kadar cereyan eden durumların ve olayların müşaahade ve muhakemesinden hâsıl olan tecrübeye dayanılarak, meselenin gelecekte alacağı tahmin olunan renk ve şekil hakkında etraflıca

44 BOA, Y.EE, 4/57.

düşünmeye mecburiyet duyulduğundan, bu yüce mülahazalardan pek çok hakikat çıkarılacağı gibi, takip edilecek hareket çizgisinin de ona göre değiştirileceği tabiidir.

Meselenin başlangıcından, yani İsmail Paşa'nın değiştirildiği tarihten bu ana kadar cereyan eden hadiselerin etraflıca açıklanması son derece uzayacağından, kısaca beyanı tensip buyurulmuştur.

Şöyle ki; İsmail Paşa'nın azli ve tebdiliyle, yerine oğlu Tevfik Paşa'nın taraf-ı Saltanat-ı seniyyeden Hidiv tayin olunması üzerine yerli zabitlerden Arabî'nin Tevfik Paşa ile maiyyetindeki memurlar aleyhinde gittikçe artan ve birkaç defa tekerrür eden gösterileri...

Bunu bahane ederek müdahalelerini gittikçe arttıran İngilizlerin tavırları ve tecavüzkâr hareketleri...

Gerek Arapların ve gerek İngilizlerin önce Ali Fuad Bey'in, sonra da Derviş Paşa'nın memuren oraya gönderilmelerini gerektirecek taşkınlıklar yapmaları...

Bunun üzerine Arapların, -kendilerine meydan okudukları bahanesiyle- Dersaadet Konferansı'nı toplattırarak Hükümet-i Seniyye'ye birtakım zor şartlarla Mısır'a asker sevki hakkında teklifte bulunmaları...

Bunun ardından İngilizlerin İskenderiye'yi topa tutmaları...

Arabî'nin asi olduğunu gazetelerle ilan etmek üzere, talep olunan beyannamede İngiliz askerinin “ecnebi” nâmıyla yâd edilmemesi hakkındaki ısrarları...

Daha sonra da Osmanlı askerlerinin Ebûhûr⁴⁵ gibi Süveyş Kanalı üzerinde bulunan çöl ortasına çıkarılmalarının ve hiçbir yerden yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını temin edememelerinin ve askerlerin İngiliz kumandası altında bulunmasının ve bunu beyan sırasında “Osmanlı kumandanlarının İngiliz generalinin kumandasında bulunması” diye tabir olunmasının İngilizler tarafından Hükümet-i Seniyye'ye teklif olunduğu, bu şartların kabul olunmaması halinde de İngiltere

45 Mısır'ın Akdeniz sahilinde ve İskenderiye'nin kuzeydoğusunda Frenklerin “Aboukir” dedikleri koy.

hükümetinin, Devlet-i Aliyye tarafından Mısır'a asker sevk edilmesi hakkında sözleşme yapmayacağını beyan ettiği...

Bunca güçlükler ve olumsuzluklar karşısında Osmanlı askerlerinin Mısır'a gönderilmesinin büyük bir tehlikeye sebep olacağının kesin olarak anlaşılması üzerine, bundan Hükümet-i Seniyye'nin vazgeçtiği malumdur.

Daha sonra Arâbî'nin mağlubiyeti üzerine, İngilizlerin tavır ve hareketlerinin ne derece zorbalığa dönüştüğü ve **Lord Dufferin**'in önce Londra'ya sonra da Mısır'a gitmesiyle vaki olan hareketleri...

Lord Granville'in Bâb-ı Âlî'ye vermiş olduğu son büyük notası da malumdur. Bu notanın verildiği tarihten beri Mısır'ın durumunda bir değişiklik olmadığından ve bu hususta Hükümet-i Seniyye tarafından cevap verilmediği için, bu nota hakkında fikir beyanında bulunmak ve bundan Saltanat-ı Seniyyeye'nin menfaatine uygun bir şekilde istifade etmek Hükümet-i Seniyye'nin elindedir.

Bu defa, açıklanan mazbatalarda, müzakerelere temel kabul edilen iki adet telgrafın Londra'dan gelmiş olanı, Sudan bölgesinde ortaya çıkan zorluklardan dolayı bu bölgenin Mısır hükümeti tarafından idaresinin imkânsız olduğunun ortaya çıkması üzerine, Hükümet-i Seniyye tarafından oraya asker sevk edilerek ihtilale teşebbüs edenlerin cezalandırılması ve memleketin işgalinin teklif edilmekte olduğu anlaşılmış ve Paris sefaretinden gelen telgraftan da anlaşılan şöyledir:

Şu sırada Fransa hükümeti sömürgeleriyle uğraşmaktadır. İngilizler tarafından Fransa, oralardaki hareketlerinde serbest bırakıldığından, onlar da İngilizleri hareketlerinde serbest bırakacaklardır.

Meselenin son hali, Londra telgrafının muhtevasındadır.

Yani Mısırlılar ve İngilizler tarafından meydana çıkarılan ve ikinci Arabî nâmına uygun olan bir şakîye ve adamları muhtelif Arap topluluklarından olan ve toplam mevcutları, gelen yazılardan, telgraflardan ve valilerin o tarafa gönderdikleri muhbirlerin ihbarlarından, 35 bin neferden ibaret olduğu anlaşılan avanesi birtakım

maltız⁴⁶ vesâire serseri takımından olan eşkiyaya karşı Hükümet-i Seniyye oraya asker sevk etmeye ve bunlarla savaşılmaya davet ve teşvik edilmektedir. Bu ise Ebûhûr'da ve Süveyş Kanalı üzerinde muvaffak olamadıkları bir hususa burada muvaffak olmaya çalışmalarından ibarettir.

Hâlbuki Sudan bölgesinde böyle bir belanın ortaya çıkması, Mısır'ın idaresinin uygun olan bir şekilde devretmemesinden kaynaklanmakta olup, etmiş olsa bile, kendisine bağlı bulunan bir bölgede bu gibi nâhoş durumların meydana gelmemesi tabii olduğundan, Sudan bölgesinin idaresinde ıslahâta teşebbüsten önce, Mısır'ın durumunun hemen ıslahı gereklidir. Bunun düzenli bir şekilde sokulmasıyla, Sudan bölgesinin de intizama girmesi gayet tabiidir.

İşte padişah hazretlerinin bu hikmetli düşünceleri, daha sonra Hâriciye Nâzırı Paşa hazretlerine ifade ve ferman buyrularak, bu isabetli düşünceye binaen İngiltere hükümetinden talep olunacak husus, önce Mısır'ın durumunun tanzimiyle, arzu olunan mihvere ulaşması hususundaki düşünce ve niyetini bir nota ile Bâb-ı Âlî'ye tebliğ edilmesinin teklifidir. Diğer husus da bu ilk maddenin hallinden sonra her iki hükümetin birlikte hareket etmeleri lüzumunun beyanı ve Mısır'dan İngiliz askerinin çıkartılması meselesinin temini maddelerinden ibaret olacaktır.

Bazı duyumlara ve istihbarâta göre; Hükümet-i Seniyye tarafından, İngiltere hükümetine Mısır ile ilgili bir teklif yapıldığı halde İngiltere, bu meseleye mümkün mertebe yanaşmadığı gibi Sudan meselesini ehemmiyetle hatırlatıp, Hükümet-i Seniyye için oranın idaresinde ıslahat yapılmasının gerekli olduğunu beyan ederek, kendi niyet ve düşüncesini açıklamaktan kaçınmaktadır. Böylece Hükümet-i Seniyye'yi maksat ve düşüncesini açıklamaya davet edecek, her ne şekilde teklif olunursa kendi düşüncesiyle uyuşmadığında, zorluk çıkarmaktan geri durmayacaktır...

Kendi düşüncesi ise, genellikle Mısır Bölgesinin İdâresi adı altın-

46 Maltalı, Malta Arapçası konuşan.

da, esasen Süveyş'ten Bâbü'l-Mendeb'e kadarki sahiller ve topraklar hakkında Kıbrıs sözleşmesine benzer bir sözleşme imzalanması ve Mısır hakkında şimdiye kadar Saltanat-ı Seniyye tarafından verilen fermanlar hidivlerin adına olduğundan, bundan sonra bunların ahali adına verilmesidir. Böylece İngiltere'nin düşüncesi, Mısır bölgesinde Şarkî Rumeli idaresine benzer ve belki daha geniş imtiyazları hâiz bir muhtariyyet idaresi tesisi, Mısır'ın asker sayısının ihtiyaca göre ve malî güçle orantılı olarak artırılması, Mısır ve Sudan bölgeleri her zaman ve her türlü tasalluttan korunarak rahat ve huzurlarının sağlanması; bunun için, kendisi tarafından lüzum görürürse Hükümet-i Seniyye'nin oralara asker sevketmesiyle mahallî huzurun iade ve muhafazası hususlarından ve daha bu gibi bazı ayrıntılardan ibaret bulunabileceği için, Hükümet-i Seniyye'yi bu yön- lere çekmeye çalışacağını öğrenip bunlardan haberdar olunmuştur.

Bu haberlerin sağlıklı olması durumunda, İngiltere hükümeti tarafından bu teklifler ileri sürölüp de Allah korusun ret veya istenilene uygun olarak değişikliklere muvaffakiyet hâsıl olmayacak olursa, bundan devlet ve hükümetçe doğacak mahzurların ve bu vahim tehlikenin yazılı olarak ifadesi tensip buyurulmadığından, şifahen beyan ve ferman buyurulacaktır.

Hulâsa böyle nazik ve mühim bir meselede vukuat ve zuhurata göre hareket etmek, körü körüne hareket demek olup, bunun ne derece zararlı ve sonucunun vahim olduğunu izaha gerek yoktur.

Bunca güçlükler ve fesatlıklar içinde arzulan neticenin alınması için, Hükümet-i Seniyye'ye önce bir hareket çizgisi, ikinci olarak da bir hedef olmalıdır. Bu hareket çizgisi kesin bir şekilde belirlenerek, gelecekte olabilecek hadiseler -her ne şekilde olursa olsun- onlar arasında belirlenen hareket çizgisinden vazgeçilmeyerek, her hususta arzulan hedef gözetilerek onun elde edilmesine gayret edilecek olursa, İngiltere hükümetine düşüncesini belirtmesi teklif olduğunda bundan kaçınma yoluna gidemez. Aksine açıktan açığa niyet ve düşüncesini belirtmeye mecbur olacağı gibi, belirsiz bir

politikanın sakınca ve tehlikeleri de bertaraf edilmiş olacağından, arzunun gerçekleşmesi yolunda büyük kolaylık elde edilmiş olur.

Devletlerin bu mesele hakkındaki düşüncelerine ve izledikleri yola gelince;

Fransa sefirinin Drise Paşa vasıtasıyla padişah makamına arz ve tebliğ eylediği hususlar, Paris sefaretinden gelen telgrafın içeriğine tamamen zıt olarak, Fransızların diğer devletler gibi Mısır'da ticarî çıkarları bulunduğundan, Hükümet-i Seniyye elinde kalmasını istedikleri ve meseleye kayıtsız kalmayacakları muhakkaktır. Rusya hükümetinin düşüncesinin de bu merkezde bulunduğu daha sonra Rusya sefirinin yaptığı mülâkatta, Rusya İmparatoru adına yapılan konuşmalardan ve marûzattan anlaşıldığından, diğer devletlerin düşüncelerinin de bu merkezde olduğu malumdur. Bu hususta da şifahî olarak, tafsilatlı bir irâde ve ferman buyrulacaktır.

Mısır işleri hakkında Devlet-i Aliyye ile İngiltere Hükümeti arasında fikir birliği oluşur da bu mesele uygun bir şekilde hallolunur ve Mısır hükümeti Sudan bölgesini idareden aciz bulunarak, idarenin Hükümet-i Seniyye tarafından yapılmasını teklif etmeye kalkışacak olursa, o zaman bu bölgenin hududu özel bir komisyon tarafından belirlenerek, diğer Osmanlı memleketleri gibi idare edilmesi... Bunun için de Hicaz veya Yemen askerî fırkalarının sayılarında arttırmaya gidilmesi ve bir kısmının da Sudan'a gönderilmesi... Hâsılı, bölgenin mülkî idaresinin sağlanması da kolay olup, bu takdirde vaziyetin, saltanatın ve hükümetin menfaatlerine uygun olacağı açıktır.

Ancak, şu anda Mısır işleri tamamıyla isteğe uygun bir şekilde düzene sokulmadıkça, böyle önemli bir işi yüklenmek caiz olmayacağından, şimdilik Hicaz ve Yemen bölgelerini muhafaza için, Kızıldeniz'de bulunan iki adet korvete bir iki korvet daha

ilave yapılarak, deniz kuvvetlerimizin arttırılmasıyla, Mısır işlerinin istenilen şekli kazanmasının beklenmesi daha münasip olacaktır. Buralarının ve diğer açıklanan hususların gerektiği gibi ve etraflıca düşünülmesi padişahın arzusudur.

SİYASÎ MUHTIRA⁴⁷

Padişah'tan Kahraman Arnavutlara: Bölünmeyin!

Ey hüsn-i haliyle niyetiyle, hamiyetiyle, gayret, şecaat ve kuvvetiyle üstün ve meşhur olan Arnavutluk ahalisi!

Önce hepinize hususi selamımı gönderir dünya ve ahirette mesut ve bahtiyarlığınızı, Allah'ın ve Peygamber'in rızasına mazhar olmanıza sebep olacak ve sahip olduğunuz şeref ve meziyetinizi her türlü sekte ve halelden koruyup muhafaza ederek, kıyamet gününe kadar adınızı yaşatacak ve şanınızı yüceltecek olan hikmetli nasihatleri, -hilafetin mukaddes vazifelerinin tamamlayıcısı olduğundan- dikkat ve gayret kulağınıza aktarıyorum.

Arnavutluk bölgelerinin bir idare altına alınarak müstakil bir şekilde, hepsi bir vilayet itibar olunup, “Tevhîd-i İdâre” nâmıyla yeni bir hükümet teşkilini Arnavutların istemekte olduklarına dair şu aralık bir rivayet dolaşıyor.

(El-Mülûkü mülhemûn)⁴⁸ sözüyle sabit olduğu gibi, bu rivayet kulağıma geldiğinde, umum Arnavutluk halkının böyle bir arzuda birleştikleri hususunda kalbimiz mutmain olamadı.

Çünkü bu Tevhîd-i İdâre'nin manasının ne olduğunu, aşağıda

47 BOA, Y.EE, 4/58.

48 Padişahlar Allah (c.c.) tarafından ilham olunurlar.

tafsilatlı olarak anlatılacak olan mahzurlarını ve tehlikelerini düşünen Arnavutlar, hiçbir zaman böyle fasit, tehlikeli ve geçersiz bir fikir ve niyette elbette bulunamazlar. Bu niyette bulunanlar varsa, onları en büyük düşmanları bilip öldürmekle bile teselli bulamazlar.

Tevhîd-i İdâre'nin manası genişse de bu mananın hulâsası ve neticesi, mesela Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra vilayetlerini onlara bağlı sancaklarla beraber ayırıp bir vilayet şekline koymak ve Osmanlı'nın diğer eyaletlerinde yürürlükte olan şer'î usûl ve nizama aykırı olan hastalıklı bir idare tesis etmek demek değil midir?

Bu tür sağlıksız düşüncede bulunan beş-on müfsidin şu gayrimeşru teşebbüste bulunmaları hangi maksada dayanır bilmiyorsunuz.

Arnavutluk, kara tarafından Avusturya ve Yunanistan; deniz tarafından da İtalya devleti ile kuşatılmış olduğundan, şu niyet ve mefsetetlerinden dolayı nâmları kıyamete kadar lanetle yâd olunacağı açık olan beş-on müfsit, yabancılar tarafından yapılan kışkırtmalarla gayrimeşru çıkar sağlamaya yönelik vaatlere, teşviklere ve kışkırtmalara -cibilliyetleri gereği- dayanamayıp, bu vilayetleri, birçok ahmak aldatan vesileler ve sebepler ileri sürerek ve suret-i haktan görünerek Osmanlı'dan ayırmayı, kısa bir müddet sonra da, âdetleri âdetlerimize ve usûlleri usûllerimize ve tabiatları tabiatlarımıza zerre kadar uymayan hükûmetlere yutturmak niyyetindedirler.

Tepedelenli müteveffa Ali Paşa'nın başına buyruk ve aşırılıklara dayalı idaresinin kısa bir zaman içinde meydana gelen vahame-tiyle sabit olmaz mı ki, içinde birçok Müslüman ahali sâkin olan Ağrıboz, Mora ile havalisi Rumların eline geçip bir Yunan Devleti meydana geldi.

Fâsit bir düşünce olan Tevhîd-i İdâre fikri değil midir ki Kırımları Osmanlı Devleti'nden, Dağıstan halkını da yine tâbi olduğu devletten ayırıp, yabancılar için yutulacak lokma haline getirdi.

Bu açgözlü ve gayr-i meşru istifadelere aşırı düşkün olan kötü niyetli fesatçıların düşünceleri de bu doğrultudadır ki gayrimeşru ve mantıksız birtakım ahmak aldatıcı vesile ve sebeplerle, buraları

gitgide Osmanlı idaresinden ayırıp, mücerret din, devlet ve vatanlarına hıyaneti şahsî menfaatleri için gerçekleştirmektedir.

Böyle bir desise ve aldatmalar dikkate alınmadıkça, bu müfsitlerin şu fikirleri neticesiz kalır.

Çünkü bir çobanın himaye ve koruması altında bulunan bir sürüden birkaç koyun ayrılınca, bunlar elbette kurtlara yem olur.

Bir mesel daha hatıra geliyor ki; yaş olsun kuru olsun iki üç ince değneği bir araya getirip bir hareket ile kırmak mümkündür; fakat 20-30 kadar değneği bir yere getirerek, hepsini birden tek hareket ile kırmak muhal değil midir?

Osmanlı Devleti bu yerleri, dereler almayacak kanlar dökerek, nice nice müşkilât ve tâkat yetirilemeyecek derecede güçlüklerle fethetmeye muvaffak olduğundan, bu vilayetlerin yabancıların eline geçmesini nasıl destekleyip kolaylaştırabilir?

Haiz olduğum hilafet-i kübrâ münasebetiyle, hepinizin de pederi bulunduğum, rahat ve huzurunuz her hangi bir zarar ve noksanlık gelmemesi için uykumu, rahatımı ve nefsimi hoş gelen şeylerin tamamını terk ettiğim teslim olunan hakikatlerdendir. Hal böyleyken evladımın bir kısmı olan Arnavutları babalık şefkatimden nasıl uzaklaştırabilirim?

Bu fasit fikirde bulunan beş on vatan haininin telkin ve ifsatlarına kulak verilip itibar edilmesin ki, bunlar mel'unca, hem nefislerine ve hem de devletleriyle birlikte necip bir kavme zulmetmek düşünce ve niyetinde bulunduklarından, sizi o tür fesatçılara meyletmekten **(Velâ terkenû ile'l-lezîne zalemû fetemesseküm-ü'n-nâr)** âyet-i celîlesiyle men eder ve sakındırırım.

Tekrar ederim ki, şu fâsit düşüncede bulunanlar beş on kişiden ibarettir. Yoksa umûm Arnavutluk halkı, içinde bulundukları idare-den memnun ve müteşekkirdirler; öyle kendi başlarına olacak şekilde idare değişikliği istemezler. Sadakatları gereği bağlı oldukları devletin münasip gördüğü idare ve muameleden hoşnutlardır.

Geçenlerde sizlerden bazılarınızın mühürleriyle aldığım hususi

arizada da “Biz devletimizin idaresinden her şekilde hoşnut ve razıyız. Bu düşüncede bulunanlar beş on müfsitten ibarettir.” diye açıkça yazılı olmasıyla da sabittir ki, bu müfsitler Devlet-i Aliyye’nin şöyle sıkıntılı bir zamanında fenalık çıkarıp da devletlerini ve vatanlarını tehlikeye koymak istiyorlar. Bu tip adamları yalnız devletleri değil sizlerin de -sadakatiniz gereği- lanetleyeceğiniz muhakkaktır.

Zamanın sultanına itaatin farz olduğu (**Etî’u’llâhe ve etî’u’r-rasûle ve ulû’l-emri minküm**) âyet-i celilesiyle sâbittir. Ülü’l-emr, mutlaka zamanın sultanı değil midir?

Bu halde bulunduğu idareyi beğenmeyip istediği gibi bir idare kurmaya çalışmak ve bu yolda, itaat etmek farz olan padişahın emirlerine karşı durmak, hakikatte saltanatın payitahtından ayrılmaya rağbet etmek demek olacağından o tür fâsitler (**Lâ yecma’ullahü ümmetî alâ-dalâletin ebeden ve yedu’l-lâhi ma’a’l-cemaati fe’t-tebiu’s-sevâde’l-a’zam fe-innehü men şezze şezze fi’n-nâr**) hadîs-i şerîfi gereği yalnız dünyada değil ahirette de ebedî azaba nâil olur ki, hadîsin meâli:

“Hak Teâlâ ümmetimi dalâlet üzere asla cemetmez. Kudret-i İlâhîye de cemaat ile beraberdir. Cemiyet ve sevâd-ı a’zam, yani çokluk nerede ise oraya tâbi olunuz. Her kim cemaatten ayrılır ise cehennem ateşi tarafına ayrılmış olur.”

Zamanın sultanının emirlerine itaat etmek âyetler ile sabit olduğu gibi, buna dair pek çok hadîs-i şerîf de bulunduğundan, içinde bulunan hemşehri ulemâdan sorarsanız (**Es-sâkitü ani’l-hakki şeytanün ahrasü**)⁴⁹ ve (**Men te’alleme ilmen ve sü’ile anhu feketemehü elcemehü’llâhü bi-licâmin mine’n-nâr**)⁵⁰ hadîs-i şerîflerinin havî olduğu tehditlere binaen gizleyemezler.

Bazı rivayete göre “Tevhîd-i İdâre” düşüncesinde bulunan habîsler, -kalb temizliğiyle ile muttasıf olup, kin ve hileden uzak olan

49 Hakikati gizleyen dilsiz şeytandır.

50 Kim ki ilim öğrense ve kendisinden sorulduğunda öğrendiklerini anlatmasa Allah (c.c.) o kimseye ateşten bir gem takar.

Arnavutları- “güya Saltanat-ı Seniyye, Memâlik-i Mahrûse’yi parça parça devletlere terk ve feda ediyor; Arnavutluğu da verecek. Böyle bir hale düşmemek için geliniz Tevhîd-i idare edelim; hepimiz asker olalım; vatanımızı düşmanlardan muhafaza edelim; kanunları ve nizamları kaldırıp her meselemizi şeriata göre halledelim.” diyerek, böylece birtakım hile ve tuzak ortaya atıp ahaliyi aldatmaya çalışıyorlarmış. Dikkat nazarıyla bakınız ki; bu sözler mel’anet ve şeytanet değil midir?

Saltanat-ı Seniyye, mukaddes haklarına zerre kadar hâlel gelmemesi ve bir karış yer vermemek için Sırbistan, Karadağ ve Romanya hükümetleriyle ve Rusya’yla ne kadar savaş yaptı ve masrafa girdi. Fakat bunların her taraftan işgale kalkışmaları ve bir taraftan içeride fesatlar çıktığından -ve kumandanlardan rütbeleri kaldırılmış olan, şu anda sürgünlerde bulunan ve ahirette görecekları azim azaptan başka dünyada da çeşitli ızdıraplara dâcâr olan bazıların yanlışı tedbirleri, yanlışı hareketleri ve fenalıkları sebebiyle- daha sonra mağlup olup bazı güçlü devletlerin Berlin’de kongre düzenleyerek dayattıkları ısrarlı teklifleri üzerine bu zâyıata uğradı.

Ve hâlâ görülmüyor mu ki; Berlin Kongresi felaketinin sebep olduğu Yunan hududunun düzeltilmesi meselesinde Saltanat-ı Seniyye ehven-i şerri (kötünün iyisi) ihtiyar maksadıyla ne kadar çalışıyor. Elinden gelse ve devletler Saltanat-ı Seniyye’yi yalnızca Yunan ile uğraşmaya bırakıp da “Varın kozunuzu paylaşın biz size ‘yer verin’ diye ısrar etmekten vazgeçtik; yer verip vermemek size kalmıştır.” demiş olsalar ve işe karışmasalar, acaba Yunan’a bir karış yer vermek mümkün müdür?

Karadağ ve Sırbistan’a verilen yerler de hep devletlerin -direnme imkânsız olan- ittifak ve ısrarlarından meydana gelmedi mi? Bunların hangisini devlet isteyerek uyguladı ki yine birtakım müsâmahakârılık göstermek istesin.

Bosna’yı Avusturya’nın istilası da yine Berlin Kongresi’nde bulunan devletlerin kararına dayanmıyor mu? Öyle olduğu halde bile

Saltanat-ı Seniyye bu belanın defedilmesine ne kadar zamanlar uğraştı. Nihayet, bu işgalin geçici olduğundan bahisle, Avusturya'ya harp ilan olunmaması hakkında devletler tarafından nasihat yollu yapılan tehditler, Saltanat-ı Seniyye'yi Avusturya ile uğraşmaktan menetti. Yoksa savaştan yeni kurtulmuş ve birçok felâketlere uğramış iken, yine “ne olursa olsun” deyib savaş ilan etmeyi bile göze almış idi.

Yukarıda beyan olunduğu gibi, “Tevhîd-i İdâre” düşüncesinde bulunan müfsitlerin ahmak aldatan hilelerine gelince; “Biz her işimizi şeriat vasıtasıyla göreceğiz!” diyorlarmış. Bu vilayetlerde, mülhak (bağlı) sancaklarda ve kazalarda, -nahiyelere varıncaya kadar- nâipler ve müftüler Saltanat-ı Seniyye tarafından tayin olunmuyor mu? Şeriat mahkemelerine müracaat ediyorlar da engel mi olunuyor? Müftülerden fetva istiyorlar da vermiyorlar mı? Nâipler veyahut müftülerden yolsuz harakette bulunanlar varsa, ahali tarafından şikâyet olunduğu zaman azil ile yerlerine diğer münasipleri tayin olunmuyor mu? Hasım taraflar “Biz devamızı şer'an gördürmek istiyoruz!” diyorlar da hükümet tarafından “Hayır, Nizamiye Mahkemesi'ne müracaat olunmalıdır cevabı mı veriliyor?

Yine bu müfsitlere göre, başıbozuk askeriyle vatanın muhafazası mümkün müdür? Eğitilmiş olmayan derme çatma askerle düşmanın muntazam kuvvetine mukavemetin imkânsız olduğu, Bosnalıların bir yayılım ateş karşısında Avusturya askerinden yüz döndürmeleleriyle sabit olmadı mı?

Bir de bu müfsitlere denilmiş olsa ki: “Sırbistan ve Karadağ ile savaşa tutuştığımız zaman niçin gelip devlet askeriyle birlikte muharebe etmediniz? İçinizden bazılarına, gelip kumandanlara muharebe edeceğiz diyerek müracaatlarında, hüsn-i kabule mazhar oldukları ve ellerine hayliden hayli yeni ve güzel silahlar verildiği halde, onların bazı itaatkâr köyleri yağmalayıp, köylülerin ellerinde bulunan devlete ait silahları gasbederek savuştukları unutuldu mu?

İşte bu kadar haller ve misâller ile bunların sözlerine nasıl

aldanırsınız. Bu kadar sıkıntılar arasında, tâbi olduğunuz devlete zarar vermeye çalışan ve vatanınızı tehlikeye atmak isteyen vatan hâinlerinin ve menfaat-perestlerin ellerinden kurtulmaya çalışmamak akıl ve hikmetle bağdaşır mı?

Bu tür hain ve müfsitleri, kendi ellerinizle yakalayıp hükümete teslim etmenizi ve halifenize her vechile itaat etmenizi size emir ve tenbih ederim.

Eğer biz bunlara mukavemet edemeyiz diyecek olursanız; işte sırf vatanınızın tehlikeden korunması, bunların şer ve hilelerinden muhafazası için askerlerimi o tarafa sevkettim. Onlardan bu hususta her türlü yardım alıp, kendilerinden dostluk göreceğinize asla şüphe yoktur.

Nâil olageldiğiniz, hükümetin âdil idaresinden fazla ıslalata -zamanın gereği olarak- ihtiyâcınız olduğu halde, ülkemin tamamının güzel idaresi ve bütün bayındırlık faaliyetleri için gerekli iyileştirmeler yapılmakta olduğundan bu iyileştirmelerden sizin de tamamıyla hissedâr olacağınız ve öteden beri yürürlükte olduğu gibi, içinizde sadakat, istikamet ve reviyet ile sıfatlanmış bulunanların liyâkat ve ehliyet derecelerine göre uygun hizmetlerde kullanılacakları ve bizzat merhamete, şefkate ve mükâfata nâil olacakları açıktır.

Bütün bunları dikkate alarak, dakika geçirmeksizin bu gibi fâsîd düşünceli hain ve şerîrleri ellerinizle tutup hükümete teslim etmeniz emrini tekrar eder, bu şekilde dünya ve âhirette saadet, huzur ve rahata nâil olacağınızı temin ve ihtar eylerim.

HAYVANCILIK VE ZİRAATLE İLGİLİ MUHTIRA⁵¹

Yine Evcil Hayvanların Cinslerinin İslahı ve Yetiştirilmesine Dair...

Osmanlı ülkesinde at cinsinin ıslahı ve çoğaltılması maksadına mebni, padişah hazretleri tarafından Hobe Paşa'ya⁵² emir verilmesi üzerine, paşanın kaleme aldığı layihaya karşılık, padişah hazretlerinin mütalaalarıdır:

Birincisi: Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin idaresi altında bulunmak üzere, yetiştirdiği aygırlar, ileride peyderpey dölleri alınıp vilayetlere gönderilmek için Kâğıthane Köyü'nde Cendere Boğazı'na giden yolun sol tarafında bulunan "Çifte Kahveler" isimli yer geçildikten sonra Bergos'a (Burgaz) kadar uzanan ve iki tarafı çayırılık olan ve -aralarındaki ikişer-üçer dönümlük birkaç bahçe dışında- tamamı mirî emlaktan olan dereyi teşkil eden dağların eteklerinde yani, "Burunsuz Mandıra" denilen mevkinin yakınlarından munasip bir yer seçilerek, orada bir hara yapılması.

İkincisi: Hobe Paşa'nın layihasında, bahsi geçen haranın kurulmasının pek çok masrafa bağlı olduğu gösterilmişse de, bu kadar büyük bir masrafa gerek duymadan da istenilen haranın meydana gelebileceği tahmin buyruluyor.

51 BOA, Y.EE, 4/61

52 Alman Süvari Yüzbaşısı Von Hobe.

Şöyle ki; hayvanların barınması için lazım gelen ahırların ve bunlara bakacak olan şahısların iskânları için gereken odaların; ayrıca ot, arpa ve saman gibi hayvan yemlerinin muhafazasına mahsus ambarların ve harada bulunacak hayvanlara mahsus hastahanenin inşası beş bin lira kadar bir meblağ ile meydana gelebileceği gibi, bu haranın idare heyetinin maaşları ve masrafları da ayda 150-200 lira kadar bir meblağ tahsisiyle temin edilebilir.

Üçüncüsü: Haranın teşkil olunduğu ilk sene hayvanların yiyeceklerinin satın alınması lazım geleceğinden, -yalnız fevkalade bir masraf olmak üzere- bu yiyeceklerin bir senelik bedeli ödenmesi, onu takip eden seneler için, haranın etrafında bulunan tarlalara hayvanların yiyeceği otların, arpaların ve hara görevlilerinin yiyeceği buğday ve mısır gibi şeylerin, hara idaresi tarafından, harada bulunan hayvanlar kullanılmak suretiyle ekilmesi, bunun mahsulüyle hademe ve hayvanların yiyeceklerinin temini.

Dördüncüsü: Hobe Paşa, her ne kadar layihasında Macaristan ve sair memleketlerden kısırak satın alınmasını tavsiye ediyorsa da, oralardan kısırak satın alınması fazla bir masrafı gerektireceğinden, bundan vazgeçilerek, bazı Çerkez köylerinden ve Adana ve Suriye gibi iri kısırakları olan mahallerden isteğe uygun ve üst üste 15-20'şer liraya gereken miktarda kısırak satın alınmasının mümkün olduğu -tecrübe ile- tahakkuk etmiş olduğundan, ülke içinden gereken sayıda kısırak ve yalnızca Almanya ve Normandiya'dan 25-30 kadar aygır satın alınmasıyla bahsi geçen haranın teşkili ve bu kısıraklardan doğan tayların, -dörder yaşına ulaştıkları zaman- vilayetlere gönderilmeleri.

Beşincisi: Hara için seçilmesi yukarıda tavsiye olunan mahallin haritasının alınmasıyla, inşaatın planı yine Kalfa Vasilaki Efendi'ye çizdirilerek padişah hazretlerine arz ve takdimi.

Saadetlü Emin Bey vasıtasıyla tebliğ buyrulan irâdeler gereği olarak, hayvan neslinin ıslahı ve çoğaltılması hakkındaki kısa mütalaamı, aşağıdaki gibi, yüce makama arz ve beyan eylerim.

Âcizâne düşünceme göre;

Önce haralara temel teşkil etmek üzere İstanbul'a uzak olmayan ve mevkisi hara olabilmeye müsait olan ve Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından belirlenip gösterilecek olan mahallerde üç tane hara tesis edilmelidir.

100 yahut 200 aygır satın alınarak bütün vilayetlere dağıtılsa, -Osmanlı ülkesinin genişliği gözönüne alınınca- arzu olunan istifade tamamen elde edilemeyeceğinden, bunun yerine 30 kadar aygır satın alınıp, kurulmasını arz ettiğim üç haraya gönderilmesi daha çok menfaat sağlanmasına vesile olur.

Her bir hara için 80 kadar kısarak, gerek Macaristan ve Almanya ve gerekse Osmanlı hudutları içinden satın alınıp, her birine gönderilmelidir. Bu şekilde aygır taylar ve kısarak taylar meydana geleceğinden, bunlardan kısaraklar mezkûr üç harada damızlık olarak alıkonulup taylar da dört yaşına geldiklerinde ülke içine gönderilir.

İşte o zaman her bir vilayette, aygırlar için hususi depolar yapıp, çiftleşme zamanında vilayetin icap eden mahallerine gönderilirler. Kış mevsimi geldiğinde de tekrar bu depolara getirilip beslenirler.

Bu usûl üzere, arzu edilen aygırlar yavaş yavaş memleket içinde hâsil edilir ki, bunlar doğrudan doğruya yerli aygırı olmuş olur. Belli bir zaman sonra da bu haralar yaygınlaşmış olur.

Şu anda 200 veyahut 300 aygır satın alınarak vilayetlere dağıtılsa, -Osmanlı ülkesinin genişliği göz önüne alındığında- bir damla su derecesinde kalmış olur.

Bundan başka, hayvanların neslinin ıslahı ve çoğaltılması mad-desi için satın alınması gereken oldukça güzel bir aygır, ancak 150 liraya satın alınabilir. Çünkü daha ucuz fiyatla satın alındığı takdirde hiçbir işe yaramayacağı gibi, hayvanların nesli de ıslah olunamayacağından, harcanan para boş yere zâyi edilmiş olacaktır.

20 bin lira temin edilirse, bu para ile her biri 150 lira kıymetinde 30 aygır ile 65 lira fiyatından 240 kadar kısarak satın alınabilir. Dört sene sonra bunlardan tahminen 100 kadar aygır meydana

geleceğinden, vilayetlere gönderileceği gibi, bu usûl üzere her sene sonunda vilayetlerde yapılacak depolara 80 ile 100 arasında aygır gönderilebilir. İşte bu şekilde sekiz sene içinde Osmanlı memleketlerinde isteğe uygun olarak aygırlar yetiştirilmiş olur ve vilayetlere 300 ile 400 arasında aygır gönderilerek, hem hayvanların nesli ıslah edilmiş olur ve hem de seneden seneye aygırların adedi çoğalmış olur.

Bu sırada, bu 30 aygırdan her biri, her bir sene içinde sahipleri tarafından, bahsi geçen üç haraya gönderilen 30 kadar kısırağa çekilebilir ki; bu hesap üzere dört sene içinde tahminen 3000 kadar tay da ahali elinde hâsıl edilmiş olur.

Şu anda 20.000 liranın harcanması imkânsız bulunursa, önce 10.000 lira ile işe başlanılıp, bu şartlar altında iki adet hara teşkil edilmelidir.

Çünkü her biri 50 liralık 200 genç aygır satın alınarak sıradan bir menfaat sağlamaktansa, bu şekil kabul edilip uygulandığında, ülkenin daha çok yararına olacağı aşîkârdır. Bundan başka, 50 lira ile güzel ve isteğe uygun bir aygır satın alınması imkânsız olduğu gibi, bu fiyatla Macaristan'dan satın alınacak aygırlar ülke içinden yine bu baha ile satın alınabilecek aygırlardan daha âdi ve daha fenadır.

Macaristan'dan almış olduğum malumata göre, uzunluğu 152 cm olan süvari atları bile 30 liraya satılmakta olduğundan, bu fiyatla güzel bir aygır satın alınmasının mümkün olamayacağını arz ve beyana cesaret eylerim, efendim.

16 Nisan 1300

Bende:

Kulları Hobe

SİYASÎ MESELELERE DAİR MUHTIRA⁵³

Boğazlar'ın Kontrolü (1888-89)

Âsaf Paşa, Akdeniz Boğazı'yla (Çanakkale) bütün Akdeniz taraflarında bulunan istihkâmları, düşmanı püskürtecek dereceye ve her türlü tasalluta mukavemet edecek bir hale koymak üzere boğazlara “İnşaat Nâzırı ve Müfettişi” nâmıyla nasp ve tayin buyrulmuştur.

Bu mahalleri gezmek için masrafa ihtiyaç olacağından, şu andaki maaşı dışında, bu mühim görevi için de Âsaf Paşa'ya 15 Bin kuruş maaş tahsis olunması ve dolaşacağı mahaller için maiyyetine -devamlı olarak- bir vapur tahsis edilmesi, evvelki tezkerede emir ve irâde buyrulduğu gibi, bu istihkâmların inşasına ve bitirilmesine hız verilmesi ve Rostof Paşa da maiyyetine verilerek ona da bir mükâfat olmak üzere, aylık yedi bin altı yüz kuruş maaş verilmesi...

Bunlar, önce verilen irâde gereği, haftadan haftaya müştereken rapor takdim edecekler. Orada bulunan memurlara tembih ve lüzum eden teşviklerde bulunacaklar, herhangi bir savsaklama veya benzeri uygunsuzlukları görülürse, tembihlerde bulunacaklar. Sözlerinin dikkate alınmaması durumunda şiddetli bir şekilde mesul olacaklarını beyan edeceklerdir.

Yine sahillerdeki torpidoların mahallerine konulmasıyla, orada bulunan askerlerin silahlı talimlerine nezaret edecekler ve orada

53 BOA, Y.EE, 4/62.

bulunan subaylar arasında ihtiyar ve hasta olanlar varsa arz edeceklerdir.

Talim esnasında, mevcut subaylardan maharetli ve muktedir olanları, tatbikâtı görmek üzere hazır bulunduracaklardır.

Maiyyetlerinde de istedikleri kadar mühendis subay bulunduracaklardır.

Salam-ı Hümâyûn

Kendileri bu gün padişahın huzurunda bulunma şerefine nâil olarak, bu emir ve iradelere doğrudan muhatap olmaları kararlaştırılmışsa da, rahatsızlıklarından dolayı yarına ertelenmiştir.

Yarın bizzat Halife Hazretleri'nin ayağının toprağına yüz surek bu talimat ve emirleri şifahen dahi alacaklardır. Malum-ı âlileri olduğu üzere İngiltere ile Rusya arasındaki münasebet gittikçe ehemmiyet ve nezaket kazanmış ve bugün Viyana ve Londra sefa-retlerinden gelen son haberlere göre bu iki devlet arasında bir savaş çıkması muhakkak derecesine gelmiştir.

Devlet-i Aliyye son savaştan beri hâlâ gerekli olan kuvvetlerini istenilen derecede tedarik edip hazırlık yapamadığından, tabiatıyla muharebeyi arzu etmek veya savaşa girmek menfaatlerine zıt olduğu gibi, bu iki devletten her hangisine meyil gösterecek olsa, diğerinin şiddetli olarak düşmanlığını göze alması lazım gelecektir. Tarafsızlık yolu dışında bir hareket çizgisi takip ederse, bir taraftan Rusya'nın öncü kuvvetleri mesâbesinde olan Balkan devletlerinin Sırp, Karadağ ve Yunan ile beraber ayaklanmaları ve sebep olacakları birçok müşkülât kuvvetimizi ziyadesiyle dağıtacağına ve diğer taraftan İngilizlerin de boğazlardan geçmek ve Hükümet-i Seniyye'yi kendisiyle birleşmeye mecbur tutmak için, donanmasıyla Beşike⁵⁴'ye gelerek boğazdan geçmeye çalışacağı ve bununla beraber Anadolu ve Suriye kıyıları üzerinde çeşitli hasarlar vermeye gayret edeceği açıktır. Zaten devletçe hangi yol takip edilecek olsa,

54 Beşike, Kale-i Sultaniye'nin dışında, Anadolu sahilinde, Truva harabelerinin önünde bulunan bir koy.

saltanat başşehrinin kapısı ve anahtarı demek olan Boğazlar'ın her türlü tasalluttan muhafazası elzem olunduğuna binâen, şimdiden bu hususta alınması gerekli tedbirlerin alınmasında kusurlu davranmanın veya uyuşukluğun caiz görülmemesi çok önemli ve lüzumludur. İşte bu hassas maddenin ehemmiyetle gözönüne alınmasıyla hemen koruma tedbirlerinin alınması ve uygulamasına teşebbüs için, gayet gizli bir şekilde Tophane ve Tersane-i Âmire subaylarından sadakat, liyâkat ve ehliyyetleri kabul edilmiş olan ve hiçbir sefaretle münasebetleri bulunmayan birkaç kabiliyetli zatın tayiniyle, Boğazlar'ın istenilen derecede tahkim ve takviyesi için ne yapılmak lazım geleceğinin ve yerleştirilecek torpidoların nerelere ve ne miktar konulması gerekeceğinin ve kalelerde mevcut kuvvetin miktarının görülmesiyle beraber, noksanlarının neden ibaret olduğunun ve ne şekilde ikmal olunması lazım geleceğinin süratlice tahkiki lazımdır.

ISLAHATLA İLGİLİ MUHTIRA⁵⁵

Dâhilî Islahatlara Dair (1901)...

Yıldız Saray-ı Hümayûn'u

Baş Kitâbet Dairesi

Velinimetimiz Padişahımız efendimiz hazretlerinin mefkûreleri, ahalinin rahat ve güvenliğinin bozulmaması ve bütün tebeamızın eşit olarak adalet ve merhamete mazhariyetleridir. Dolayısıyla Osmanlı tebeası hiç bir kimsenin, gerek memurlar tarafından sebepsiz olarak rencide edilmesi ve gerek diğer şahıslar tarafından baskı ve tecavûze mâruz kalmaları gibi adalet ve kanunlara zıt uygulamalar meydana gelmesine ve özellikle bir müddetten beri Kosova vilayetiyle Manastır, İşkodra ve Yanya vilayetlerinin bazı taraflarında ahalinin toplanarak ve bazen de birbirine karşı silah kullanarak birtakım uygunsuzluğa ve kamu rahatını bozmaya sebep olduklarından, bu tür şeylerin bundan böyle vukuuna kat'iyen meydan verilmeyecektir.

Valiler, görevli oldukları vilayetin her tarafının ve bütün ahalinin durumuna göre vaktinde ve zamanında itaat etmelerini sağlamaya ve gece gündüz devlete bağlılıklarını ifa etmelerini temine çalışacaklardır.

Devletin maksadı, memlekette rahatı sağlamak ve şikâyetleri gidermek olduğundan, akıl sahibi olan herkesin, bunun hayır ve faydasını teslim edeceğinde ve padişahın rızasına uygun hal ve ha-

55 BOA, Y.EE, 4/68.

rekette bulunmaya çalışacağında şüphe yoktur. Köylerde ve kasabalarda, hâsılı vilayetin her bir tarafında tam bir sükûnet ve halkın huzur ve güvenliğinin sağlanması için hükümetin gayret ve teşebbüslerine ve kendi mahallerinde ileri gelen, sözü ve hatırı sayılır kimseler tarafından ahali sınıflarına gereken nasihatlar verilmek suretiyle, yardımlar yapılacaktır.

Buna göre, öyle halkın rahatını kaçıran, kanunlara, nizamlara ve uygulamalara karşı çıkıp birtakım taşkınlıklar yaparak şikâyetlere sebep olan şahıslar mahkemeye havale edilip, haklarında gayet tarafsızca, adalet gözetilerek, kanunî inceleme yapılacaktır. Bu esnada adalet ve kanuna muhalif muameleden kaçınılmakla beraber, kanunlardan ve yönetmeliklerden henüz tamamıyla tatbik edilmemiş olanlar varsa bunların sırasıyla uygulamasına teşebbüs olunacaktır.

Adli mahkemelerde ve idarî dairelerde işlerin süratine, güzel bir şekilde yürütülmesine ve herhangi bir haksızlık olmamasına son derece dikkat edilecektir.

Memleketin emniyet ve asayişinin korunması vazifesiyle mükellef bulunan jandarmanın varlığından hükümetçe hakkıyla istifade olunabilmek, jandarma zabitlerinin istenilen özelliği hâiz olmalarına bağlı bulunduğu ve zaten askerî meslekte bulunarak, kaydının başlığında herhangi bir açıklaması olmayan, güzel hali ve hareketi görülmüş bulunanların jandarma ve polis hizmetlerinde istihdam olunması, tercih edilen bir metoddur. Diğer devletlerde de bu şekilde muamele edilmekte olduğundan, şayet jandarma zabitleri arasında yahut sair erler içinde ahlaksız kimseler varsa, bunlar değiştirilerek, yerlerine o şekilde askerlik etmiş, güzel ahlaklı, namuslu ve dürüst olanlardan seçilip tayin olunacaktır. Veyahut sırf yerli olup da hizmetlerinden istifade olunmayanların başka vilayete nakilleri yapıp yerlerinin değiştirilmesiyle iş görülmüş olacaktır.

Lüzumlu noktalarda bulunan Osmanlı askerleri, her ihtimale karşı yeterli derecede tertip olunacaktır.

Makedonya fesat komitesinin bazı fena teşebbüsleri rivayet

edilmekte olduğundan, bunların bozguncu teşebbüslerinin ve tahriklerinin sonuçsuz kalması için görevlilere son derece uyanık ve basiretli olmaları söylenecek ve gerekli inzibatî tedbirleri almaları hususuna dikkatleri çekilecektir.

Şayet bir tarafta bir hadise meydana gelecek olursa, bunların jandarma ve gerektiğinde asker gücüyle ve yayılmasına meydan verilmemek şartıyla, adeta yangın söndürürcesine derhal teskin ve bertaraf edilmesine teşebbüs edilecek; işe halk tarafından müdahale edilmesine asla meydan verilmeyeceği gibi bu yüzden hiç kimse sebepsiz olarak tazyik ve hapsedilmeyip, hükümetçe gayet âdilane hareket olunacaktır.

Nahiye müdürlerinden valilere kadar bütün memurlar tarafından bu husustaki vazifeleri son derece gayret ve sadakatle yerine getirilip, ihmalkârlığı ve yolsuz hareketi görülenlerin değiştirilmeleri valiler tarafından hemen arz edilecektir.

Vilayet memurlarının hareketlerinden ve yolsuz muamelelerinden dolayı valiler hakkında şiddetli olarak sorumluluk tertibi mukarrer olmakla beraber, padişah hazretlerinin arzusuna uygun olarak eşkıyalığa, bozgunculuğa ve uygunsuz hareketlere meydan vermayerek, hakimâne bir üslupla yaptıkları hizmetleri de padişah hazretlerinin mükâfatına kavuşmalarına vesile olacaktır.

Her tarafa doğrudan doğruya, Halife Hazretleri tarafından tayin buyurulan teftiş memurları gönderilerek, yapılan muamelelerle ilgili inceleme ve araştırma gerçekleştirilecektir. Mevcut bulunan mekteplerin çoğaltılmasıyla ve mektep olmayan mahallerde yeni mektepler tesisıyla çocukların güzel bir şekilde eğitimine çalışılacaktır.

Askeriye tarafından da valilerin alacakları inzibatî tedbirlere yardımcı olunacak ve askerî hareket gerektiğinde asla vakit kaybedilmeyerek hemen usulüne uygun olarak arz edilip izin talep olunacaktır.

Mukabele olunmuştur.

Kulları: İsmail

Kulları: Şefik

Sadâret'e Gönderilen Tezkerenin Sureti

Rumeli vilayetlerine yapılması münasip bulunan tebliğât ekte Sadâret-penâhîleri tarafına gönderilmiş olduğundan bunun yarınki Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ tarafından müzakeresi ve daha bazı fıkralar da eklenmesi lazım gelirse onlar da ilave edilerek, mazbata ile arz edilmesi Hilafet-penâhî hazretlerinin irâdesi gereği olduğundan, bu hususta...

1 Zilhicce 1319 ve 26 Şubat 1317

Mukabele edilmiştir.

Kulları: Vasıf

Kulları: Zeki

Abd-i Memlûkleri: Tahsin

Rumeli Vilâyâtı Hakkında Sadârete Gönderilen Tebliğât Sureti

1 Zilhicce 1319

DİZİN

Abdullah Paşa, 43

Abdülaziz, 14, 26, 75, 86

Abdüllatif Subhi, 67

Abdülmecid Han, 69

Abidin Paşa, 77

Aboukir, 119

Adana, 42, 133

Afrika, 28

Eğriboz, 126

Ahmed Paşa, 56

Ahmed Muhtar Paşa, 79

Ahmet Rifat Bey, 46

Akdeniz, 41, 43, 83, 85, 86, 89,
90, 119, 136

Akdeniz Boğazı, 43, 136

Aleksander Paşa, 90

Alexander, 27, 82

Alexander Paşa, 82

Ali Fuad (Bey), 70, 119

Ali Nizami, 58, 67

Ali Paşa, 29, 126

Ali Rıza, 58

Ali Saib, 58

Ali Süavi, 27

Âli, Fuad (Paşalar), 14

Alman, 39, 132

Almanya, 12, 13, 15, 16, 34, 37,
43, 45, 50, 62, 63, 64, 77, 79,
101, 103, 112, 113, 133, 134

Amerika, 13, 28

Amerikalılar, 28

Anadolu, 23, 27, 34, 36, 42, 71,
77, 87, 93, 95, 100, 108, 110,
111, 116, 137, 138

Ankara, 17, 106

Arabî, 119, 120

Arâbî vak'ası, 29

Arabistan, 100, 111, 115, 116

Arap, 45, 120

Araplar, 45, 119

Arif Bey, 24

Arif Beyefendi, 23

Arnavutlar, 45, 53, 126, 129

Arnavutların, 55, 125

Arnavutluk, 42, 55, 125, 126, 127

Âsaf Paşa, 136

Asâkir-i Muâvene, 56

Asar-ı Tevfik vapuru, 51

Aterya, 46

Aterya vakası, 46

Avizo, 81
Avrupa, 11, 12, 13, 16, 17, 34, 40,
42, 44, 45, 48, 49, 59, 60, 61, 78,
89, 102, 105, 118
Avrupalılar, 59
Avusturya, 12, 13, 15, 37, 39, 40,
62, 77, 83, 84, 91, 92, 100, 112,
113, 126, 130
Avusturyalı(lar), 24, 87, 92
Ayastefanos, 15, 16
Aydın, 58
Ayestefanos Anlaşması, 26
Azaryan, 31

Bâb-ı Âlî, 17, 18, 38, 22, 54, 58,
68, 70, 71, 78, 82, 84, 85, 88, 89,
101, 108, 113, 115, 116, 120, 121
Bâb-ı Seraskeri, 15, 40, 41
Bâbü'l-Mendebe, 122
Bağdat, 33, 42, 106, 116
Bahriye Dairesi, 41, 45, 52
Bahriye Nâzırı, 41, 43
Bandırma, 54
Bank-ı Osmânî, 39
Basra, 28
Baş Kitâbet Dairesi, 23, 102, 139
Bayındırlık Bakanlığı, 22
Bayındırlık Komisyonu, 66
Bergos, 132
Berlin, 16, 26, 60, 63, 68, 71, 90,
97, 129, 130
Berlin Antlaşması, 27, 68
Berlin Kongresi, 71, 129, 130
Berlin Muahedesi, 97
Beşiğe, 137
Beşiktaş, 27
Bitlis, 32

Boğaz, 43
Boğazlar, 81, 85, 88, 136, 138
Bosna, 16, 130
Bosnalılar, 130
Bulgar, 27, 30, 31, 32, 39, 81, 82,
89, 92, 113, 115
Bulgaristan, 27, 31, 39, 41, 78, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 99, 112
Bulgarlar, 17, 31, 39, 40, 82, 83,
89, 92, 93, 115, 116
Burgaz, 132
Bursa, 54, 111
Burunsuz Mandıra, 132

Cendere Boğazı, 132
Cevad Paşa, 78
Cevdet Paşa, 30
Cevdet Tarihi, 30

Çanakkale, 40, 136
Çekmece, 111
Çerkez, 45, 53, 54, 55, 133
Çerkezler, 42, 45
Çırağan Sarayı, 27
Çimenlik Kalesi, 57

Dağıstanlılar, 53, 54, 55
Dâhiliye Nezareti, 32, 109
dâru'l-fünûn, 12
Debre, 42
Dedeâğacı, 86, 90, 91
Dedeâğaç, 40, 83
Dersaadet, 33, 53, 61, 64, 106,
107, 110, 111
Dersaadet Konferansı, 119
Derviş Paşa, 119

Devlet-i Aliyye, 13, 17, 23, 27, 28,
29, 46, 50, 51, 52, 53, 61, 63, 64,
65, 67, 70, 81, 83, 86, 87, 90, 91,
92, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 102,
103, 105, 114, 115, 116, 120,
123, 128, 137
Diyarbakır, 42, 106
Drise Paşa, 123
Duyûn-ı Umûmiye, 98, 99, 105, 106
Düstûr Cemiyeti, 71
Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, 17, 99

Ebnîye Kalfası, 79
Ebûhûr, 119, 121
Edhem, 58
Edhem Paşa, 43
Edinburgh, 111
Edirne, 25, 28, 40, 41, 73
Ege Denizi, 41
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, 33, 34
Emin Bey, 134
Ereğli, 44, 45, 48, 49
Eritre, 28
Erkân-ı Harbiye, 43, 111
Erkân-ı Harbiye Reisi, 43
Erkân-ı Harp Dairesi, 41
Ermeni, 18, 31, 32, 71, 78, 95
Ermeniler, 11, 27, 28, 30, 31, 32,
33, 71, 76, 77, 78, 79
Es-Seyyid Muhammed Asım, 67
Eyyûb Paşa, 16, 56

Fiume, 51, 52
Fransa, 13, 15, 37, 59, 62, 84, 86,

88, 91, 95, 96, 120, 123
Fransız, 26, 56

Gabriel Efendi, 82, 85, 89
Gavril Paşa, 27
Gazi Ahmed Muhtar, 58
Gazi Şemûil Paşa, 55
Geçrik, 104
Gelibolu, 73
Georgiyeviç, 86, 92
Gerçek, 104
Girit, 32, 57, 100
Girit Adası, 57
Golos, 58
Gorin Bey, 53
Goschen Efendi, 68
Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu, 69

Hakkı Bey, 45, 50, 51, 53
Halep, 32
Hâricîye Nâzırı, 77, 83, 85, 87, 89,
91, 92, 116, 117, 121
Harbiye Nezareti, 15
Hasan Fehmi Paşa, 79
Hasan Hüseyin, 67
Hasan Hüsnü, 58
Hasan Paşa, 27, 50, 52
Hazine-i Celile, 98
Hazîne-i Hassa-i Şahâne, 15
Hersek, 16
Hidiv, 29
Hıristiyan, 27, 30, 32
Hıristiyan Birliği, 30
Hıristiyanlar, 29, 31
Hicaz, 123
Hidiv İsmail Paşa, 86

Hilafet-i İslamiye, 27
Hobe, 132, 133, 135
Hobe Paşa, 132, 133
Hürriyet Gazetesi, 29
Hüseyin Avni Paşa, 14, 15
Hüseyin Hüsnü, 58

İhlamur Kasrı, 15
Irak, 33, 114

İdâre-i Mahsusa, 41
İncil-i Şerîf, 21
İngiliz, 26, 29, 53, 119, 121
İngilizler, 26, 27, 68, 119, 120, 137
İngiltere, 15, 27, 39, 45, 68, 70, 95, 96, 111, 120, 121, 122, 123, 137
İnşaat Nâzırı ve Müfettişi, 136
İrâde-i Seniyye, 73
İran, 28, 33, 34, 37
İranlılar, 33, 34
İskenderiye, 26, 28, 119
İslam, 21, 31, 32, 34, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 114
İsmail, 142
İsmail Paşa, 87, 91, 118, 119
İstanbul, 12, 14, 16, 19, 20, 28, 29, 33, 36, 40, 42, 45, 63, 66, 73, 89, 108, 111, 134
İşkodra, 16, 42, 57, 126, 139
İtalyanlar, 28
İzmir, 27, 54
İzzeddin vapuru, 51

Kâbe, 32, 33
Kâğıthane, 132
Kale-i Sultaniye, 57

Kamil, 67
Kânûn-ı Esâsî, 69
Kapı Kethüdası, 88
Kaptan Paşa, 50, 52
Karadağ, 16, 87, 92, 115, 129, 130, 137
Karadağlılar, 115
Karadeniz, 41, 43, 81, 82, 85, 86, 88, 90, 93
Karadeniz Boğazı, 43
Karapapak, 54
Karapapaklar, 54
Katolik, 31
Katolikler, 30
Kıbrıs, 27, 28, 69, 95, 122
Kıbrıs Adası, 27
Kıbrıs Ahitnamesi, 69
Kıbrıs muâhedenâmesi, 27
Kırkkilise, 40
Kızıldeniz, 124
Kiga, 55
Kigalık, 55
Koksa, 55
Kongo, 28
Kont Hatzfeldt, 16, 63
Konya, 27
Kordofan, 28
Korgeneral, 44
Kosova, 20, 40, 56, 126, 139
Krupp, 39, 45, 50, 104, 105
Kur'an-ı Kerîm, 21
Kürt, 45
Kürtler, 42

Livadiye, 65
Londra, 45, 50, 51, 111, 118, 120,

137
Lorandolar, 14
Louis XV., 15
Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiyye, 46
Maârif ve Emniyet sandıkları, 38
Mâbeyn-i Hümâyûn, 15, 17, 18, 88
Macaristan, 42, 109, 110, 133, 134, 135
Mahmud Nedim Paşa, 67, 69
Mahmud Paşa, 14
Makedonya, 83, 91, 92, 141
malisor, 55
Maliye Hazinesi, 66, 104, 105
Maliye Nâzırı, 48, 101
Maliye Nezareti, 24, 67
Malta, 121
Malta Arapçası, 121
Maltalı, 121
Manastır, 25, 56, 83, 91, 126, 139
Mannlicher, 39, 40
Marmara Denizi, 26
Martini-Henry, 54, 56, 104
Masavva, 28
Meclis-i Vükelâ, 29, 48, 63, 71
Mehmed Rasim, 58
Mısır, 26, 28, 29, 82, 91, 118, 119, 120, 121, 122, 123
Midhat Paşa, 15, 58, 79
Midhat Paşalar, 14, 15
Milan, 86, 92
Miralay Ali Bey, 50
Mitralyöz, 45
Mora, 126
Muhtar Paşa, 29
Murad, Sultan (Beşinci), 27, 75

Musa Paşa, 43
Mustafa Asım Paşa, 56
Mustafa Han, 26
Mustafa Paşa, 12
Münif Paşa, 11
Münir Bey, 96
Napolyon (Bonapart), 15
Nihad Paşa, 27
Normandiya, 133
Nüzhetiye Köşkü, 15

Orteka, 79
Ortodoks, 30, 31
Osman Paşa, 56
Osman Nuri, 58
Osmanlı, 16, 18, 21, 26, 27, 28, 31, 34, 36, 44, 45, 46, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 69, 75, 78, 84, 91, 99, 101, 105, 109, 119, 120, 123, 126, 127, 132, 134, 135, 139, 141
Osmanlı Devleti, 16, 26, 27, 28, 58, 69, 126, 127

Papa, 30, 31
Paris, 63, 81, 118, 120, 123
Paris Ahitnâmesi, 81
Paşa Köşkü, 43
Patrikhane, 115
Petersburg, 112
Peygamber Efendimiz, 16
Philip d'Orleans, 15
Posta İdaresi, 34
Prens Alfred, 111
Preveze, 58

Protestanlar, 30

Protestanlık, 28

Râfizî(lik), 33

Rejans, 15

Repulsion (Repülsiyon), 103

revolver, 22

Rıza Paşa, 112

Romanya, 82, 84, 85, 89, 129

Rostof Paşa, 136

Rum, 30, 31, 32, 46, 57, 115

Rumeli, 17, 19, 23, 24, 27, 83, 87,

88, 91, 93, 94, 100, 115, 116,

122, 142

Rumlar, 46

Rus, 31, 69, 73, 84, 102

Ruşçuk, 84, 91

Ruslar, 15, 16, 69, 73

Rusya, 12, 13, 15, 16, 17, 26, 31,

39, 45, 51, 52, 58, 73, 83, 84, 85,

87, 89, 91, 92, 95, 96, 112, 113,

123, 129, 137

Rüşdü Paşa, 75

Safvet Paşa, 16

Said Paşa, 19, 45, 52, 77

Sakız Adası, 57

Saltanat Naipliği, 15

Samsun, 54

Saraçhane, 42

Sason (Sasun), 97

Schneider, 56

Schneider Electric, 56

Sekbanlı Köprüsü, 73

Selanik, 25, 31, 40, 47, 86, 90

Selim, 26, 33

Selim Harisî, 29

Serasker, 38, 41, 43

Serasker Paşa, 38, 41

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî, 23, 25

Sırbistan, 84, 91, 92, 129, 130

Sırp, 17, 86, 99, 115, 137

Sırpalar, 116

Sırpılar, 115

Sinop, 17

Sir Henry Layard, 70

Sivas, 54

Sofya, 84, 91

Soren Lusikyan, 71

Suavi vak'ası, 27

Sudan, 28, 118, 120, 121, 122,

123

Sultan Abdülaziz, 11, 14, 75, 90

Sultan Abdülhamid Han, 2, 11, 27,

36

Sultan Beşinci Murad, 12

Suriye, 79, 133, 138

Süreyya, 102, 103, 111

Süvari Asâkir-i İhtiyatiye-i Şâhâne,

54

Süveyş, 119, 121, 122

Süveyş Kanalı, 119, 121

Şah İsmail, 33

Şakir Paşa, 43, 87, 93

Şarapçı Azaryan, 14

Şefik, 142
Şemseddin Sami Bey, 55
Şia, 33, 34
Şii, 34
Şûrâ-yı Bahriye, 50, 52

Tahsin Paşa, 23, 25, 142
Tarabya, 70
Tatar, 115
Tensikât-ı Askeriye Komisyonu, 45, 50
Tepedelenli, 29, 126
Tersane, 50, 52, 53, 66, 138
Tersane-i Âmire, 50, 52, 53, 138
Tevfik, 58
Tevfik Beğ, 43
Tevfik Paşa, 48, 79, 119
Tevhîd-i İdâre, 125, 126, 129, 130
Tırhala, 65, 87, 92
Tophane, 43, 66, 138
Tophâne-i Âmire, 50
Tophâne-i Âmire fabrikaları, 50
Tophâne-i Âmire Müşiriyeti, 50
Toskalık, 55
Trablusgarb, 20
Truva, 137
Tuna, 82, 93
Tümgeneral, 44
Türk, 27, 102

Ulah, 115

Ülgün, 16, 59
Üsküdar, 106

Vahram Bey, 33
Varna, 84, 91

Vasıf, 142
Vasilaki Efendi, 133
Viyana, 137
Von Hobe, 132

Whitehead, 51, 52
Whitehead fabrikası, 51
Wilhelm
Birinci, 16

Yakova Malisorları, 42
Yanya, 47, 56, 57, 65, 87, 92, 126, 139
Yemen, 80, 100, 123
Yenişehir, 47, 57
Yeşilköy, 15
Yıldız Saray-ı Hümayûnu, 23, 27, 102, 139
Yunan, 17, 36, 44, 46, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 87, 88, 94, 115, 126, 129, 137
Yunanistan, 46, 58, 59, 61, 62, 87, 88, 92, 94, 126
Yunanlılar, 45, 46, 59

Zeki, 142
Zeki Paşa, 43
Zeybek, 45

KİTAP LİSTESİ

TARİH ARAŞTIRMA

1. Osmanlı Tarihi - 1-2-3-4 (Heyet)
2. Muhtasar Osmanlı Tarihi (Heyet)
3. Uç Beyliğinden Dünya Devletine (Oruç Bey Osmanlı Tarihi)
4. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları (Haz: Osman Erdem)
5. Tarihe Şan Veren Zaferlerimiz (Heyet)
6. Tarihimize Şan Veren Kahramanlar (Heyet)
7. Kudüs Fatihi Selâhaddin Eyyübî (Haz: Kemal Erkan)
8. Afrika Sahra-yı Kebîr'i'nde Seyahat (Sadık el-Müeyyed - Haz: H. Bostan - N. Omaç)
9. Osmanlı Padişahlarının Haremyn Hizmetleri (Haz: İbrahim Coşkun)
10. Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafaası (Haz: Kemal Erkan)
11. Fatih Sultan Mehmed Han (Namık Kemal - Haz: Kemal Erkan)
12. Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Hamidiye Köprüleri Projesi (Heyet)
13. Güney Afrika'da Osmanlılar (Ahmet Uçar)
14. Osmanlı Fıkraları (Heyet)
15. Sultan Abdülhamid Han Hakkında Meşhurların İtirafı (Yavuzhanlı Osmanoğlu)
16. Tarihi Hakikatler (Heyet)
17. Kanûnî Sultan Süleyman Han'ın Gazi Bali Bey'e Mektubu
18. Denizler Kahramanı Turgut Reis (Heyet)
19. Mâhpeyker Kösem Valide Sultan'ın Haremyn Vakfiyesi (Heyet)
20. Gülnuş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı (Yard. Doç. Dr. Mustafa Güler)
21. Yirmi Beş Sene Siper Kavgası (A.Refik - Haz: Muammer Yılmaz)
22. Sultan Murad'dan Fatih'e Nasihat (Haz: Harun Tuncer)
23. Osmanlı'nın Son Kilidi: Çanakkale (Editörler: Kemal Erkan - Adem Fidan)
24. Osmanlı'nın Konya Ovası Sulama Projesi (Ömer Faruk Yılmaz)
25. Osmanlı'nın Sakarya - Sapanca - Marmara Kanal Projeleri (Ömer Faruk Yılmaz)
26. Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Tüp Geçit (Tünel-i Bahri) Projeleri (Ömer Faruk Yılmaz)
27. Uzakları Görebilen Hükümdar (Editörler: Osman Doğan - Selman Kılınç)
28. Bir Osmanlı Bürokratinin Uzakdoğu Seyahati (Mustafa bin Mustafa - Haz: Ahmet Uçar)
29. Osmanlı'nın Gölgesinde Aç (Mehmed Ziya Bey Haz: Harun Tuncer)
30. Bir Cihan Devletinin Tasfiyesi (M. Hanefi Kutluoğlu - Murat Candemir)
31. İstanbul'un Fetih Günü (Fahameddin Başar - Mahmut Ak)
32. Suikastin Perde Arkası (Haz: Harun Tuncer)
33. Destanlaşan Kahramanlıklar (Doç. Dr. Hamit Pehlivanlı)
34. Peygamber Efendimizin Hayatı (Ahmed Cevdet Paşa) Haz: Kemal Erkan - İbrahim Coşkun)
35. Tarih Bizi Çağırıyor (Editörler: Osman Doğan - Selman Kılınç)
36. Son Yıldız Düşerken (Yard. Doç. Dr. Murat Candemir)
37. Bir Osmanlı Maden Müdürünün Kızılırmak Projesi (Ebul Faruk ÖNAL - Osman DOĞAN)
38. Bilinmeyen Yönleriyle Mostar Köprüsü (Osman DOĞAN)
39. Bir Zamanlar Boğaziçi - 1851 (Osman Doğan - Sabit Tunç)
40. Devlet ve Memleket Görüşlerim (Prof. Dr. Atilla Çetin)

KAYNAK ESERLER

1. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-Nâmesi (Dr. Fahri Ç. Derin)
2. Şânî-Zâde Târîhi I - II (Prof. Dr. Ziya Yılmaz)
3. Hicaz Vilâyet Salnâmesi (1303) (Haz: Selman Soydemir, Kemal Erkan, Osman Doğan)
4. Cihânnümâ Neşri - Osmanlı Tarihi 1288-1485 (Haz: Prof. Dr. Necdet Öztürk)
5. Şecâ'atnâme (Haz: Prof. Dr. Abdülkadir Özcan)
6. Oruç Beğ Tarihi (Haz: Prof. Dr. Necdet Öztürk)
7. Journallerin Tahkik Raporları (Haz: Dr. Raşit Gündoğdu, Kemal Erkan, Ahmet Temiz)
8. Sultan İkinci Abdülhamid Han ve Erzurum Vilâyeti Arasındaki Yazışmalar (Haz: Doç. Dr. Muammer Demirel)
9. Uşşâkizâde Târîhi 1-2 (Haz: Dr. Raşit Gündoğdu)
10. Osmanlı Rus Harbi Esnâsında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (Haz: Süleyman Göksoy)
11. Yabancıların Kaleminden Sultan İkinci Abdülhamid Han (Mahmud Esad Seydişehirli-Haz: Kemal Erkan)
12. Zülfişar Paşa'nın Viyana Sefareti ve Esareti (Yard. Doç. Dr. Mustafa Güler)
13. Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi (Heyet)
14. Sultan İkinci Abdülhamid Han'a Yapılan Suikastın Tahkikat Raporu (Haz: Raşit Gündoğdu)
15. Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Hayır Eserleri (Haz: Ebul Faruk Önal, Sabit Bekçi)
16. Tevârih-i Âl-i Selçuk (Haz. Abdullah Bakır)
17. Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence (Rahimizade İbrahim Çavuş - Haz: Prof. Dr. Günay Karaağaç - Yard. Doç. Dr. Adnan Eskikurt)

ALBÜMLER

1. Çanakkale Cephesi (Haz: Selman Soydemir)
2. Osmanlı Hastahaneleri (Haz: Osman Doğan)
3. Osmanlı Mektepleri (Haz: Osman Doğan)
4. Hamidiye Menba Suları ve Çeşmeleri (Haz: Kemal Erkan)
5. Osmanlı Devrinde Hicaz I-II (Haz: İlhan Ovalıoğlu, Cevat Ekici, Dr. Raşit Gündoğdu, Ebul Faruk Önal)
6. Osmanlı Devrinde Kudüs - I-II (Haz: İlhan Ovalıoğlu, Cevat Ekici, Dr. Raşit Gündoğdu, Ebul Faruk Önal)
7. Osmanlı Mimarisi (Haz: İlhan Ovalıoğlu, Cevat Ekici, Yard. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Ebul Faruk Önal)
8. Sultana 101 Mektup (Haz: İlhan Ovalıoğlu, Cevat Ekici, Yard. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Ebul Faruk Önal)

GEZİ / REHBER

1. Çanakkale Şehitlikleri (Haz: Adem Fidan)
2. İstanbul'da Ashab-ı Kiram Kabir ve Makamları (Haz: C. E. Babadağlı)
3. Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere Ziyaret Rehberi (Adem Fidan)

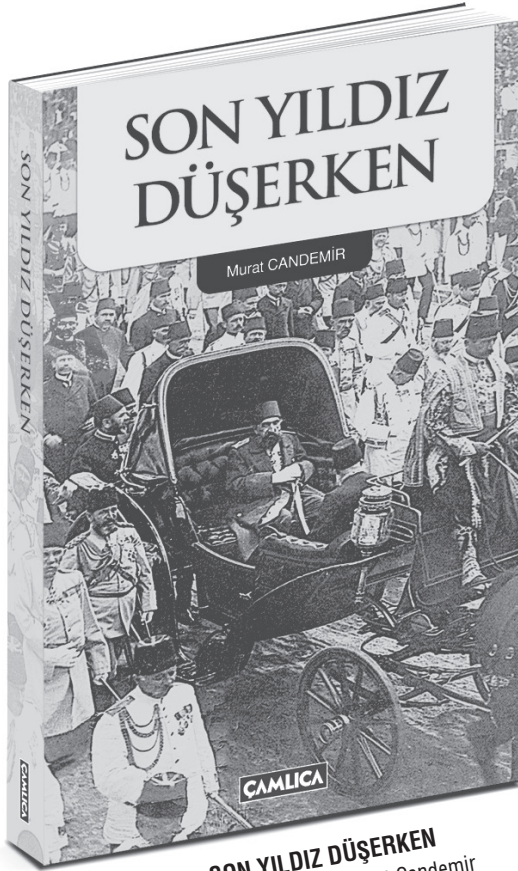
KÜLTÜREL ESERLER

1. Yemek Kitabı (İlyas ŞANLI - Mahmut BÜLBÜL - Hilmi ÖZCAN)

SARAYBURNU KİTAPLIĞI

1. Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri:
 - I. Manzum Surnameler (Haz: Prof. Dr. Mehmet Arslan)
 - II. İntizâmî Surnâmesi (Haz: Prof. Dr. Mehmet Arslan)
 - III. Vehbî Surnâmesi (Haz: Prof. Dr. Mehmet Arslan)
 - IV-V. Lebib Surnâmesi, Abdi Surnâmesi (Haz: Prof. Dr. Mehmet Arslan)
2. İstanbul'da Unutulan Bir Miras: Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi (Ebul Faruk Önal)

Sultan İkinci Abdülhamîd Han, belki de hakkında en çok konuşulan ve yazılan Osmanlı hükümdarı... Bu çalışma, 34. Osmanlı hakanının şahsiyeti ya da hayatından çok, onun adeta 30 küsur yıl boyunca devletin kalbi haline getirdiği Yıldız Sarayı'nı ve tahttan indirildiği 31 Mart Vakası'nın ardından gerçekleşen şuursuz yağmayı konu ediniyor. Sayısız evrak, kıymetli eşyalar, şimdi hangi müzeyi süslediğini bilmediğimiz mücevherler, hatıra diye saklanan silahlar, paha biçilmez kitaplar vs... Bütün bu listenin ortaya konuşundaki asıl maksat, çapul edilen bu maddî ve manevî ziynetlerin değerini takdir değil; "tasfiye fiilinin" ardında yatan zihniyete mercek tutmaktan ibaret...

SON YILDIZ DÜŞERKEN

Yard. Doç. Dr. Murat Candemir

İstanbul 2011

Sayfa : 256

Ebat

: 13.5 x 21 cm

CAMLICA
BASIM YAYIN

İnciliçavuş Sk. No: 27/1 Sultanahmet / İSTANBUL
Tel - Faks: (0212) 512 41 01 • www.camlicabasim.com